BARLЬQ ELDERDjN PROLETARLARЬ, BIRIGIҢDER!

1-6.

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

1 - 6

IANVAR 1939

QAZAQ MEMLEKETTJK SAIASI ƏDEBIET BASPA Ь
ALMA-ATA QALASЬ

88

БАРЛЫҚ ЕЛДЕРДІҢ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БІРІГІҢДЕР!

ПРОПАГАНДА ЖӘНА ҮГІТ

3

МАРТ 1939

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСИ ӘДЕБИЕТ БАСПАСЫ
АЛМА-АТА ҚАЛАСЫ

Barlьq elderdjң proletarlarь, ьjrjgjңder!

PROPAGANDA ÇANA YGJT

QAZAQ[ЬSTAN K(в)P ORTALЬQ KOMITETJNJҢ ÇURNALЬ

AIЬNA 1 RET CЬQ[ADЬ

Redaksianьn adresj: Alma-Ata, Ykmet yij, QK(в)P Ortalьq Komitetj, вelme № 7, Telefon № 51—45

№ 3 MART 1939

Казахская Гос Пуб библиотека им. А.С. Пушкина Alьnd,kopcjijk kjtapqanaeь

BK(в)P nьң XVIII siezj

Bjzdjң ūlь partiamьz çana вykjl sovet qalqь tarixi ūlь oqiqanьң aldьnda tūr. BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң soңqь Plenumь partiamьzdьң kezektj XVIII siezjnjң acьlatьn kynjn 1939 çьlqь marttьң 10 na belgjledj. Lenin—Stalin Ūlь partiasьnьң вūl siezj BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң, Ortalьq Revizia Komissiasьnьң, Kommunistjk Internatsional Atqaru Komitetjndegj BK(в)P delegatsiasьnьң eseptj baiandamalarьn tьңdaidь; SSSR qalq caruacьlьqьn өrkendetudjң ycjncj вesçьldьq planь turalь, BK(в)P ustavьna eңgjzjletjn өzgerjster turalь baiandamalardь tьңdaidь, BK(в)P programmasьn өzgertu çөnjnde komissia sailaidь; partiamьzdьң organdarьn sailaidь.

Bjzdjң bolceviktjk partiamьzdьң siezderjnjң tek partiamьzdьң өzj ycjn qana emes, вykjl qalqьmьz ycjn asa ylken maңьzь bar. Өitkenj, sovet qalqь өz taqdьrьn tuqan өz partiasьna—Lenin — Stalin partiasьna senjp tapsьrqan. Bjzdjң partiamьz çūmьscьlar men carualardьң sotsialistjk memleketjn вasqarьp otьrqan partia, adamzattьң asqan kemenger danalarь—Lenin men Stalin—ūlь kөsemderjmjzdjң ūiьmdastьrьp, cьңdaqan çaңa tiptj partia, өzjnjң danalьq saiasatь arqasьnda SSSR da sotsializmnjң asa zor ūlь tabьstarьn ūiьmdastьrqan çana sotsializm eljnjң kөp ūlttь, san million qalqtarьn kommunizmnjң çarqьn cьңьna вastap otьrqan partia, вūl partianьң siezderj вykjl sovet qalqьnьң taqdьrьna, onьң kelecek tjrcjljgjne өte вailanьstь siezder. Bjzdjң daңqtь partiamьzdьң siezderjnjң, tjptj вykjl çerçyzjljk çūmьscьlar qozqalьsь ycjn, çerçyzjljk revolutsianьң kelecegj ycjn de erekce maңьzь bar.

Tarixi XVIII siez, eljmjz damudьң çaңa kezeңjne cьqqan kezde, SSSR tapsьz, sotsialistjk qoqam ornatu jsjn aiaqtau çana sotsializmnen kommunizmge вjrte-вjrte өte вeru kezeңjne cьqqan kezde acьlqalь otьr. Ekjncj çaqьnan qaraqanda, siez qalqaralьq çaqdai asa qiьndaqan kezde, imperialistjk qaicьlьqtar өte asqьnqan kezde, imperialistjk ekjncj soqьs bastalьp, onьң qūcaqьna çartь milliardtan asa qalq tartьlьp otьrqan kezde, вūl soqьs вykjl әlemge, eң aldьmen SSSR qa qauьp tuqьzьp otьrqan kezde acьlqalь otьr. Būl çaqdai XVIII Siezdjң maңьzь airьqca zor ekendjgjn kөrsetedj.

Leninnjң—Stalinnjң ūlь partiasьnьң kezektj XVIII Siezj вūdan вūrьn bolьp өtken XVII siezden вergj jstelgen ūlь çūmьstardьң qortьndьsьn çasaidь. Stalindjk ekjncj вesçьldьqtьң jcjnde atqarьlqan çūmьstarьmьzdь colьp, tapqan jrj tabьstarьmьzdь çinaqtaidь. Siez sotsializmnen kommunizmge өtujmjzdj, memleketjmjzdjң kyc-quatьn arttьrudь, mobilizatsialьq әzjrljktj qamta-

masьz eterljktei etjp, partiamьzdьn sara çolьn belgjleidj.

V. Molotov çoldastьn partianьn XVIII siezjnde çasaitьn baiandamasьnьn, BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn Saiasattьq biurosь negjzjnde bekjtken tezisterj Stalindjk ekjncj besçьldьq plannьn oidaqьdai orьndalqanьn aiqьn suretteitjn dokument, Stalindjk ycjncj besçьldьqta SSSR qalq caruacьlьqьn damьta berudjn ken programmasь.

Sondьqtan da būl məselenj barlьq partia ūiьmdarь, audandьq, oblьstьq konferensialarda ken talqьlap negjzjnen bjrauzdan qabьldap otьr.

Ekjncj besçьldьqtьn jcjnde qolьmьz çetken kөp tabьstar çana ycjncj besçьldьqta aldьmьzda tūrqan ūlь mjndetter partiamьz ben bykjl qalqьmьzdьn çjgerjn tasьtadь, өz kycjne senjmjn, çaŋa tabьstarqa çete alatьndьqьna senjmjn kyceitedj. SSSR da sotsializm qūlpьrьp, dos syijnerljktei, dūcpan kyijnerljktei qarьctap jlgerj basatьndьqьna senjmdj kyceitedj.

Sovet qalqьnьn qolь çetken būl tabьstarь bolceviktjk partianьn, ūlь Stalinnjn bascьlьqь arqasьnda tabьlqan tabьstar. Būl tabьstar facizmnjn trotskicjl-buxarincjl, burçuaziacьl-ūltcьl çaldamalarьna qarsь, barlьq qalq çaularьna qarsь aianbai kyresudjn arqasьnda tabьlqan tabьstar.

Stalindjk ekjncj besçьldьqtьn jcjnde bjzdjn eljmjz ekonomika çөnjnde basqa elderge tөueldj emes elge ainaldь. Eljmjzdjn qalq caruacьlьqьna mədeniet qūrьlьsьna, otan qorqauqa kerektj būiьmdardь өzjmjzdjn texnikamьz, өzjmjzdjn өndjrjs orьndarьmьz çasaqan, өz cikj zatьmьzdan, өzjmjzdjn sovettjk mamandarьmьz ben çūmьscьlarьmьzdьn qolьmen çasalqan būiьmdarmen tygel çabdьqtalьp tūratьn boldь. Bjzdjn qalq caruacьlьqьmьzdьn damu qarqьnьna kapitalistjk caruacьlьqtьn qandaiьnьn bolsa da damu qarqьnь tөtep bere, ten kele almaidь.

Bjraq SSSR dьn өndjrjs kəsjbjnjn damu dəreçesj çan basьna keletjn produksia өndjru mөlcerj çaqьnan alqanda, kapitalizm elderjnjn өndjrjs kəsjbjnjn osь kyngj dəreçesjne əlj çete qoiqan çoq, өitkenj, bjzdjn eljmjz būrьn өte keijn qalqan, meceu el edj. «Bjzdjn elde qalqtьn çan basьna өndjrjs kəsjbj produksiasьnьn Amerika Qūrama Ctattarь, Anglia, Germania, Fransia sьqьldь elderden edəujr kem keletjnj belgjlj» (Molotov çoldastьn baiandamasьnьn tezisterjnen).

Alaida bjz qalq caruacьlьqьn texnikalьq çaqьnan qaita qūrudь negjzjnde aiaqtap, өndjrjs kəsjbj men aul caruacьlьqьnda, өndjrjs texnikasьnьn dəreçesj çөnjnde Evropadaqь kapitalistjk elderdjn qaisьsьnan bolsa da alda tūrmьz.

SSSR dьn taiau uaqьttьn jcjndegj orьndaitьn negjzgj ekonomikalьq mjndetj — Evropanьn өte-mөte өrkendegen kapitalistjk elderjn çana Amerika Qūrama Ctattarьn caruacьlьq çөnjnen quьp çetjp, basьp ozu. Osь ycjncj besçьldьqtьn bastь mjndetj.

Molotov çoldastьn baiandamasьnьn teziserj boiьnca, ycjncj besçьldьqta өndjrjs kəsjbj produksiasь 88 protsent, өndjrjs kəsjbjnjn orta eseppen çьldьq өsu qarqьnь 13,5 protsent, mūnьn ystjne өndjrjs qūraldarьn өndjru orta eseppen çьlьna 15,2 protsent, al, tūtьnu būiьmdarьn өndjru 11 protsent bolьp belgjlengen. Ycjncj besçьldьqta ma cina өnjmj 2,25 ese artuqa tijstj. Būl өndjrjs kəsjbjmjzdjn çalpь өsujnen əlde qaida çoqarь.

Ycjncj besçьldьqta otьnnьn bastь tyrlerjne airьqca kөŋjl bөljnjp otьr. Kөmjr cьqatьn çerlerdjn qandaiьnan bolsa da kөmjr cьqaru çūmьsьn ūiьmdastьru, Edjl men Çaiьqtьn aralьqьnda «Ekjncj Baku» mūnai bazasьn çasau kөzdeljp otьr. Būl kөmjr, mūnai өndjrjs kəsjbjnjn qarьctap өrkendeitjndigjnjn belgjsj. Ycjncj besçьldьqta ximia өndjrjs kəsjbj, elektr caruacьlьqь stan qorqau keregjn, qalq caruacьlьqьnьn keregjn tygel qanaqattanarlьq dəreçe de çetkjzjlgelj otьr. Qara metallurgia, bolattьn arnaulь tyrlerj, tystj metallurgia da kөp jlgerj basqalь otьr. Tystj metallurgianь damьtudьn kelecegjnde Qazaqьstannьn tystj metallurgiasьn өrkendetudjn airьqca maŋьzь bar. Qazaqьstanda qazjrgj bar tystj metallurgia өndjrjsterjnjn ystjne, Ylken Çezqazqan salьnqalь otьr. Ycjncj besçьldьqta Qazaqьstanda qara metallurgia өndjrjs kəsjbj de çasalmaqcь. Qazaqьstanda

Инв. № 187521-39
Вкл. лист

qazjr anьqtalьp otьrqan çyzge tarta ūlьlь-kjcjlj kөmjr kenderjn Emba mūnai kəsjвjnjn keleceginj eske alqanda, Qazaqьstannьn otьn өndjrjs kəsjвj ycjncj besçьldьqta qūlactap jlgerj basuьna zor mymkjncjljkter bolьp otьrqanь sөzsjz.

Molotov çoldastьn вaiandamasьnьn tezisterj boiьnca ycjncj besçьldьqta sotsialistjk aul caruacьlьqьmьz өrkendep, Stalin çoldas kөtergen 7 — 8 milliard pud astьq alu ūranь negjzjnde orьndalatьn dəreçege çetkelj otьrmьz. Ycjncj вesçьldьqta egjn caruacьlьqьnan 8 milliard pud astьq alu çobalanьp otьr.

Sotsialistjk aul caruacьlьqьmьzdьn cecucj вjr tarauьn — mal caruacьlьqь вūrьnqьdan da өrkendei tyspek. «Mal вasьnьn өsjmj çana mal caruacьlьqьnьn tovarlь produksiasьnьn өsuj SSSR daqь mal caruacьlьqь problemasьn cecudj tolьq qamtamasьz etetjn mөlcerde bolsьn. Çьlqь 35 protsent, sihr 40 protsent, cocqa 100 protsent, qoi men eckj 110 protsent kөвeitjlsjn» deljngen tezisterde. Mūnьn ystjne, mal caruacьlьqь вūrьn maqьzdь rөl atqarmaitьn jrj-jrj өndjrjs kəsjвjnjn ortalьqtarьnda, jrj-jrj mədeni ortalьqtardьn tөnjregjnde, mьsalь: Məskeu, Leningrad, Xarkov tөnjregjnde, Donвastaqь, Kuzвastaqь, Gөrkidegj өndjrjs kəsjвj ortalьqtarьnьn çana вasqa вarlьq jrj qalalardьn tөnjregjnen edəujr mөlcerde sytpen, etpen qamtamasьz etetjn mal caruacьlьqьnьn вazalarь çasaladь.

Ycjncj besçьldьqtьn qūrьlьs programmasьna 180 milliard som вelgjlenjp otьr. 179 milliard somdьq çana zavodtar çana qaita qūrьlqan zavodtar jske qosьluqa tijstj. Ycjncj besçьldьqta ortaca çana kjcjgjrjm өndjrjs kəsjвj orьndarьn saluqa kөp kөnjl вөljnjp otьr. Būl өndjrjs orьndarь SSSR dьn tijstj cikj zat cьqatьn çerlerjne dūrьs ornalastьrьluь kөzdeljp otьr. Sөitjp, вūrьnqь ūlь qūrьlьscьldьq deitjn ziandь kөzqarasqa qarsь kyres acьlqalь otьr.

Ycjncj besçьldьqta aldьmьzda tūrqan alьp mjndetterdj orьndau sotsialistjk qūrьlьstьn barlьq taraularьnda enвek tərtjвjn kyceituge, staxanovcьlar qozqalьsьn, sotsialistjk çarьstь ydetuge, enвek өnjmdjljgjn ūlqaituqa вailanьstь. Enвek өnjmdjljgjnjn өsuj çөnjnde Molotov çoldastьn вaiandamasьnьn tezisterj boiьnca өndjrjs kəsjвjnde 65 protsent, temjr çol transportьnda 32 protsent, su transportьnda 38 protsent өsuge tijstj. Būl mjndetterdj orьndau ycjn ycjncj besçьldьqta enвekcjlerdjn əl-auqatьnьn, mədeniet dəreçesjnjn anaqūrlьm çoqarlaitьnьnьn da maqьzь ylken. Qalqьmьzdьn ycjncj besçьldьqta tūtьnuь 1,5 — 2 ese өspekcj.

Ycjncj besçьldьqta çūmьscь tabьnьn mədeniet-texnikalьq dəreçesj inçener-texnik qьzmetkerler enвegjnjn dəreçesjne çetkjzjluge tijstj. Osь mjndetterdj orьndau çөnjnde вarlьq partia, sovet, caruacьlьq, profsoiuz ūiьmdarьnьn maqьzь, rөlj artpaqcь. Būl injndetterdjn oidaqьdai orьndalatьnь kymөnsjz. Būqan вolcevikter partiasьnьn, stalindjk Ortalьq Komitettjn, Ulь Stalinnjn вascьlьqь kepjl.

SSSR dьn caruacьlьqь өrkendeujmen вailanьstь, sotsializm negjzjnen ornatьlumen вailanьstь sovet qoqamь da өzgerjp otьr. Sotsializmnjn çenuj sotsialistjk ekonomikanьn ystemdjgjn qamtamasьz ettj. «SSSR dьn ekonomikasь çөnjndegj negjzgj өzgerjsterge laiьq SSSR qalqьnьn taptьq sostavь өzgerdj. Sotsialistjk qūrьlьs çьldarьnьn jcjnde вarlьq eksploatator elementter — kapitalister, kulaktar, kupester, spekulənttar çoiьldь. SSSR enвekcjlerj — çūmьscьlar, carualar, intelligentsia — sotsialistjk qūrьlьs çьldarьnьn jcjnde kөp өzgerdj... SSSR enвekcjlerjnjn arasьndaqь taptьq cekter өcjp вaradь, çūmьscьlardьn, carualardьn çana intelligentsianьn arasьndaqь ekonomikalьq, saiasi qaicьlьqtar çoqalьp, өcjp вaradь. Sovet qoqamьnьn morəldьq-saiasi вjrljgjnjn negjzj çasaldь... Partianьn tөnjregjnde partiada çoq вolcevikterdjn, aldьnqь qatarlь çūmьscьlardьn, carualardьn, intelligentterdjn, partianьn jsj çolьnda вelsendj çana sanalь kyresucjlerdjn, partianьn çolьn вūqaranьn arasьnda çyzege asьrucьlardьn tolьp çatqan kadrlarь өsjp çetjldj» (Çdanov çoldastьn вaiandamasьnьn tezisterjnen).

Osьndai çana çaqdaida вjzdjn par-

tiamьz өzjnjң ūiьmdastьru çөnjndegj keiвjr ereçelerjn өzgertjp çaңa çaqdaiqa səikestjrjp otьr. Өitkenj sotsializmnjң çeңuj, sovet qoqamьnьң tapтьq negjzjnjң өzgeruj partianьң ūiьmdastьru qūrьlьsьnьң məselelerjn çaңaca qoiudь talap etjp otьr.

Çdanov çoldastьң вaiandamasьnьң tezisterjnde partiaqa alьnatьndardьң вarlьqьnьң taptьq tegjne qaramastan вərjne вjrdei cart, вərjne вjrdei kandidattьq staç вelgjlenu çoвalanьp otьr. Būl tezister вoiьnca partiaqa aludьң вjrьңqai tərtjвj вelgjlenuj partiaqa kjrucj çūmьscь da, carua da, intelligent te yc çьldьq staçь вar yc kommunistjң rekomandatsiasьn tapsьrsa вolqanь. Būrьnqьdai вjrnece kategoriaqa вөlu, olardьң ər qaisьsь ər tyrlj retpen, cartpen alьnuьnьң tərtjвj endj kerek вolmai qalьp otьr.

Tezisterde partia mycesjnjң pravolarь turalь punkttьң airьqca maңьzь вar. Būl punkt partia ustavьna engjzjlgelj otьr. Būl punkt partia mycelerjnjң вelsendjljgj artqandьqьna səikes keletjn çana olardьң çauaptьlьqьn arttьratьn partia mycelerjne, вiurokrattьq kөzqaras boludan saqtandьratьn maңьzь вar punkt. Būl pravolardьң jcjnde partia mycesj өz məselesjn өzjnjң kөzjnce cecudj talap ete aladь. Qandai məseleler вolsa da partianьң BK(в)P Ortalьq Komitetjne deijngj organdardьң вərjne arьz вerjp, məsele qoia aladь.

Partia mycelerjnjң pravolarьn qorqau ycjn, olardьң taqdьrьna çeңjlçelpj qaraucьlьqqa çol вermeu ycjn partia mycesjn partiadan cьqaru məselesjn erekce qadaqalap tьңqьlьqtь tekserudj, sondьqtan ūsaq-tyiek çazьqtarьna вola partiadan cьqara saludь mylde toqtatudь, tezister sonьmen вjrge dyrkjn-dyrkjn çappai tazalau çygjzudj toqtatu qaçet dep ūiqaradь. Būl çaqdai ərвjr partiada вar çana partiada çoq вolcevikterge ylken mjndetter çykteidj, — вolceviktjk qьraqьlьqtь вūdanda çoqarь kөterudj talap etedj.

Partiaqa tysetjn adamdarqa partianьң programmasь men ustavьn moiьndaudьң, kandidattьq staçdan өtudjң ystjne partia programmasьn çetjk вjludj talap etetjn ustavtьң eskj cartь da endj вūzьluь kerek dep çoвalanьp otьr.

Partianьң ūiьmdastьru qūrlьsьndaqь вūl siaqtь batьl çana dūrьs өzgerjster вjzdjң partiamьzdьң alьp kycjn вeineleidj. Būl өzgerjster eljmjzdjң damudьң çaңa dəujrjne kjrgen kezjndegj mjndetterjn orьndauqa sai çana jaçet өzgerjster. Partiamьzdьң XVIII Siezj qalq caruacьlьqьnьң, partia өmjrjnjң вūl вastь məselelerjn audara qarap, tekserjp cecetjn kynjne az aq uaqьt qaldь.

Eljmjzdjң partiada вar çana partiada çoq barlьq вolcevikterj өz partiasьnьң XVIII siezj acьlatьnь turalь qaвardь estjgende ylken quanьcqa battь. Ol quanьcьnьң, өz partiasьna вerjlgendjgjnjң вelgjsjn kөrsetkjsj kelgen ərвjr kommunist, ərвjr eңвekcj вūl siezge laiьqtь tartu əzjrleu ycjn sotsialistjk çarьsqa ūctastь. BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң siez acьluь turalь qaвarь çarialanqannan вastap вykjl eljmjzde sotsialistjk çarьstьң çaңa tolqьnь вastaldь. Būl çarьstьң arqasьnda eljmjz өz partiasьnьң siezjne anaqūrlьm kөp tanьstarmen keletjnj dausьz.

Partiamьz өzjnjң kezektj XVIII siezjne Stalindjk Ortalьq Komitetjnjң tөңjregjne, kөsemjmjz ūlь Stalinnjң tөңjregjne вūrьnqьdan da вerjk toptanьp keledj. Bykjl sovet qalqьnьң morəldьq-saiasi вjrljgj вerjk, otanьna, өz partiasьna өlceusjz вerjlgen!

Qazaqьstannьң partia, sovet ūiьmdarь, вykjl Qazaqьstan eңвekcjlerj Molotov çoldastьң вaiandamasьnьң tezisterjnde aitьlqan ycjncj вesçьldьq plannьң zor mjndetterjn oidaqьdai orьndau ycjn aianвai kyresetjnjne kymən çoq.

Ərвjr ygjtcjnjң, propagandistьң qūrmettj mjndetj—ycjncj вesçьldьqtьң aldьnda tūrqan tarixi saiasi, caruacьlьq mjndetterdj qalqьmьzqa çete tysjndjru, sol mjndetterdj tolьqьmen orьndauqa вarlьq qalqьmьzdь ūiьmdastьru.

V. I. Leninnjn „Reseide kapitalizmnjn damuь" degen kjtaвь

I. Bakulin

«Reseide kapitalizmnjn damuь» degen V. I. Leninnjn ataqtь kjtaвь 1899 çьlь çarьqqa cьqtь. «Reseide kapitalizmnjn damuь»— asa zor qьlmi eŋвek, mūnь çasau ycjn Lenin yc çьl вoiь өte cūqьldanьp eŋвek ettj. Qьlmi eŋвek jsteuge cekten asqan aur çaqdaida — tyrme çana çer audarьlu çaqdaiьnda— Lenin вatьs evropalьq çana әsjrese, orьs ekonomisterjnjn orasan kөp cьqarmalarьn çinap oqьp cьqtь, reforma kezjndegj Reseidjn ekonomikalьq damuьn sьpattaitьn вykjl вjr taudai zemski statistikalьq mәljmetterjn ьqtiattap zerttep cьqtь. Osь mәljmetterdj sьnap, өŋdep çana qorьtьp Lenin өzjnjn «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtaвьnda Reseidjn qoqamdьq-ekonomikalьq stroiьna marksistjk өte tereŋ analiz вerdj.

Lenin «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtaвьn Reseide өndjrjstjn өse вastaqan kezjnde, zavod-faвrikalardьn kөвeigen kezjnde, çaŋa kәsjp orьndarь, aksionerljk qoqamdar, temjr çoldar taqь-sondailardьn çaŋвьrdan keijn өŋgen saŋrauqūlaqtarca çarьqqa cьqqan kezjnde çazdь. Kapitalistjk jrj өndjrjstjn өsu negjzjnde orьs proletariatь da өstj, toptandь, ūiьmdastь. «Būl, өzjnjn kapitalistjk ylken өndjrjs kәsjвj orьndarьna toptalьp вjrlesu çaqьnan вolsьn, өzjnjn revolutsiacьl çauьngerljk sapasь çaqьnan вolsьn, krepostnoilьq dәujrdjn faвrikalarьndaqь çūmьscьlardan, ūsaq qol өnercj çana вasqa sondai өndjrjs kәsjpterjnjn çūmьscьlarьnan mylde өzgece, kәzjrgj zamandaqь өndjrjs kәsjвterjnjn proletariatь вoldь»[1].

Kapitalister men samoderçavianьn ezujne, oilarьna kelgendj jsteitjndjgjne, өzderjnjn aur çaqdailarьna çūmьscьlar yn-tyn çoq kөŋgjsj kelmedj. Çūmьscьlar өzderjn ezucjlerge kycteucjlerge qarsь kyreske вatьl kөterjle вerdj çana osь kyreste olar keiвjr tавьstarqada çettj. «Çūmьscьlar qozqalьsь eldjn saiasi tūrmьsьnьn ylken kycjne ainalьp вara çattь»[2] çūmьscьlar qozqalьsьnьn kycj onьn sotsializmmen вjrlesujnde, Lenin вastaqan revolutsiacьl sotsial-demokratianьn вūlarqa вascьlьq etujnde edj. Sotsializmdj çūmьscьlar qozqalьsьmen вjrjktjrudj Reseide eŋ alqacqь ret jske asьra вastaqan, 1895 çьlь ūiьmdastьrqan «Çūmьscьlardь azat etu ycjn kyres soiuzь» вoldь.

Sotsializmnjn çūmьscьlar qozqalьsьmen вjrjgjune qalьqcьldardьn qaldьqь әrtyrlj qarsь js çyrgjzdj. Revolutsiacьl çastardьn kei вjr вөlegj 90-çьldardьn вas kezjnde de qalqcьldardьn kөzqarasьna tjlektes вoludь toqtatpadь. «Çastardьn вjr вөlegj, Resei damudьn kapitalistjk çolьna soqpai-aq өte alądь, revolutsiada вastь rөldj çūmьscь tавь emes, carualar atqaradь»[3] degen ideiada вoldь. Qalqcьldarqa qarsь вjrjncj çana negjzgj aiqasudь 80-çьldardьn өzjnde çyrgjzgen Plexanov ekendjgj mә-

---

1 BK(в)P tarixь, 17 вet.
2 Būda sonda, 19 вet
3 Būda sonda 21 вet

ijm. Qalqcьldarqa Plexanov qirata soqqь berdj. «Plexanovtьn ədebiet cьqarmalarь, onьn qalqcьldarqa qarsь kyresj qalqcьldardьn revolutsiacьl intelligentsia arasьna çyrgjzgen ьqpalьn tybjmen qopardь. Bjraq, qalqcьldьqtь ideiaьq çaqьnan kyl-talqan etu jsj əlj tolьq aiaqtalьp bolqan çoq edj. Būl mjndet— marksizmnjn çauь bolqan qalqcьldьqqa qūrta soqqь beru mjndetj -- Leninnjn ylesjne tidj»[1].

90-çьldardaqь qalqcьldar liberalcьl qalqcьldar edj. Olar revolutsiacьl kyrestjn qandaiьnan bolsьn bas tartьp, patsa ykmetjmen ьmьracьldьq, keljsjm jsteudj çьrladь. Kulaktardьn myddesin kөzdeitjndjkten, olar derevnedegj tap qaicьlьqtarьn, tap kyresterjn, kedeilerdj kulaktardьn eksploatatsiaiauьn ədeij kөrgjsj kelmedj. Өzderjn «qalqtьn dosь» etjp kөrsetjp, marksisterge çala çaptь, marksister derevnenj qūrtqьsь keledi degendei өtjrjk dəlelder taratть.

Reseide marksizmdj keңjrek өrjstetuge çol salu ycjn, revolutsiacьl sotsial-demokrat partiasьn qūrudь, qьlmi sotsializmdj, marksizmdj çūmьscьlar qozqalьsьmen bjrjktjrudj qamtamasьz etu ycjn qalqcьldьqtь ideia çaqьnan aqьrьna deijn kyl-talqan etu kerek boldь. Sondьqtan, Lenin 90-çьldarda çazqan өzjnjn barlьq qьlmi eңbekterjn eң aldьmen qalqcьldarqa qarsь çūmsadь, Leninnjn būl eңbekterjnjn jcjnde «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?» degen kjtabj «...js çyzjnde qalqqa qarsь cьqьp otьrqan, çalqan «qalq dostarь» bolьp otьrqan qalqcьldardьn naqьz cьn sьrьn»[2] aqьrьna deijn əckerelegendjgjn, mūnьmen qatar «... qalqcьldardь ideia çaqьnan kyl-talqan etu jsjn aiaqtap cьqqan»[3], «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtabьnda aita ketuge boladь.

Liberalcьl qalqcьldardьn dərjptegen kөzqarastarьnьn bjrj Reseide kapitalizm «negjzsjz», «çasandь», «tūraqsьz», kapitalizmnjn Reseide tolьq negjzj çoq, өitkenj kapitalizmnjn damuь jckj rьinoktь qьsqartuqa əkep soqadь degen kөzqarastar edj. Osь qalqcьldьq kөzqaras 90-çьldardaqь qalqcьldardьn legaldьq ədebietjnde keң tyrde taradь. Būl ədebiettjn eң basty cьqarmalarь V. P. Vorontsov (psevdonimь V. V) pen N. F. Danielson (psevdonimь Nikolai — ol.) nьn cьqarmalarь edj. Kapitalizmnjn Reseide tūraqsьzdьqь, kapitalizm ūsaq өndjrucjlerdj çoqcьlьqqa ūcьratumen jckj rьinokty qьsqartadь degen qalqcьldьq kөzqaras Danielsonnьn «Reforma kezjndegj bjzdjn qoqam caruacьlьqьnьn ocerkjsj (1893 ç.) degen kjtabь men «teorialьq ekonomianьn ocerkjsj»(1895 ç.) degen Vorontsovtьn kjtabьnda өtemөte tolьq aitьldь.

Soңqь kezde «Çūmьscь tabьn azat etu çolьndaqь kyres soiuzь» əsken kruçokte — «qarttardьn» marksistjk kruçogьnda oqьqan «rьinok turaiь dep atalatьn məsele çөnjnde» degen baiandamasьnda, 1893 çьldьn өzjnde-aq Lenin «Reforma kezjndegj bjzdjn qoqam caruacьlьqьnьn ocerkjsj» degen kjtaptegj Danielsonnьn kөzqarastarьn çoq qьla sьnadь. Osьdan keijn «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?» (1894 ç.) degen kjtabьnda, al būdan soң ekj yc çьl өtkennen keijn, osь məseleler turalь erekce çazqan «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtabьnda rьinok məselesj çөnjnde, Reseide kapitalizmnjn taqdьrь çaiьndaqь məsele çөnjnde Lenin qalqcьldardьn kөzqarastarьn taldap, barlьq çaqьnan sьnadь.

Rьinok məselesj çaiьndaqь qalqcьldьq „teorianь" sьnau

Leninnjn «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen eңbegjn oqьp yirenude osь kjtaptьn «Jrj өndjrjs ycjn jckj rьinoktьn cьqu protsesj» degen ekjncj zagolovkasьna kөnjl bөlu kerek. Būl ekjncj zagolovka kezdeisoq emes. Orьs kapitalizmj ycjn jckj rьinoktьn qalai qūralatьndьqьna, qalai өsetjndjgjne qьlmi analiz berude çana Reseide kapitalizm «өmjrsjz», «kezdeisoq» nərse, jckj rьinoktjn qьsqarqandьqьnan aldaqь uaqьtta Reseide kapitalizm dami almaidь degen qalqcьldardьn dəleldemesjn əckereleude ekjncj zagolovka eңbektjn maqsatьn kөrsetedj.

[1] BK(b)P tarixь, 22 bet
[2] Būda sonda 22 bet
[3] Būda sonda 25 bet

Al, Lenin mūnьmen qoiqan çoq. Ol «... Reseide kapitalizmnjn bykjl damu protsesjn bytjndei» zerttedj. Būlai etu tysjnjktj edj, өitkenj «.... orьs kapitalizmj ycjn jckj rьinok turalь məseienj tysjndjru ycjn qoqam caruacьlьqьnьn barlьq salalarьnda bolьp çatqan protsestjn çeke çaqtarьnьn bailanьsьn çana өz ara təueldjljkterjn kөrsetu sөzsiz kerek»[1] edj.

«Rьinok — dep çazadь Lenin — өzjnjn damuьnda kapitalistjk caruacьlьqqa ainalatьn çana tek osь retpen tolьq өktemdjk alatьn, çalpьlama taraitьn tovarlь caruacьlьq kategoriasь. Sondьqtan jckj rьinok turalь teorialьq negjzgj ereçelerdj taldau ycjn bjz çaBaiь tovar lь caruacьlьqtь ala otьrьp çana onьn bjrte-bjrte kaptalistjkke ainalьp bara çatqandьqьn zertteujmjz kerek»[2] «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen өzjnjn kjtaBьn Lenin osьlaica bastaidь.

Jckj rьinok turalь məselenj Leninee qoiudьn barlьq tyijnj osь ereçede aitьlqan. Rьinok tovar өndjrjsjne təueldj emes, əlde qalai bjr sьrtqarь, kezdeisoq nərse emes. Rьinok tovardan bөlek өmjrsyrmeidj, • ol tovar өndjrjsjnjn *damuьmen* bjrge damьp otьradь. Sondьqtan jckj rьinok turalь məselenj Lenin çeke, өz aldьna bөlek alьp qaramai, çaBaiь tovarlь өndjrjs kəsjBj men tovarlь — kapitalistjk өndjrjs kəsjptjn cьquь çana damuь çaiьndaqь çalpь məselenjn bjr bөlegj dep qaradь.

Bjrjnen-bjrj bөlek çekemencjktj өndjrucjlerdjn, өmjrsyrgen çaqdaiьnda cьqqan çana damьqan qoqamdьq enBek bөljnuj tovarlь caruacьlьqtьn negjzj ekenj məljm nərse. Qoqamdьq enBek bөljnuj өndjrjstjn egjs çūmьsьnan, өndeitjn өndjrjs kəsjBjnjn өndjretjn өndjrjs kəsjBjnen, sondai-aq aulcaruacьlьq өndjrjs kəsjBjnjnde, əsjrese, өndjrjs kəsjBjnjn yzdjksjz spetsializatsialanu protsesjnde cьqadь. Osьmen qatar kapitalizm өndjrjs kəsjBjn Bjrden-Bjrge kөBeitjp spetsializatsialandьrьp,onь tolьp çatqan salaqa, tyrge Bөljp qoqamdьq enBek bөljnudj kyceite Beredj.

---

1 *Lenin*, III tom, 5 bet
2 Bїda sonda, 15 bet

Qoqamdьq enBek bөljnujnjn osь өsuj kapitalizm ycjn jckj rьinoktьn qūrьlu protsesjndegj negjzgj faktorь bolьp sanaladь. Qalqcьldar Reseidegj kapitalizm çasandь caranьn nətiçesj, «çoldan terjs ketu» djn nətiçesj dep çar salumen, qoqamdьq enBek bөljnujnjn faktьlarьn Byrkemeledj, tjptj, mūnь *çoqqa cьqardь*.

«ӨrBjr tovarlь caruacьlьqtьn naqьz negjzj — qoqamdьq enBek bөljnujn «çasandь» dep çar salmaiьnca iakj onь kereksjz demeijnce Reseide kapitaiizmnjn «çasandьlьqь» turalь qalqcьldьq teorianь qūruqa da bolmaitьn edj»[1] dep çazdь Lenin.

Kapitalizm ycjn jckj rьinok qoqamdьq enBektjn bөljnujnjn өsujmen qana çasalmaidь. Jckj rьinoktьn çasaluьnьn, өsujnjn asa zor faktorь — ūsaq tovar өndjrucjlerdjn ekspropriatsialanu protsesj, olardьn өndjrjs qūraldarьnan airьlu protsesj, olardьn өzdjgjmen jsteitjn өndjrucjljkten çaldamalь çūmьscьqa ainaluь.

Eger Būrьn ūsaq tovar өndjrucj өzjne kerektj produktьnьn derljk kөpcjljgjn өzjnjn caruacьlьqьnan өndjretjn bolsa, al endj, ol өndjrjs qūraldarьnan airьlьp, çūmьscьqa ainalqan kezde alqan enBek aqьsьna өzjne kerektj zattardь rьinokten satьp alatьn boladь. Syitjp, qoldanьlatьn zattardьn tovarqa ainaluьmen rьinok ūlqaia beredj.

Eger Būrьn өndjrjs qūraldarь ūsaq carualardьn mencjgjnde tūrьp, carua semiasьnьn mūqtaçdьqьn qanaqattandьruqa en aldьmen kerektj zattar өndjru ycjn çūmsalqan bolsa, al endj, өndjrjs qūralь çaqa ienjn, kapitalistjn *qolьna өtken kezde kapitalqa* ainaldь, өndjrjs qūralь tovar өndjru ycjn çūmsala Bastadь, syitjp, өzderjde tovarqa ainaldь. Sondьqtan tovardь ynemj өndjru ycjn kapitalister өndjrjs qūraldarьn satьp aluqa rьinokke Bet Būradь. Çana kapitalizmnjn damuьmen Bjrge өndjrjs qūraldarьn kerek etu ystj-ystjne ūlqaia Beredj, demek, kapitalizmnjn damuь өndjrjs kөlemjnjn ūlqaiuьmen, өndjrjs texnikasьnьn çaqsaruьmen bailanьstь. Sonьmen, өn-

---

1 *Lenin*, III tom, 17 bet.

djrjs qūraldarьn kerek etudjң esesjnen jckj rьinok өsedj.

«...Kapitalizm ycjn «jckj rьinok» dь — dep çazdь Lenin, — ɬoqamdьq eңbek bөljnujn tereңdetetjn çana qolma-qol өndjrucjlerdj ьdьratьp, kapitalisterge, çūmьscьlarqa bөljnujn damьp kele çatqan kapitalizmnjң өzj qūrдdь. Jckj rьinoktьң damu dəreçesj-eldegj kapitalizmnjң damu dəreçesj»[1].

Lenin marksistjk būl ereçenj dəleldei kele çabaiь tovarlь өndjrjstjң kapitalistjk өndjrjske ainaluь derevnenj, ūsaq kəsjp ielerjn çoqcьlьqqa ūcьratatьn, jckj rьinoktь qьsqartadь deitjn qalqcьldardьң barlьq jske aspaitьn oilarьn toitarьp tastadь. Lenin kapitalizmnjң asьlь, sol ūsaq tovarlь өndjrucjlerdj, carualardь, qol өnercjlerdj differentsialamai, jrjtpei ol өzj dami-almaidь. Bjr çaqьnan ūsaq tovarlь өndjrucjler būqarasьnьң kөpcjljgj kedeilene beredj, çoqcьlьqqa ūcьrai beredj, өndjrjs qūraldarьnan airьladь, çaldanucь çūmьscьnьң, proletariattьң qatarьna qosьladь, al bjr çaqьnan osь būqaranьң esesjnen orasan zor kapital tysjrjp, baiьp alьp, qalqtьң basьm kөpcjljgjn qattь eksploatatsialaitьn kapitalisterdjң azqana gruppasь jrjkteljp cьqadь, dep kөrsettj.

Eger qalqcьldar jckj rьinoktьң qьsqaruь çөnjnde өzderjnjң qate teoriasьn tysjndjru ycjn ūsaq tovarlь өndjrucjlerdjң kedeilenujne, çoqcьlьqqa ūcьrauьna syienbekcj bolsa, onda olardьң kapitalizmnjң damu zaңьn bjlmegendjgj. Kapitalizmnjң damuь çana ūsaq tovarlь ondjrucjlerdjң kedeilenuj bjrjne-bjrj өz ara çaqdai tuqьzudь sьrtqa teppeidj. Būlar sol bjr protestjң ekj çaqь.

Qalqcьlardь sьnai kele, Lenin bьlai dep çazdь: — «Rьinok ycjn өndjrucjlerdjң dəulettjljgj qaçet emes, onьң qolьnda aqca qaraçatьnьң barlьqь qaçet ekendjgjn ūmьtadь; būrьn derljk naturaldьq carua çyrgjzgen patriarxaldьq caruanьң dəuletjnjң qūlauь onьң qolьndaqь aqca qaraçatьnьң ūlqaiuьna tolьq siьmdь, өitkenj, mūndai carua neqūrlьm çoqcьlьqqa ūcьraqan saiьn, sol qūrlьm ol өzjnjң çūmьs kycjn satuqa ūmtьladь, sonьmen өzjnjң (tjptj bolmacь bolsada) kyneltu qaraçatьn rьinoktan tabuqa mjndettj»[1].

Qalqcьldar jckj rьinoktьң qьsqaruь turalь, orьs kapitalizmnjң «negjzsjzdjgj», «өlj tuqandьqь» çaiьndaqь өzderjnjң qate teorialarьn qorqai kele, kapitalister sьrtqь rьinoksьz өzderjnjң tovarьn өtkjze almaidь dep soqtь. Al sьrtqь rьinok orьs kapitalizmьna qolailь emes, orьs kapitalizmj өzjnjң əlsjzdjginen sьrtqь rьinokta batьs evropa kapitalisterjmen konkurentsia çasauqa camasь kelmeitjn edj. Demek, qalqcьldar Reseide kapitalizmnjң negjzj çoq, ol «çasandь» dep dəleldedj.

Qalqcьldardьң osь terjs daurьquьn, kapitalistjk caruacьlьq sistemasьndaqь sьrtqь rьinoktьң rөlj turalь olardьң terjs ūqьnuьn aita kele, Lenin kapitalizm ycjn jckj rьinoktьң qalai, neljkten çasalqandьqьna markstjk tysjnjk berdj. Qalqcьldardь sьnai kele, Lenin rьinoktьң «çetkjljksjzdjgj», «tarlьqь» turalь aitьlqan sөzderdjң çana talqьlaudьң materialdьq negjzj orьs kapitalisterjnjң myddelerj, orьs kapitalistjk өndjrjsterjnjң myddelerj ekendjgjn kөrsettj.

Lenin bьlai dep çazdь: «Bjzdjң өndjrjs orьndarьnьң rьinoktьң çetjmsjzdjgjnen apatqa ūcьraitьnь turalь sandьraqtau bjzdjң kapitalisterdjң aq çjppen tjkken mənevrjnjң naqtь өzj, olar osьmen saiasattьң ystjne salmaqьn saladь, өzderjnjң qaltasьnьң qamьn «eldjң» myddesjmen qatar (өzderjnjң «əlsjzdjgjne» kөzj çete otьrьp) qoiqьsь keledj, sondai-aq «memlekettjk» myddelerdj qorqau ycjn ykmettj kolonia çaulap alu saiasatьna, tjptj soqьsqa tartuqa itermeleuge eptj bolьp kөrjnedj. Bjzdjң kapitalizmnjң «əlsjzdjgjn» dəleldeuge rьinok turalь sandьraqtь — būl tolьq nьqaiьp ylgergen, endj dandaisialatьn burçuazianьң krokodildjk kөz çasьn— qabьldau ycjn qalqcьldьqtьң utopizmь men qalqcьldьqtьң esersoqtьq typsjz tereң saiь kerek»[2].

---

[1] *Lenin*, III tom 42 bet.

[1] *Lenin*, III tom, 19 bet.

[2] *Lenin*, rьinok turalь dep atalatьn rəsele çaiьnda, partia baspasь, 1938 çьl, 32 bet.

Reseide kapitalizmnjn damuь çana krepostnoiлqtьn qaldьqь

«Reseide kapitalizmnjn damuь» deitjn kjtabьnda, Lenin kapitalizmnjn cьqu çana damu protsesjne dənjcpandьq analiz berdj, bul protsestjn çer caruacьlьqьnda bolsьn, sondai-aq əndjrjs çumьstarьnda bolsьn negjzgj zandьlьqьn çana əzgeceljgjn actь. Lenin carua men pomecciktjn caruacьlьqtarьnьn jckj qoqamdьq-ekonomikalьq stroiьn, olardьn reforma kezjnde Reseidegj kapitalistjk evolutsiasьn zerttedj; olardьn orьs əndjrjsjndegj qoqamdьq-ekonomikalьq qatьnasьn, bul qatьnastьn kapitalistjk damudьn negjzgj ye stadiasьn zerttedj.

Js çyzjndegj əte bai nəljmetterge syiene otьrьp, Lenin reforma kezjndegj orьs derevnesjndegj əndjrjstjk qatьnastьn çanа tipjnjn — kapitalistjk qatьnastьn çasalqandьqьn, carualardьn çjkke bəljnu, ьdьrau protsesj derevnede çanа taptardь — burçuazia, kulaktar çana aul caruacьlьqьnda çaldanuсь çumьscьlar tabьnьn cьquьna əkep soqqandьqьn, reforma kezjndegj Reseidegj carualardьn qoqamdьq-ekonomikalьq stroiь ūsaq burçuazialьq stroi ekendjgjn kərsettj. «Bjzde soŋqь çartь qasьrdьn jcjndegj əktem bolqan teorialardьn kerjsjnce, orьstьn obcinalьq carualarь kapitalizmqa antagonist emes, qaita, onьn eŋ tereŋ çana cŋ berjk negjzj»[1] — dep çazdь Lenin.

Eger, əmjrdjn anьq faktьlarь bola tūrsada, orьs caruacьlьqь («qalq kəsjbj» dep ataidь qalqcьldar) kapitalizmnjn daŋqьl çolьnan būrьs tūrqan, əide qalai erekce, kapitalistjkke qarsь caruacьlьq dep qalqcьldar dəleldese, onda olar osьmen derevnedegj kapitalistjk qaicьlьqtь, carualardьn arasьndaqь taptьq myddelerjnen cьqqan antagonizmdj, carualardьn ьdьrauьn, orьstьn çer caruacьlьqьnьn damuьnьn kapitalistjk xarakterjn əcjrmek, byrkemek qana edj. Qalqcьldardьn keibjreulerj carualardьn ьdьrauьn keide kərjne moiьndauqa tabanь tūrmaitьn edj. Al, olar carualardьn ьdьrauьna myljk çaqьnan çabaiь cьqqan teŋsjzdjkke qarauьndai qarauь tybjrjmen terjs edj.

Qalqcьldardьn osь qate kəzqarastarьn sьnai kele, Lenin carualardьn ьdьrau protsesjnjn negjzjn actь. Eskj carualar «...mylde qiratьladь, əmjrsyruden qaladь, onь selo qalqtarьnьn mylde çaŋa tiptarь, tovarlь caruacьlьqpen kapitalistjk əndjrjs ystem bolьp tūrqan qoqamnьn bazasь bolqan tipterj ьqьstьrьp cьqaradь»[1] dep çazdь Lenin. Qalqtьn çaŋa tiptarь ol kezde ekj tap boldь: selendjk burçuzia tabь men selendjk proletarlar tabь, būlardьn arasьnda nədelj bar çalqa çyretjn çumьscьlarь basьm boldь. Ol kezde selendjk burçuazia barlьq carua yijnjn 20%, selendjk proletarlar — 50% camasьnda boldь.

Osь naqьz cetkerj ekj gruppalardьn arasьnda ortaca carualar tūrdь. Būl, sol kezde carualar yijnjn 30% boldь. Kapitalizm çaqdaiьnda orta carualardьn ekonomikalьq xalj əte tūraqsьz, solqьldaqtьqьmen əzgece boldь. Orta carualar, qacannan bjr kelkj tūrmaidь, ьdьraidь. Ekonomikalьq damudьn barlьq çyrjsj orta carualardь ynemj kepkəpten proletarlar qatarьna laqtьrьp tastaidь. Orta caruanьn çaratьlьsьn tysjndjre kele, Lenin: «Būl gruppa əzjnjn əleumettjk qatьnasь çənjnen çoqarqь gruppamen, — būqan būiьrьp otьradь çana būqan azqantai qana baqьttьlarь qosьla aladь, — təmendegj gruppanьn, — onь būqan qoqamdьq evolutsiasьnьn bytjndei barьsь itermeleidj, — arasьnda tolqьp otьradь»[2], dep çazdь.

Orta caruanьn çaratьlьsьnьn ekj çaqtьlьqь turalь Lenindjk tezis Lenin men Stalinnjn cьqarmalarьnda, əsjrese, Oktəbr revolutsiasьnan keijngj cьqarmalarьnda klassiktjk tyrde damьdь. Derevnede tap kycterjnjn qarьm-qatьnasьnьn tьm əzgerjp ketuj Oktəbr revolutsiasьnьn çeŋjsj ekendjgj məljm. Pomeccik tabь çoiьldь. Kulaktar negjzjnen qoparьldь. Derevnenjn cetkj gruppalarьnьn (kulaktar men kedeiler) bjr sьpьrasь azaidь, onьn esesjne orta carualardьn sanь əstj. Orta carualar çer caruacьlь-

---

[1] *Lenin*, III tom, 125 bet.

[1] *Lenin*, III tom, 126 bet.
[2] *Lenin*, III tom, 131 — 132 bet.

qьnda ortalьq figura boldь. Orta caruaпьп tipicni ekjlj bolqan ūsaq mencjktj carualar kəsjbj saqtalьp qana qoiqan çoq, tjptj bjr sьpьra uaqьtqa deijn kyceijp aldь. Orta carua—ərj çeke mencjk iesj, ərj truçenik boldь Orta carua çeke mencjk iesj bolqandьqtan burçuaziaqa qarai tartadь, truçenik bolqandьqtan ol proletariatqa qarai oiьsadь. Orta caruanьп būl ekj çaqtьiьq çaratьlьsь onьп burçuazia men proletariattьп arasьnda deldal boluьnьп istocnigj çana onьп saiasi orientatsiasьnьп obiektivtj mymkjndjk ekj bet alьsьnьi negjzj boldь.

Sonьmen, orta caruanьп obiektivtjk çaqdaiьnьп ezjn de, onьп çaratьlьsьn da orta caruanь çūmьscьqa qarai bjr çolata, berjk tartudьп mymkjncjligj, proletariat diktaturasьn nьqaitu ycjn, sotsialistjk qoqam qūru ycjn kyreste orta caruanьп çūmьscь tabьmen soiuz çasauьnьп mymkjncjljgj boldь. Osь mymkjncjljktj jske ainaldьru ycjn, proletariat pen orta caruanьп soiuzьn çasau, onь nьqaitu ycjn osь soiuzda proletariattьп bascьlьq rəljn qamtamasьz etu kerek boldь, proletariattьп dūrьs saiasatьn çana onьп partiasьnьп orta carua turalь saiasatьn çasau çana jske asьru kerek boldь.

Būl saiasattь eпbekcj qalqtьп ūlь kesemderj, ūstazdarь Lenin men Stalin çasadь çana onь teorialьq çaqьnan negjzdedj. Çūmьscь tabьnьп orta caruamen soiuzьnьп lenindjk-stalindjk saiasatьn jske asьra otьrьp, bolcevikter partiasь derevnede kolxoz qūrьlьsь çeпjnde çer çyzjljk-tarixь çeпjsterge çettj.

Orьs kapitalizmnjп damuь elde çartь krepostnoilьq qatьnastьп oktem bolьp tūrqan çaqdaida cьqqanь inəljm. Krepostnoilьqtьп qaldьqtarь — pomeccikke aqьsьz çūmьs jsteu, carualardь çerge bekjtu, obcinadan cьquqa tiьm salu, bjr çerden ekjncj çerge baruьna cek qoiu, ainala kepjldjk çana taqь sondailar — Reseidjп qoqamdьq ekonomikalьq stroiьnda tereп ornьqqan edj. Būl salt-sanalardьп materialdьq negjzj jrj pomeccіktjk çer ielenuj boldь. Evropalьq Reseide 30 mьп jrj pomeccikterde 70 million desetina çerj bolqanь məljm. Al, sol uaqьtta 10,5 million kedei carualar yilerjnjп çerj 75 million desetina boldь.

Sondьqtan Lenin, «Reseide kapitalizmnjп damuь» — degen kjtabьnda eldjп kapitalistjk damu protsesjne krepostnoilьqtьп salt-sanasьnьп qalai çana qandai baqьtta əser etetjndjgjne çetkjljktj analiz berdj. Lenin, krepostnoilьqtьп salt-sanasь kapitalizmnjп damuьna beget çasaqandьqьn çana būqaranьп tūrmьsьn elceusjz naçarlatqandьqьn kersettj. Reseide kapitalizmnjп damu qarqьnьna osьlaica opredelenie bere kele: «Eger Reseide kapitalistjkke deijngj dəujrdj kapitalistjk dəujrmen salьstьratьn bolsaq (būl salьstьru məselenj dūrьs cecuge kerek), onda kapitalizmnjп kezjnde qoqam caruacьlьqьnьп damuьnьп ete çьldam ekendjgjn moiьndauqa boladь. Eger damudьп osь çьldamdьqьn kəzjrgj zamandaqь texnika men mədeniettjп dəreçesjnjп kezjnde mymkjncjljgj bolqan damumen çalpь salьstьratьn bolsaq, onda Reseide kapitalizmnjп būl damuьn naqьz caban dep moiьndauqa boladь. Çana būl damudь caban emes deuge bolmaidь, eitkenj kapitalizmmen sibsa almaitьn, onьп damuьna beget jsteitjn, «kapitalizmnen de çana onьп çetkiljksjz damuьnan da sorlaitьn» endjrucjlerdjп çaqdaiьn ynemj nacarlata berctjn eskjljktjп mekemelerj kapitalistjk elderdjп bjrjnde de mūndai tolьp çatqan emes»[1] dep çazdь Lenin,

Burçuazialьq—demokrattьq revolutsia—sotsialistjk revolutsianьп prologj

Leninnjп «Reseide kapitalizmnjп damuь» deitjn kjtabь Reseide burçuzialьq demokratialьq revolutsianьп kerektjgjn teren ūqьndьruda revolutsiacьl marksisterdj, aldьnqь qatardaqь çūmьscьlardь qarulandьrdь. Būrçuazialьqdemokrattьq revolutsia sotsialistjk revolutsiaqa çol acu ycjn krepostnoilьqtьп qaldьqьn qūrtuqa, pomeccіktjk çer ielenudj çoiuqa, samoderçavianь qūlatuqa tijstj boldь. Burçuazialьq-demokrattьq revolutsianьп qaçettjljgjn re-

1 *Lenin*, III tom, 469 bet.

volutsiacьl marksister lenincjlder oidan cьqarqan çoq; būl qoqamdьq ekonomikalьq protsessjnjn barlьq obiektivtjk çyrjsjnen cьqqan edj. Būl revolutsia neqūrlьm çьldamьraq jske assa, solqūrlьm çaqsь.

Krepostnoilьqtьn qaldьqь kapitalizmnjn damuьna bөget зolumen qatar, çaŋa sotsialistjk qoqamnьŋ materialdьq çaqdaiьnьŋ өsjp-өnujne kedergj çasadь. Qalqcьldardьn dəleldeujndei, sotsializm ūsaq өndjrjscjlerden, carualar obcinasьnan cьqpaidь, kapitalistjk jrj өndjrjsten cьqadь, mūnь alьp çyrucj carualar emes, çūmьscьlar tabь. Өzjnen būrьn bolqan feodaldьq-krepostnoilьq stroimen salьstьrqanda kapitalizmnjn progressivtj rөlj sөl, ol sotsialistjk өndjrjs ycjn materialdьq çaqdailar əzjrleidj, çūmьscьlar tabь kapitalistjk өndjrjs protsesjnde ūiьmdasatьn, toptanatьn, revolutsialanatьn çūmьscьlar tabьn, revolutsia çasap kapitalizmdj qūlatatьn, proletariat diktaturasьn ornatatьn çana barlьq qoqamdьq-ekonomikalьq qatьnastardь sotsializm negjzjnde qaita qūratьn çūmьscьlar tabьn tuqьzadь.

«Kapitalizmnjn progressivtj tarixi rөljn qьsqaca ekj çaqdaimen qorьtьp kөrsetuge boladь: qoqamdьq eŋbektjn өndjrucj kycterjnjn өsuj çana onьn bjrlestjrjluj»[1] — dep çazdь Lenin.

Өndjrucj kycterdj orasan zor etjp damьtьp, olardь ortaqtastьrumen kapitalizm adam balasьn çaŋa qoqamnьŋ kerektjgjne, kycpen, revolutsialьq çolmen kapitalistjk qoqamdь sotsialistjk qoqamqa ainaldьrudьŋ qaçettjljgjne əkep tjreidj. Būl qaçettjljk kapitalizmnjn өz jcjnde zor etek alьp damьqan, qoqamdьq xarakter alьp, kapitalistjk өndjrjs qatьnasьmen keljspeitjn qaicьlьqqa, səikessjzdjkke kjrgen өndjrjstjk kycten cьqadь. Kapitalistjk өndjrjstjk qatьnas өndjrjs kycjn damьtatьn çəqdaidan qalьp, osь damudьŋ qazulь orьna ainaldь.

«Al, өndjrjstj ūlqaita otьrьp, ylken fabrikalar men zavodtarqa milliondaqan çūmьscьlardь çinai otьrьp, kapitalizm өndjrjs protsesjne qoqamdьq sipat beredj, sөitjp өzjnjn bazasьna өzj or qazadь, əitkenj өndjrjs protsesjnjn qoqamdьq sipatь өndjrjs qūraldarьna qoqamdьq mencjk boluьn kerek qьladь, al onьŋ ber çaqьnda өndjrjs qūraldarьna mencjk өndjrjs protsesjnjn qoqamdьq sipatьmen siьspaitьn, çeke kapitalistjk mencjk bolьp qaladь»[1] — dedj «BK(в)P nьŋ qьsqaca kursьn» — de.

Өndjrjs protsesj men qoqamdьq sipatьmen өndjrjs qūralьna kapitalistjk çeke mencjktjljktjn arasьndaqь, өndjrucj kyctjn qoqamdьq sipatь men kapitalistjk өndjrjs qatьnasьnьŋ arasьndaqь būl qaicьlьq kapitalistjk qoqamnьŋ en bastь qaicьlьqь, kapitalizmnjn sөzsjz qūritьndьqьnьŋ sebebj. Өndjrucj kycter qoqamdьq sipat alьp, kapitalistjk өndjrjs qatьnasьnьŋ ceŋberjnde ūzaq uaqьt tūra almaidь. Erte iakj kec өndjrucj kyc būl ceŋberdj qiratadь. Өndjrucj kycpen kapitalistjk өndjrjs qatьnastьŋ arasьndaqь qaicьlьq erte iakj kec sotsialistjk revolutsiamen cecjledj.

Sonьmen, revolutsiacьl marksister, lenincjlder kapitalizmnjn progressivtjk tarixi rөljn bjle otьra kapitalizmnjn aldьnda qūldьq jstegen çoq. Olar kapitalizmnjn barlьq çeksūrьndьqьnьŋ, kapitalistjk eksploatatsianьŋ aiausьzdьqьnьŋ, eŋbekcj qalqqa kapitalizmnjn keltjrgen çəbjrcjljgjnjn çūmьssьzdьq, uaqьt-uaqьt krizis çana taqь-taqьlar betjn actь. Olar kapitalizmnjn uaqьtca, tarixь kөcpelj sipatьn actь, kapitalizmdj qūlatьp, sotsializm qūru ycjn sotsialistjk revolutsianьŋ qaçettjgjn actь.

Osьmen bjrge revolutsiacьl marksister, lenincjlder, kapitalizmnjn progressivtjgjn absoliuttьqqa cьqarmaqcь bolqan, kapitalistjk stroidь çetjljp, ornьqьp bolqan stroi dep çьrlaqan, būl stroida taptardьŋ antagonistjk qaicьlьqь barlьqьn çoqqa çьqarmaqcь bolqan, kapitalizmdj məŋgjljk dep sanaqan çana aldьŋqь qatardaqь çūmьscьlardьŋ arasьna sotsialistjk revolutsianьŋ kerek ekendjgjne senjmsjzdjk tuqьzudьŋ ūrьqьn sebu ycjn ərtyrlj ailakerljk jsteuge tьrьsqan «legaldь mar-

---

1 *Lenin,* III tom, 466 bet

1 BK(в)P tarixь, 130 betj.

ksister» dep atalatьndardь aiausьz sьnadь.

Revolutsiacьl marksister, leninczjlder kapitalizmnjn progressivtjgjn çoqqa cьqarmaqcь bolqan, Reseidegj ckj, kapitalizmge deijngj caruacьlьqtьn tyrjn çьrlaqan, sonь taratqan, kapitalistjk damudь «çoldan cьqaruqa», tarixtьn obiektivtj çyrjsjn kerj ketjruge caqьrqan liberaldьq qalqcьldardь da aiausьz sьnaidь, «legaldь marksister» sьqьldь, liberaldьq qalqcьldar, basqa pozitsialardan bolsьn, sotsialistjk revolutsianь moiьndamau qortьndьqa keldj.

«Reseide kapitalizmnjn damuь» deitjn kjtabьnda Lenin qalqcьldьqtьn csь ymjttenujnjn reaksiacьl mənjn əckerlei keljp: «kapitalizmnjn damuьna kedergj bolatьn, eskjrgen barlьq mekemelerdj qūrtuqa en kerektj çana pjsjp çetjp otьrqan qaçettjljktj»[1] kərsetken edj.

Lenin būl rette Reseidegj qoqamdьq-ekonomikalьq protsesjnjn obiektivtjk çyrjsjn, obiektivtjk, qaçettjligjn terең tysjngen edj. Resei kapitalistjk damudьn çolьna kəzjrdjn əzjnde-aq tyskendjkten, eskjljkke çabьsu, qalqcьldar sьqьldь tarixtь keinge qarai tartu, onbaqandьq, kertartpalьq bolqan bolar edj. Bərj bjr, būlai jsteuge bolmaitьn edj, əitkenj əzderjnjn betjmen adamdar qoqamdьq-ekonomikalьq damudьn bet alьsьn əzgerte almaidь. «Revolutsionerlerdjn mjndetj Reseide kapitalizmnjn damuьn toqtatu bolqan çoq — olar mūnь bərjbjr jstei almaqan bolar edj. Revolutsionerlerdjn mjndetj — kapitalizmnjn damuьnan tuatьn revolutsiacьl quattь kycke — çūmьscь tabьna syienude, onьn taptьq sanasьn damьtuda, onь ūiьmdastьruda, onьn çūmьscь partiasьn qūruьna kəmektesude boldь»[2].

Çūmьscь tabьnьn revolutsiadaqь bąscьlьq rəljn ekonomikalьq çaqьnan negjzdeu

«Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtabьnda Lenin orьstьn revolutsiacьl marksisterjnjn taptьq būl orientatsiasьn ekonomikalьq çaqьnan ete aiqьn negjzdedj. Lenin, bjrjnczjden orьstьn fabrik-zavod əndjrjsterjnjn kontsentratsialanuьnan bolqan industira proletariatьnьn orasan zor kontsentratsialanuьn, osьmen bailanьstь fabrik-zavod əndjrjs orьndarьnьn çana industria proletariatьnьn eldjn caruacьlьq əmjrjndegj əte zor rəljn kərsettj. Lenin, ekjnczjden, kəzjrdjn əzjnde ten çartьsь əzderjnjn çūmьscь kycjn satatьn çaldanucь çūmьscь bolqan eksploatatsialanuь barlьq enbekcjlerdjn aldьnqь qatardaqь, avangardь Reseidjn industrialьq, fabrik-zavod proletariatь ekendjgjn kərsettj.

Lenin misalqa keltjrgen keibjr statistikalьq istocnikterj boiьnca Reseidjn eresek (er çьnьsь) çūmьscь qalqь 90-çьldardьn basьnda 15,5 millionqa çettj. Būlardьn 7,5 millionь çaldanucь çūmьscьlar boldь. En aldьmen reforma dəujrjndegj cьqqan çaldanucь çūmьscьlardьn asa zor kəpcjljgj tez əse berdj. Ras, fabrika-zavod çūmьscьlarь (mūnьn jcjnde tau-ken çana temjr col çūmьscьlarь) 1,5 milliondai qana edj, qalqan 6 million çaldanucь çūmьscьlar aul caruacьlьq, qūrьlьs, aqac caruacьlьq çana basqada industriaqa çatpaitьn çūmьscьlar edj.

Orьs kapitalizmnjn «negjzsjzdjgj», «çasandьlьqь» turalь əzderjnjn teoriasьn dəleldeu ycjn qalqcьldar Reseide industrialьq çūmьscьlardьn azdьqьna syienetjn edj. Kapitalizm əzjne 1—1 çarm million çūmьscь bar kjckene tykpjrdj bəljp aldь, endj osьdan cьqpaidь deidj olar. Sonьmen, jrj fabrika-zavod əndjrjs orьndarьndaqь kapitalizmnjn barlьqьn qalqcьldar çoqqa cьqara almadь. Jrj əndjrjsten tьsqarqьnьn bərjn de qalqcьldar — būl kapitalizm emes, — «būl qalq əndjrjsj», ərbjr «obcinalar», «qalqtьq ūsaq qol ənercjler əndjrjsj» taqь-taqьlar, būlar kapitalistjk jrj fabrika-zavod əndjrjs ornьnan qol yzgen, tjptj bailanьsь çoq dep dəleldedj. Jrj fabrika-zavod əndjrjs ornьnan tьsqarqь çerde kapitalistjk qatьnastьn barlьqьn çoqqa cьqarumen, qalqcьldar «obcinalьq» derevnede bolsьn çana «qalqtьq» qol ənercjler əndjrjsjnde de bolsьn milliondaqan çūmьscьlardь çancatьn kapitalistjk eksploatatsianь byrkemeledj.

---

[1] *Lenin*, III tom, 385 bet.
[2] BK(b)P tarixь, 14 bet

Ūsaq kapitalisterdjŋ ideologь bolqan liberaldьq qalqcьldardь əckerelei keljp, Lenin kapitalistjk jrj өndjrjs pen ūsaq burçuazialьq өndjrjstjŋ arasьndaqь tьqьz bailanьstьŋ barlьqьn çana «obcinalьq» derevnenjŋ jckj stroiьmen «qalqtьq» — qol өnercjlerdjŋ өndjrjsjnjŋ kapitalistjk jrj өndjrjs ornьmen bjr kelkj qoqamdьq-ekonomikalьq, taptьq qatnastardьŋ tipjn boiьna saqtaitьndьqьn kөrsettj. Al, eger «obcinalьq» derevnedegj çana «qalqtьq» qol өnercjler өndjrjsjnde kapitalistjk qatnas çartь krepostnoilьq qatnastarmen kyrmelgen bolsa, osьnьŋ saldarьnan onьŋ damuь kjdjrgen bolsa, olar aiaqqa basьlsa, çasьrlsa, derljk kөrjnbese, onda jrj fabrika-zavod өndjrjsterjnde kapitalistjk qatnas өzjnjŋ tolьq damuьna çetken bolar edj.

«Sondьqtan, basqa qalqcьldarqa bolmacь qana nərse sьqьldanьp kөrjnetjn sonau «tykpjrdjŋ» өzjnde de osь kezdegj qoqamdьq qatnastardьŋ kvintessentsiasь bar bolьp cьqadь, al, būl «tykpjrdjŋ» qalqtardь iaqni proletariat, sөzdjŋ sөzbe-sөz maqnasьnda aitatьn bolsaq, bykjl eŋbekcj ьūqaranьŋ çana eksploatatsialanucьlardьŋ aldьŋqь qatardaqь avangardь bolьp tabьladь. Sondьqtan, osь kezdegj bykjl caruacьlьq qūrьlьstь osь «tykpjrde» qūrьlqan qarьm-qatnastar çaqьnan alьp qarai otьrqanda qana qatьsucь adamdardьŋ ərtyrlj gruppalarьnьŋ arasьndaqь negjzgj өzara qarьm-qatьnastardь tysjnuge mymkjncjljk alasьn, olai bolsa qūrьlьstьŋ damuьnьŋ negjzgj bet alьsьn da qarap tysjnuge boladь. Al kjmde-kjm, būl «tykpjrge» qaramai, terjs ainalsa çana caruacьlьq çaqdailardь patriarxaldьq ūsaq өndjrjs retjnde qaraitьn bolsa, tarixtьŋ barьsь ondai adamdь ne kjnəsjz arman etucjge, ne ūsaq burçuazia men agrarlardьŋ ideologjne ainaldьradь».[1] — dep çazdь Lenin.

Materialistjk dialektikaqa ceberljkpen çetjlu kerek, mūndai qьlmi qortьndьqa kelu ycjn jckerj kjre tysudjŋ asqan ūlь kycjne çetjlu kerek. Cьnьnda da, reforma dəurjndegj kapitalizmnjŋ çetkjljktj tyrde tez damuьna çaramastan, Resei texnikalьq-ekonomikalьq çaqьnan keijn qalqan, ūsaq būrçuazialь, agrarlь el edj. Eger aul caruacьlьqьnda Reseidjŋ barlьq qalqьnьŋ altьdan besj bolsa, (1897 çьlqь çalpь sanaq məljmetj boiьnca), al өndjrjs orьndarьnda (jrj çana ūsaq), saudada temjr çol çana su transportьnda, qūrьlьsta taqь taqьlarda, — ne barь qalqtьŋ altьdan bjrj qana bar edj. Al, jrj өndjrjs orьndarьndaqь çūmьscьlardьŋ sanь (mūnьŋ jcjnde tau-ken çana temjr çol transportь çūmьscьlarь bar) 90-çьldardьŋ aiaqkezjnde 2,792 mьŋ camasьnda boldь.

Sonьmen, Reseide əljde bolsa, industria proletariatь az edj. Industria proletariatьnьŋ azdьqь revolutsiacьl marksister men lenincjlerdjŋ senjmjn bosaŋdata almadь, ol əljde az bola tursa da, çumьscьlar tabь qana kapitalistjk qoqamdaqь өzjnjŋ çaqdaiь boiьnca sarizmdj, al odan kein burçuazianь qulatuda barlьq eŋbekcjler men eksploatatsialanucьlardьŋ kyresjn bastau qolьnan keletjndjgj, naqtь çūmьscь tabь qana ərbjr eksploatatsiamen naqьz bjtjmge keljspeitjn çau ekendjgj, sotsializm ycjn, būqara qalqtьŋ bostandьqь ycjn kyrestjŋ typkjljktj tabandь çauьngerj ekendjgj anьq edj.

Reseidegj yc revolutsianьŋ təçribesj, SSSR daqь çeŋjmpaz sotsialistjk qūrьlьstьŋ təçribesj orьs proletariatьnьŋ tarixi ūlь rөlj turalь marksistjk-lenindjk teorianьŋ qortьndьsьnьŋ dūrьs ekendjgjn dəleldedj: «Reseide kapitalizmnjŋ damuь» degen kjtabьnьŋ ekjncj basьluьna çazqan sөz basьnda 1907 çьlь aq, 1905 çьlqь revolutsianь baqalai kele, Lenin bьlai dep çazdь: «Proletariattьŋ bascьlьq rөlj tolьq kөrjndj, onьŋ qalqtьŋ çalpь būqarasьndaqь tarixi ylesjnen, tarixi qozqalьstaqь kycjnjŋ өlceusjz kөp ekendjgj de baiqaldь. Onьŋ kycj men ylesjnjŋ ekonomikalьq negjzj osь eŋbekte dəleldeljngen».[1]

[1] *Lenin*, III tom, 456 — 457 bet.

[1] *Lenin*, III tom, 11 bet.

Revolutsiashyl çymbschlar men carualar soiuzynyn ideiasyn ekonomikalyq çaqynan negizdeu

«Qalq dostary» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsy qalai kyresedj?» degen kjtabynda Lenin ujrjncj ret qozqaqan ideiasyn — sarizmdj, pomeccikterdj, burçuazianы qūlatuda çūmyschlar men carualardyn eң basty qūraly bolqan revolutsialyq soiuz ideiasyn «Reseide kapitalizmnjң damuy» degen kjtabynda da ekonomikalyq çaqynan aiqyn negizdedj.

Lenin osymen ujrge reforma kezjndegj Reseide carualar çaqdaiynyң qaischlyqtyqyn, ekj çaqtylyqyn acty. Bjrjncj çaqynan carualar çartylai krepostnoilyq qatynas barcina caruacylyqynyң tolyp çatqan qaldyqtarynyң çana krepostonilyq pravonyң qaldyqtarynyң ezucjljgjmen çancyldy. Ekjncj çaqynan carualar sol kezdjң ezjnde bytjn bjr tap emes edj, ol ydyrai berdj, tyrlj әleumettjk-ekonomikalyq, taptyq gruppalarqa bөljne berdj. Qoçalyq (kapitalistjk) çana proletariattyq myddelerdjң antagonizmj sol kezde aq carualarda kөrjngen edj.

Carualardyң būl qaicylyqy, ekj çaqtylyq çaqdaiy carualardyң revolutsiaqa әr tyrlj qatynasynyң zoluynyң tereң istocnigj boldy. Burçuazialyq-demokrattyq revolutsianyң maqsaty pomeccikтjk çer ielenudj çoiu, krepostnoilyqtyң barlyq salt-sanasyn qūrtu, samoderçavianы qūlatu bolqandyqtan carualar barlyq burçuazialyq-demokrattyq revolutsiaqa yntyq boldy. Al, sotsialistjk revolutsiaqa carualardyң bәrj yntyq bolqan çoq, tek ekspluatatsialanucylar eңbekcj būqara qana yntyq boldy. Kulaktar sotsialistjk revolutsianyң qas dūcpany boldy.

«Carualardaqy ekj aqymnyң ekonomikalyq negizj osy eңbekte dәleldeljngen[1]» — dep çazdy Lenin, sol sөz basynda.

Syitjp, ekj soqys ycjn derevnede çaqdai kөrjne bastady: çūmyscylar tavynyң bascylyqymen carualardyң pomeccikterge, samoderçaviaqa qarsy soqys çana derevnedegj ekspluatatsialanucylardyң, eңbekcjler būqarasynyң proletariattyң bascylyqymen kulaktarqa çana burçuaziaqa qarsy soqysy. Derevnede ekjncj soqystyң kycjn, sotsialistjk revolutsianyң kycjn aqytyp çjberu ycjn eң aldymen ujrjncj soqystы çyrgjzu, burçuazialyq-demokrattyq revolutsianы çyzege asyru kerek boldy, carualardyң çelkesjnen tyspei kelgen çana derevnenjң qoqamdyq damuyn jlgerj bastyrmai kelgen pomeccikтjk çer ielenu men krepostnoilyqtyң barlyq qaldyqyn qūrtu kerek zoldy.

Būl, qoqamdyq damudy jlgerj bastyrmau carualar jcjnde eң aldymen tap qaicylyqtaryn solqyndatyp çjberude kөrjndj. Carualardy ekonomika çaqynan ezgen çana olardy saiasi pravosyzdyqta, qaraңqylyqta, mәdeniet-sjzdjkte ūstaqan krepostnik-pomeccikter derevnede de, sondai-aq elde de өktemdjk ettj. Krepostnik-pomeccikterdjң ezuj ecnәrsemen byrkemelenbegen tjkelei, acyq tyrde boldy, әrbjr carualar krepostnik-pomeccik, onyң qas dūcpany ekendjgjn kөrdj. Eger 1861 çylqy reformany çyzege asyrarda carualardyң çaqsy çerlerj pomeccikterdjң paidasyna kesjljp berjlgen zolsa, eger pomeccikterden «bosatylu» ycjn өz basyn satyp aluqa carualardy orasan kөp alym tөle dep kyctese (ekj milliard som camasynda), eger carualar cekten asqan aur, qūldyqtyq çaqdaidy pomecciktjң çerjn amalsyzdan arendaqa aluqa, barcinaqa baruqa pomeccikterdjң çerjn belgjlj mөlcerde aqysyz өңdeuge mūqtaç bolsa pomeccikterdjң dūcpandyqyn kөrmeske bolama. Lenin «Reseide kapitalizmnjң damuy» degen kjtabynda sifrly mәljmette:ge syiene otyrүp, pomeccik çerjn naturaldyq arendaqa alu iaqni otrabotka çana oryndau aqcaly arendadan ekj ese qymbat ekendjgjn, otrabotka da caruanyң eңbegj «erjktj» eңbektjң qūnynan, mөlcermen alqanda, ekj ese tөmen ekendjgjn kөrsettj. Eger pomeccikterdjң osy ekonomikalyq ezujne saiasi ezudj, politsianyң çygensjzdjgjn, carua bolmacy kjnәlj bolyp qalsa, alymdy tөlemese çana sol syqyldylar ycjn bolatyn ūrүp-soqyp çazalaudy

[1] *Lenin*. III tom, 12 bet.

qossa, carualar pomeccikterdjn əzderjne qas dūcpan ekendjgjn kərmeuge bolmaitьndьqь tysjnjktj boladь.

Būl çaqsь da edj, sevevj carualar pomeccikterge əcpendj bola kele, sarizmdj qūlatu kyresjnde, burçuazialьqdemokrattьq revolutsianьn çeŋuj ycjn kyreste çūmьscь tavьnьn soiuznigj bolatьn edj çana soŋьnan soiuznigj boldь da. Kedei, eŋvekcj carualar kəvjnedь se əzderjnjn ekjncj çauьn, sūmdьqь çana ailakerljgj az emes çauьn — kulaktardь əzderjnjn cekten asqan aur xalj tek krepostnik-pomeccіktjktjn nətiçesjnen qana emes, kapitalisterdjn çana kulaktardьn eksploatatsiasьnьn nətiçesjnen de ekendjgjn ūqьnvadь. Eŋvekcj carualar əzderjnjn çoqcьlьqьnьn vərjn krepostnik-pomeccіktjn varlьqьnan tysjndjruge veijm boldь. Eŋvekcj carualar pomeccikter bolmasa, keŋcjljkte tūrqan bolar edjk, qamtamasьz etjlgen, auqattь bolar edjk dep daurьqьstь. Krepostnik-pomeccik əzderjnjn varlьqьmen eŋvekcj carualardьn kəzqьrьnan olardьn ekjncj dūcpanь — kulaktardь vyrkemelegendei boldь. Sonьmen, carualar jcjnde tap qaicьlьqtarьnьn ətkjrljgj vəseŋdei verdj, tap kyresjnjn damuь, ətkjrleuj — kedei, eŋvekcj carualardьn kulaktarqa qarsь kyresj jlgerj çjverjlmedj. Ərine, eŋvekcj carualardьn jcjnde əzderjnjn kedeiljk xaljn tek pomeccikten qana emes, kulaktardьn ezujmen ekendjgjn de çaqsь ūqьnqan, çaqsь kəre vjlgender de boldь. Mūndai carualar derevnede vjrlj-çarьm qana edj, būl eŋ aldьmen, qalalarda, əndjrjstj ortalьqtarda bolqan, ondaqь çūmьscьlar qozqalьsьna qatnasьp çana sotsial-demokrattarmen kezdesjp, marksizm ideiasьmen tanьsqandar edj. Eŋvekcj carualar vūqarasь mūndai qortьndьqa kele almadь, ol uaqьtta kele almaitьn da edj.

Sondьqtan da, revolutsiacьl sotsialdemokrattardьn kəmegjmen kedei, eŋvekcj carualar derevnedegj cьn xalçəidj taldap tysjnjp, kulaktarqa qarsь keljspeitjn kyrestjn kerektjgjn ūqьnu ycjn, pomeccіktjk çer ielenudj mymkjndjgjnce tezjnen qūrtu, krepostnikpomeccikter tavьn çoiu, samoderçaviaпь qūlatu kerek boldь.

Osьmen derevnede sotsialistjk revolutsia ycjn negjz acьldь, kapitalizmnjn damuьmen vailanьstь Reseide revolutsia kycj çinalьp əse verdj. Bjrjncjden, sotsializmnjn materialdьq negjzj bolqan jrj əndjrjs. əse verdj: «Syite tūrsa da favriktьn orasan zor məlcerde eŋvektj qoqamdastьruь, ondaqь jsteitjn qalqtardьn sezjmj men ūqьmьn qaita qūruь, (sonьn jcjnde, patriarxaldьq çana ūsaq burçuazialьq traditsialardьn qiratьluь) reaksianь tuqьzadь: macinalь jrj industrianьn mūnan būrьnqь stadialardan əzgeceljgj, əndjrjstj çana əndjrjstjn əzjne qoqamdьq kontroldj, plandь tyrde çyrgjzudj tjkelei kerek qьladь», [1] Ekjncjden, əndjrjs cūmьscьlarьnьn da, derevnedegj proletarlar men çartьlai proletarlardьn da sanь ūlqaia verdj. Sonьmen, 1897 çьlqь sanaq voiьnca Reseidjn varlьq qalqь 125,6 million adam bolqan edj. Būlardьn jcjnde proletarlarь cana çartьlai proletarlarь 63,7 million adam boldь. (Yi jcterjn qosqanda); əte kedei ūsaq carua (būlar — derevnede orta carualar çana qalaqa — dəuletsjz ūsaq qol ənercjler) — 35,8 million. Demek, qalqtьn kəpcjljgj sotsialistjk revolutsianь kəzdeitjnder. Al eksploatatorlardь alsaq (pomeccikter, jrj burçuzia, kulaktar), olar 26,1 million adam edj[2].

Sonьmen, Lenin «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen eŋvegjnde burçuazialьq-demokrattьq revolutsianьn qalaida kerek bolqandьqьn, ijkelei praktikalьq qaçettjgjn qana dəleldep qoiqan çoq, al çana sotsialistjk revolutsianь çyzege asьrudьn carttarьnьn Reseide əsjp kele çatqanьn da kərsettj.

„Reseide kapitalizmnjn damuь"—marksizm-leninizmnjn kernektj cьqarmasь

Leninnjn «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen eŋvegj marksizm-leninizmnjn asa maŋьzdь, kərnektj cьqarmalarьna çatadь. Lenin būl eŋvegjnde Reseidjn ekonomikalьq stroiьnьn ezgeceljkterjne səikestjrjp Markstjn «Kapitalьn» damьta tystj, sonьmen marks-

[1] *Lenin*, III tom, 426 vet.
[2] *Lenin*, III tom, 333 vettegj sifrlardь qara.

tjk politikalьq ekonomianь jlgerjlettj. «Kapitaldьn» вjrjncj вasьluьndaqь sөz вasьna Marks: «Būl eŋвekte menjŋ zertteujmnjŋ predmetj kapitalistjk kəsjptjŋ ədjsj çana oqan səikes kəsjp pen airвas qatьnasь boldь. Osь kezge deijn kapitalizmnjŋ klassiktjk elj Anglia вolьp otьr. Menjŋ teorialьq qortьndьlarьmdь naqьz aiqьn kөrsetu ycjn Angliaпь aluьmnьŋ seвeвj de osьnda edj» — dep çazdь.[1] Demek, Marks kapitalizmdj zertteuge Angliaпь emes çana вasqa вjr elderdj de emes, əiteujr kapitalizmdj, вьlaica aitqanda, өzjnjŋ ərвjr elderdegj kөrjnujnjŋ, damuьnьŋ өzgeceljkterjmen abstraktanqan kapitalizmdj zertteidj. Al, Lenin «Reseide kapitalizmnjŋ damuь» degen eŋвegjnde orьs kapitalizmjn, вьlaica aitqanda, өzjnjŋ damuьnьŋ Reseide barlьq өzgeceljkterj вar kapitalizmdj zerttedj. Sondьqtan Leninnjŋ «Reseide kapitalizmnjŋ damuь» degen eŋвegj Markstjŋ «kapitalьn» qaitalau emes, onь damьta tysu, вaiьtu boldь.

Stalin çoldas damьta, вaiьta tysken marksistjk-lenindjk teoria qalqaralьq proletariattьŋ kapitalizmqa, facizmqa qarsь kyresjnde ūiьmdastьratьn çana qaitadan qūratьn kycj, çeŋjlmeitjn ūlь qūralь boladь.

Marksistjk-lenindjk teoriaпь вascьlьq ete otьrьp, Leninnjŋ — Stalinnjŋ ūlь partiasь sovet qalqьn SSSR da sotsializmnjŋ çeŋujne çetkjzdj.

Osь teoriaпь вascьlьq ete otьrьp, Kommunistjk Internatsional qalqaralьq proletariattь çana вarlьq eksploatatsialanucьlardь çana ezjlgenderdj вykjl çer çyzjnde proletariat revolutsiasьnьŋ çeŋujne, sotsializmnjŋ çeŋujne çetkjzedj.

* *
*

Leninnjŋ «Reseide kapitalizmnjŋ damuь» degen kjtaвьn çaqsь yirenuycjn eŋ aldьmen «BK(в)P tarixьnьŋ qьsqaca kursьnьŋ» вjrjncj tarauьn tygel oqьp cьquь kerek, al вūdansoŋ Leninnjŋ: «Rьinok turalь dep atalatьn nəsele çөnjnde» (1938 çьlь вjrjncj ret вasьldь) çana «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?» degen eŋвekterjn oqu kerek, вūlardan вasqa da Leninnjŋ «Qalqcьldardьŋ ekonomikalьq mazmūnь çana onь Struve mьrzanьŋ kjtaвьnda sьnau» (cьqarmalarьnьŋ 1-tomь) çana «Ekonomikalьq romantizmnjŋ sipattamasьna» (cьqarmalarьnьŋ II tomь) degen eŋвegjn oqu paidalь.

Pokrovskidjŋ „mektевj" degennjŋ marksistjkke qarsь вйrmalaucьlьqь çana өnjn ainaldьrucьlьqь

Em. Iaroslavski

I

«BK(в)P tarixьnьŋ qьsqaca kursьn» çasaqanьnda, BK(в)P Ortalьq komitetjnjŋ aldьna qoiqan mjndetjnjŋ вjrj—partia tarixьndaqь marksizm-leninizm teoriasьnьŋ вjrsьpьra məselelerjne maqna вerudegj sūiьltьp çjвerucjljkten çana вūrmalap, өnjn ainaldьrucьlьqtan marksistjk ədeвiettj qūtqaru edj.

Būl өnjn ainaldьrucьlьqtьŋ mənjsj nede edj? BK(в)P Ortalьq Komitetj «Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьŋ» cьquьmen вailanьstь çyrgjzu turalь» өzjnjŋ qaulьsьnda вūl өŋjn ainaldьrucьlьqtьŋ

[1] *K. Marks*, kapital, I tom, 4 вet, 1937 çьlqь вasьluь.

вjrqatar misaldarь jcjnde mьnadai faktьnь kөrsetedj:

«Tarixi qьlьmda marksistjkke qarsь вūrmalaucьlьq pen өnjn ainaldьrucьlьq soŋqь kezge deijn Pokrovskidjŋ «mektевj» degenge вailanьstь bolьp keldj, mūnьn өzj tarixi faktьlarqa вūrmalap maqna вerdj, tarixi materializmge qaramastan, вūl faktьlarqa вolqan oqiqalar carttarь men çaqdailarьnьn tūrqьsьnan qarap maqna вermei, вygjngj kynnjŋ tūrqьsьnan qarap maqna вerdj, sөitjp cьn tarixtь вūrmaladь.»

Mūnan вūrьn da BK(в)P Ortalьq Komitetj men SSR Soiuzьnьn Qalq Komissarlar Sovetj tarix oqu kjtaвj turalь 1936 çьlqь ianvardьŋ 26 ndaqь qaulьsьnda, «өzjnjŋ negjzjnde Pokrovskidjŋ вelgjlj qatelerj» вar kөp вūrmalaucьlьqtar, negjzsjz tarixi baiьmdamalar men sjlteuler вar ekendjgj kөrsetjlgen edj. BK(в)P Ortalьq Komitetj men SSR Soiuzьnьn Qalq Komissarlarь Sovetj osь qaulьsьnda, «вjzdjŋ tarixcьlarьmьzdьŋ keiвjr вөlegjnjŋ arasьnda, өsjrese SSSR tarixcьlarь arasьnda, marksistjkke qarsь, lenindjkke qarsь, tarixi qьlьmqa qarsь, cьnьnda likvidatorlьq, qьlьmqaqarsь kөzqarastar orьn alqan» dep kөrsetken.

Pokrovski cәkjrtterjnjŋ gruppasь çasap әkelgen «SSSR tarixь» oqu kjtaвьnьŋ konspektj çөnjnde Stalin, Çdanov, Kirov çoldastardьŋ çasaqan eskertulerjnde вjrqatar asa jrj вūrmalaucьlьqtardь atap kөrsettj: Resei kөptegen өz aldьna çartьlai memleketterge вөlcektelgen uaqьttaqь, feadalizm men feodaldьq dәujrdj вjrge mjngestjru, memlekettjŋ samoderçavialьq stroiь men feodaldьq stroidь aralastьrьp çjвeru; «reaksia» men «kontrrevolutsia», «çalpь» revolutsia, вurçuazialьq revolutsia men вurçuazialьq demokratialьq revolutsia degen ūqьmdardь вjrge mjngestjru вar ekendjgj.

Osь çana osьqan ūqsas вūrmalau — cьlьqtardьŋ вәrj, Pokrovskidjŋ вykji, «mektевjne» çana osь «mekteptjŋ» вascьsь — tarixcь-professor M.N. Pokrovskige tәn kөzqarastardьŋ edәujr dәreçedegj sistemasь вolьp cьqadь.

Pokrovskidjŋ filosofiasь qandai edj, onьŋ kөzqarastarьnьŋ cьqqan tūrqьsь qandai edj? M. N. Pokrovski ecuaqьtta da dialektikalьq materializmnjŋ tūrlaulь çaqtaucьsь вolqan emes. Ol ekonomikalьq materializmnjŋ de çaqtaucьsь boldь.

Proletarlьq qozqalьsqa qosьlqan osь sekjldj qairatkerler turalь Lenin вьlai dep çazqan:

«Burçuazialьq-demokratialьq revolutsianьŋ çyrisi ystjnde вjzdjŋ partiaqa вjrnece elementter qosьldь, olar, partianьŋ taza proletarlьq programmasь bolqandьqtan emes, al, өte-mөte partianьŋ demokratia çolьndaqь kөrnektj çana çjgerlj kyresj arqьlь tartьlqan çana olar proletariat partiasьnьŋ revolutsialьq-demokratlьq ūrandarьn sotsialistjk proletariattьŋ barlьq kyresterj men вailanьstan tьsqarь вytjndei qaвьldaqandьqtan edj.» (XIV tom, 97-вet)

Bәrjŋjzge mәljm. Lenin tek «ekonomikalьq materializm» degen terminge qana qarsь bolьp qoiqan çoq, sonьmen qatar, ekonomikalьq materializm — tarix damuьnьŋ вykjl mazmūnьn tarьltьp ekonomikaqa ainaldьru—tarixi protsesterdjŋ өnjn ainaldьrucьlьq, mazmūnьn çoqaltucьlьq bolьp tabьladь, tarixtaqь aldьŋqь qatarlь ideianьŋ rөljn çoqqa cьqaru, çūmьscь qozqalьsьna sьrttan әkeljp engjzjlgen sanalьlьqtьŋ elementjn çoqqa cьqaru bolьp tabьladь dep sanadь. Būdan вūrьn da «Qalq dostarь» degen ne» degen kjtaвьnda Lenin, qalqcьl Mixailovskige qarsь aitьsa otьrьp, вьlai dep çazdь: «Al Markstjŋ nemese Engelstjŋ dәl ekonomikalьq materializm turalь aitqanьn sjzder qaidan oqьp kөrdjŋjzder? Olar, өzderjnjŋ dynie tanucьlьqьn sipattai keljp, onь tekqana materializm dep ataqan» (I tom, 70-вet).

Pokrovski өzjnjŋ cьqarmalarьnda dialektikalьq materializm kөzqarasьnda tianaqtap tūrqan çoq, proletariattьŋ вurçuazialьq çana ūsaq-вurçuazialьq «çolвikelerjnjŋ» çolьn çyrgjzdj. Pokrovski 1904 çьlь «cьndьq — tek вjzdjŋ tysjnjgjmjz qana boladь. Dynie — вjz-

djn̦ bastan kecjrgenderjmjzdjn̦ «çibn-dьq̦ь» dep dəleldedj (M. N. Pokrovski «Tarixi q̦ьlьm çana taptar kyresj», 2-basьlub, 18 bet).

Būdan, Pokrovskidjn̦ idealistjk bogdanovcьl teorianь ūstap qalq̦andьq̦ь çana maxizm teoriasьna qarai aubp ketkendjgj aiq̦ьn kөrjnedj. Leninnjn̦ «Materializm çana empiriokritiitsizm» degen kjtabь maxisterdjn̦ çana empiriokritikterdjn̦ osь siaqtь idealistjk kөzqarastarьna qarsь çazьlqan edj.

Tabiqattьn̦ obiektivtjk zan̦darь bjzdjn̦ sanamьzqa təuelsjz өmjr syretjndjgjn Pokrovski moibndamai keldj. Marks pen Engelstjn̦ jzjnce Lenin: «Tabiqattьn̦ obiektivtj zan̦dьlьq̦ьn moibndau çana osь zan̦dьlьqtьn̦ adamnьn̦ basьnda bolatьn camalas dūrьs səulesj — materializm» dep çazdь. (XIII tom, 127 bet) Pokrovski obiektivtjk zan̦dьlьqtь moibndamadь. Ol, «zan̦ būl tjptj cьndьqtьn̦ planь da emes, onьn̦ sxemasь da emes, būl — onьn̦ markasь, masctabь» dep soqtь. (M. N. Pokrovski. «Tarixi q̦ьlьm çana taptar kyresj» çinaq̦ь, 2-basьlub, 23 bet).

Pokrovski būdan da ərj kettj — ol tarix çөnjnde tura, maqsatqa dəl keletjn prinsiptjn̦ өktemdjgj turalь Maxtьn̦ idealistjk q̦ьlьmьn qoldanuqa caq̦ьrdь. Pokrovski dəl osьnьsьmen, bjrjncj çaq̦ьnan, Spenser çana basqalarь siaqtь sotsiologtardьn̦ burçuazialьq mektebjne, al ekjncj çaq̦ьnan—vulgarlьq ekonomisterge qosьladь.

Pokrovskidjn̦ osь qatelerj reaksia dəujrjnde, onь otzovister lagerjne qostь, al onan keijnjrek, imperialistjk soq̦ьstьn̦ dəujrjnde onь Trotskimen çaq̦ьndastьrdь.

Proletariat diktaturasь dəujrjnjn̦ өzjnde de Pokrovski өzjnjn̦ bjr cьqьp sөilegen sөzjnde (1931 çьldьn̦ 1-dekabrjndegj merekede) obiektivtj tarixi q̦ьlьmdь moibndamaudь ūsьndь. Ol, obiektivtj-tarixi q̦ьlьm çoq dep soqtь, sөitjp, osьnьsьmen ol bolcevizm çaularьnьn̦, bolceviktjk q̦ьlьm obiektivtjk q̦ьlьm emes, marksizmge-leninizmge bytjndei qarsь, dep dəleldeujne çol acьp berdj.

III.

M. N. Pokrovski çana onьn̦ mektebj, «tarix degenjmjz aldaqacan çaramsьzdьqqa cьq̦arьlq̦an saiasat» dep yirettj. Būl tarixi perespektivanь būrmalaucьlьqqa əkeljp soqtьradь; tarixi oqiqalardь bolьp çatqan qatьnastan almaidь, oq̦an bygjngj kynnjn̦ sipattarь men baq̦alarьn subiektivtj tyrde çaq̦ьstьradь, tarixtь modernizatsialau (çan̦alau) boladь. Sөitjp, mьsalь, Pokrovski 60-çьldardaq̦ь «Ças Resei proklamatsiasьnda proletarlьq revolutsianьn̦ oqiqalarьn aldьn ala bolçaqansidь. Ol Pugacev otrədtarьn sovet dəujrjndegj azamat soq̦ьsьnьn̦ q̦ьzьlgvardeis otrədtarьmen tenestjredj.

Kəzirgj kezdegj men baiaq̦ьda bolьp өtken nərselerdjn̦ aralьq̦ьndaq̦ь paradoksaldь qauptь analogialardьn̦ artьna tysjp Pokrovski, mьsalь, «Velikorustьn̦» programmasь ycjn Cernicevskidj... mencevik dep çarialadь («XIX, XX q̦asьrdaq̦ь Reseidegj revolutsialьq qozq̦alьstar tarixьnьn̦ ocerkterj». Mem. baspasь 47 — 48 betterj). Al, qalqcьldьq çana blankistjk kөzqarastarьn Marks pen Engels aiausьz sөkken Tkacevtj Pokrovski «orьstьn̦ bjrjncj marksisj» dep ataidь (sonda, 50 bet)

Leninnjn̦ bjrnece en̦bekterj. — 1905 çьlq̦ь revolutsiaq̦a da, reaksia dəujrjne de, imperialistjk soq̦ьs dəujrjne de qatьsь bar, — «Reseide kapitalizmnjn̦ damuь» çana onьn̦ son̦q̦ь kezderdegj en̦bekterj, sondai-aq Stalin çoldastьn̦ da en̦begj, tarixi q̦ьlьmdaq̦ь en̦ baq̦alь bailьq bolьp otьrqan da, Pokrovski Leninnjn̦ Resei tarixcьsь esebjndegj zor rөljn çoqqa cьq̦aradь.

Bolcevikter partiasьnьn̦ revolutsiadaq̦ь çetekcj esebjndegj zor rөljn Pokrovski terjske būrmaladь. Ol qalq būqarasьnьn̦ çana onьn̦ geroilarьnьn̦ SSSR tarixьndaq̦ь rөljn de terjske būrmaladь.

Oqu Qalq Komissariatь kollegiasьnьn̦ mycesj çana narkomnьn̦ orьnbasarь bolqan Pokrovski mektepte tarixtь oq̦ьtudьn̦ qaçettjljgjn 1922 — 1923 çьlqa deijn kereksjz etjp keldj. Mekteptjn̦ «bjrte-bjrte өcuj», «komplekstj tyrde» sabaq beru degen «solcьl» teo-

rianь qoldap, Pokrovski tarixi pənjnen saвaq вerude likvidatorlьq caralardь çyrgjzdj. «Marksizm men leninizm ətkendegjge qarai çən sjltemeidj, kelecek ke qarai çən sjlteidj» degen aiqai səzderdj çamьlьp, Pokrovski erte zamandaqь tarixtь yirenudjn naqьz qaçettj ekenjn kereksjz ettj, (Pokrovski, «2-konsentrdegj II вasqьctьn qoqam tanuь turalь», «II вasqьc mektepter məselelerj» çinaqь, Məskeu 1926 çьl, 178 вet).

Tarixtьn tianaqtь xronologialьq çazвasьna da Pokrovskidjn qarsь вolqandьqь məljm. Ol tjptj, «xronologialьq datalardьn ecqandai cьndьqpen myldem вailanьsь çoq» dep sendjrdj. (Pokrovski — «II вasqьc mektep programmasьndaqь istorizm çana çanalьq,» 5-вet). Mektepterde tarixi oqiqalardьn datalarьn yiretu kerek dep, Leninnjn ətkendegjge kəzqarasьnьn marksizmmen-leninizmmen tjptj ecвjr qatьnasь çoq.

M. N. Pokrovski çazьp-qūrastьrqan orьs tarixьnьn keiвjr dəujrlerjn qarap ətеijk.

Pokrovski orьs memleketjnjn əmjrsyrujnjn kievtjk dəujrjn çoqqa cьqaradь. Sol uaqьttьn əzjnde, K. Marks tarixtьn kievtjk dəujrjn Evropanьn cьqьsьnda imprianьn əsu dəujrj esevjnde airьqca kərsetjp, cьqьstaqь Kiev Rusь men вatьstaqь Karl Veliki imperiasьnьn ekj arasьndaqь analogialardь çasap вergen вolatьn, səitsede Pokrovski «kiev zamanьndaqь вjrьnqai «orьs memleketj» turalь tek asa dydamaldьqpen qana aituqa вoladь» — dep dəleldeidj. (M. N. Pokrovski, «Erte zamandaqь orьs tarixь» 1, 170 вet, 1920 ç.)

Kiev Rusьn Pokrovski tapsьz qoqam etjp suretteidj. Ol sonьmen qatar «Russkaia Pravda» siaqtь tarixi dokumenttj ətjrjkke cьqaradь. Sonьmen, tjptj 1929 çьlь вasьlьp cьqqan «Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj» nen вjz mьnanь oqimьz: «Alqacqьda çazalau degen вolqan çoq, əitkenj X — XI qasьrlarda qala Rusь **qoqam taptarьn** əlj вjljp çetpegen вolatьn» çana вjz osьnьn artьnan, qazjr qana aitьlьp ətken səzge вytjndei qarama-qarsь, mьnadai səzdj oqimьz: «Çazalau **ystemdjk** etucj taptar ycjn əzjnjn əkmetj men privilegialarьna syieujc etjp tūruqa çūmsalatьn qūral...» («Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj». CIZ 1929 ç. 29 вet). Qoqamdьq taptar вolmaqan, al ystemdjk etucj tap вolqan. Olai вolsa, вūl kjmge ystemdjgjn çyrgjzgen?

Pokrovski Rustardьn coqьnuьna da tarixcьca qaraqan çoq, çaman propagandis-qūdaisьzdarca qaradь. Ol Rustardьn coqьnuьnьn вailanьstь вolqan əzgerjsterge: Kiev Rustarьnьn Evropamen qatьnasьnьn kenеeiujne, monastьirlar arqьlь çazu-sьzudьn engjzlujne, mektepterdjn cьquьna ecвjr analiz çasamaidь. Pokrovski вərjn de «sьrtqь qūвьlьsqa» aparьp telidj: «js tek mərtabalardьn (djndjk lauazьm) əzgeruj turalь qana вolьp otьr, al djnge nanucьlьq coqьnuqa deijn de, coqьnucьlьqtan keijn de, sol kezde de, ədəujr soqьraq вjzdjn kynderjmjzge deijn de **animizm** [1] tyrjnde qaldь...» (M. N. Pokrovski, «Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj», 1929 ç., 36 вet).

Js mədeniet turalь emes, tek djn turalь qana вolqan siaqtь.

V

Tarixi faktalardь kyctep, olardь əzjnjn sotsiologialьq sxemasь prokrustovo loçesjne [2] salьp, Pokrovski вarlьq orьs tarixьnьn əzegj — **sauda kapitalь** dep eseptedj. Onьnca, Kiev Rustarьnьn soqьsь — вūda sauda kapitalьnьn

---

[1] Animizm (grekce — anima — çan) — alqacqь oilau formasь. (*Red.*)

[2] Prokrustovo Loçe məselenj (ăqьmdь) qoldan tarьltu nemese kenеeitu çana onь kynj вăгьn вelgjlep qoiьlqan, əzgermeitjn formaqa (qalьpqa caqtap salu) «Sputnik agitatora» çurnalь № 23, 31 вet, 1938 çьl).

soqьsь; opricnilerdjn boiarlarmen kyresj — būda sauda kapitalьnьn kyresj. Emelian Pugacevtjn køterjljsj — būda («kazaktardьn») sauda kapitalьnьn (maskeuljk) sauda kapitalьna qarsь kyresj; dekabristerdjn køterjljsj — būda sauda kapitalьnьn kyresj; 1861 çьlqь reforma da sauda kapitalьnьn bqpalьmen çyrgjzjlgen; orьs-çapon soqьsь da sauda kapitalьnьn soqьsь, aqьrqь 1914 — 1918 çьldardaqь imperialistjk soqьsta — Reseidegj kapitalizmnjn ekj tyrjnjn arasьndaqь — sauda çana øndjrjs kapitalizmnjn arasьndaqь — kyres, bolьp cьqadь.

Çasandь-oidan cьqarьlqan sotsialogialьq sxemada tarixtь lenindjkke qarsь būrmalaucьlьqtьn būdan soraqьsь bolmas!

Pokrovski, øzjn marksispjn dei tūrьp, øzjnjn enbekterjnde idealistjk teorialardь qorqadь. Mьsalь, feodalizmnjn cьquь turalь məselede ol professor Pavlov-Silvanskidjn idealistjk teoriasьn quattadь. Qoqamdьq-ekonomikalьq formatsialardьn auьsuь turalь Marks pen Engelstjn qьlьmьna qarsь çana Leninnjn qьlьmьna qarsь Pokrovski, Məskeudjn samoderçavialьq krepostnoilьq memleketjn qūrqan, negjzgj kyc feodaldьq çer ielenucjler tabьnda emes, sauda kapitalьnda dep bjldj. Ol, monomaxvoi[1] børjktj sauda kapitalь orьs çerjn araladь, dep qaitaladь.

Tek 1931 çьlь qana ol, tjptj tolьqьmen boimasa da, osь məsele çønjnde qateleskendjgjn moiьndadь.

Reseidegj carualar køterjljsterjn M. N. Pokrovski qalai tysjndjrdj? Mūnda da onьnca «çetekcj kyc» — sauda kapitalь.

Pokrovskidjn çana onьn «mektebjnjn» qatesj sol, proletariat diktaturasь dəujrjnde cьqqan, onьn tarixi enbekterjnde osь carua qozqalьstarьn termin søzderjmen qana sipattaladь, mūndai — «pugacevccina», «razinccina» — terminderdj carua qozqalьstarь kezjndegj krepostnikter cьqarьp taratqan bolatьn. Mūnьmen qatar aita ketu kerek, øzjnjn «Erte zamandaqь orьs tarixь» degen køp tomdь enbekterjnde Pokrovski XVII qasьrdaqь oqiqalardь çazqanda Stepan Razinnjn køterjljsj turalь ecnərse aitpaidь. «Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj» degen kjtabьnda Pokrovski, Stepan Razinnjn køterjljsj «sauda kapitalizmjnjn damuьmen tjkelei bailanьstь» boldь, dep sendjredj («Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj», 1929 çьl, 80 bet).

Stepan Razinge eskertkjc salqanda Qьzьl alandaqь Lobni[1] orьnda tūrьp Leninnjn seilegen søzjn eske tysjreijk. «Būl eskertkjc, — dedj Lenin, — byljncjljkke ncьraqan carualar økjlderjnjn bjrjn eske tysjredj. Osь çerde o' azattьq çolьndaqь kyreske basьn saldь». Stalin çoldastьn Emil Liudvigpen əngjmesjn eske tysjreijk.

«Bjz, bolcevikter, Bolotnikov, Razin, Pugacev çana basqalar siaqtь tarixi adamdarqa ərqacan da zer saldьq. Bjz būl adamdardьn attanьsьn ezjlgen taptardьn stixialь acьnuьnьn kərjnjsj, carualardьn feodaldar ezgjsjne qarsь stixialь køterjljsjnjn kərjnjsj dep bjlemjz. Bjzdjn ycjn carualardьn mūndai køterjljsterjnjn alqacqь qadamьnьn tarixьn zerttep yirenu ərqacanda cūqьldanarlьq nərse boldь. Bjraq, ərine, būl arada bolcevikter menen ec qandai analogia çasauqa bolmaidь».

Pokrovski Pugacev køterjljsjnjn kazaktьq sipatьn basa kørsetjp, onьn carualьq sipatьn boiamaladь. Bjz çoqarьda kørjp otьrmьz Lenin men Stalinnjn osь qalqtьq, carualьq køterjljske køzqarasьmen Pokrovskidjn køzqarasьnьn yc qainasa sorpasь da qosьlmaidь.

VI

Pokrovski orьs tarixьnьn, tatar ezucjljgj. polca interventsiasь, alasapran uaqьt, 1812 çьlqь otan soqьsь siaqtь, qaçettj kezenderjn myldem terjs tysjndjredj. 1812 çьlqь soqьstьn sebebjn çana oqan aibptьlardь tabu çønjnde Pokrovski kədjmgj qūldarca Napoleonnьn Peterburgtaqь poslь Kolenkurdьn memuarlarьna sjlteidj.

---

[1] grekce (*monos* — bjr, maxvoi—aur (zor) degen søz. *(Red).*

[1] *Lobnoe mesto* — darqa asatьn çer *Red.*

Naq osь napoleon cpionь, 1812 çьlqь soqьsqa orьs dvorəndarь aiьptь bolьp cьqtь, dep çazdь. Ərine, orьs dvorəndarь Fransuzdьn burçuazialьq revolutsiasьnьn revolutsiacьl ideiasьnьn Reseige enjp ketujnen qorьqtь. Bjraq, Napoleonnьn Reseige çasaqan cabuьlь, basьp alu, talau soqьsь ekendjgj məljm. Būl cabuьl basьp alu, talau soqьsь bolqandьqtan da, ol soqьs, otan soqьsьn tuqьzdь, sondьqtan Napoleonqa qarsь bykjl Resei kөterjldj. Osь soqьs turalь 1919 çьlь Leninnjn ne dep çazqanьn eske salaiьq.

«Napoleonnьn imperialistjk soqьstarь kөp çьldarqa sozьldь, bytjn dəujrdj qamtьdь, ūlt azattьqь qozqalьsь men imperialistjk qarьm-qatnastardьn qiьn çeljsjn taŋьrqarlьq tyrde ūctasqandьqьn kөrsettj», (Lenin. Cьqar. XXII t., 287 bet). Leninnjn 1812 *çьlqь otan soqьsьn ūlt-azattьqь qozqalьsь* dep sanaqanь anьq emespe?

Napoleon armiasьnьn tas-talqanь cьqarьluь qalqtьn interventsiaqa qarsь çyrgjzgen erljk soqьsьnьn nətiçesj edj, būl tastalqanь cьqarьluь napoleon armiasьnьn jcjnde bolqan tərtjpsjzdjktjn nətiçesj ekendjgjn kөrsetedj. Būl dausьz faktьnь Pokrovski terjske būrmaladь. Reseidjn bykjl qalqь basьp alucьlarqa qarsь cьqqan uaqьtta napoleon armiasьnьn tərtjpsjzdjgj qolaisьz bolqan coq.

Pokrovski **dekabrister kөterjljsj** çөnjnde de tarixqa çanaspaitьn çana marksistjkke qarsь tysjnjk berdj. Leninnjn dekabrister kөterjljsjn revolutsiacьl kөterjljs dep eseptegenj məljm. Lenin dekabristerdj «dvorən revolutsionerler» dep sanasa da olardь bjrnece ret asa qūrmettep səiledj.

«Gertsendj eske tysjre otьrьp, — dep çazdь Lenin, — bjz. orьs revolutsiasьnda qimьl çasaqan yc buьndь, yc taptь anьq kөremjz. Eң əuelj — dvorəndar men pomeccikterdj, dekabristerdj çana Gertsendj kөrjp otьrmьz. Būl revolutsionerlerdjn oi өrjsj tar. Olar qalqtan adam aitqьsьz alьs. Bjraq olardьn jsj bosqa ketken çoq. Dekabrister Gertsendj oiattь...» (XV tom, 468-bet).

Lenin, dekabrister qozqalьsьnьn eң bastьqь olardьn krepostnoilьqqa çana patcalьq samoderçaviaqa qarsь kүresuj ekendjgjn, basa aittь. Ol dekabristerdjn respublikacьldьq traditsialarьn baqaladь. Lenin dekabristerdj maqtanьc ettj.

Al Pokrovski dekabrister qozqalьsьnьn jcjnen tek dvorəndьq qozqalьstь qana kөrdj. «Burçuazialьq konstitutsiadan alьnqan ecqandai səzder, — dep çazdь ol, — dekabrister qozqalьsьnьn, cьn mənjsjn de,dvorəndьq qozqalьs bolqandьqь faktьsьn bүrkei almaidь» (K. Levin men M. Pokrovski «Dekabrister». «XIX qasьrdaqь Resei tarixь», kjtapca, Granat, 1,108-109 better).

VII

Qalqcьldьq ta Pokrovskidjn suretteujnde Lenindjkke qarsь, terjs surettelgen. Lenin qalqcьldьqtь — ūsaq burçuazialьq, carualьq demokratianьn ideologiasь dep tүsjndjrdj. Qalqcьldьq, utopialьq sotsializm — būl carualar sotsializmj. 70-çьldardaqь qalqcьldardьn azqьndap liberal qalqcьldarqa ainalubnьn өzj — caruallardьn çjktelսj, derevnede raskoldьn cьqub dep tүsjndjrdj Lenin.

Al Pokrovski lenindjk osь kөzqarasqa qarsь cьqtь. Pokrovskidjn onь bjlmeuj mүmkjn emes edj. «Qalqcьldьq, — dep çazdь Pokrovski, — ūsaq burçuaziacьl intelligentsianьn dүniege qoqamdьq kөzqarasь. Өzj tuьp өsken muçik yijn ūmьtpaqan, өzjnjn qalq aldьndaqь aibьb men borьcьn moibndaitьn, bjraq səitse de osь qalqqa çөn səileitjn çana qalqqa çoqarьdan qaraitьn «sauattьraq desətniktjn» dүniege kөzqarasь». («Orьs tarixьnьn naqьz qьsqaca ocerkj», 1929 ç. 187 bet).

Sonьmen qatar Pokrovskidjn, kəzjr qana sitat alьnqan kjtabьnьn bjrjncj basьluьnda çjbergen asa soraqь qatesjnde kөrsete ketu kerek. Pokrovski intelligentsianь proletariat pen burçuazianьn ekj arasьndaqь derbes tap dep esepteidj, sonьsьmen de ol maxaevccinanьn dirmenjne su qūidь.

Bjz 1905 çьlqь bjrjncj burçuazialьq-demokratialьq revolutsia turalь məsele

çөnjnde de Pokrovskidjң marksistjkke myldem qarsь kөzqarastarьn kөremjz. Būl onьң ycjn өzjndegj demokratialьq iluzialar вjr arnaqa qūiьlqan uaqьttaqь dəujr вoldь, dep tysjndjrdj Pokrovskidjң өzj. Bjraq өzjnjң qatelerj çөnjnde tysjndjrujnde Pokrovski çanadan qate çasadь. «Tap kyresj, 1905 çьldьң arqasьnda teoriada, өmjrde вolqan faktьqa ainaldь — onsьz tarixi protesssterdj endj ūqьnuqa da вolmaitьn вoldь» deidj. («Pod Znamenem marksizma» № 10 — 11, 1924 ç. 210 вet).

1905 çьl revolutsiasьnьң çaiьna kөcpesten вūrьn, orьs-çapon soqьsьnьң M. N. Pokrovski eңвekterjnde çazьlqan sipattamasьna azqana toqtalьp өteijk. Mūnda da sol çihankez sauda kapitalь taqьda saqьnaqa cьqadь. «Avantiuralardьң вascьsь sauda kapitalь вoldь» («1905 çьl», çinaq. 1 tom. 606 вet).

Sarizm — вūl «soqьs-feodal imperializmj» dep taqaiьndap kөrsetjp вergen Lenin men Stalinge qūlaq qoimastan çana Leninnjң, Reseide 1904—1916 çьldarь өkmet вasьnda «II Nikolai вastaqan krepostnikterdjң - pomeccikterdjң azqana-qana вөljmj» (XX t, 570 вet) otьrdь dep kөrsetujne qūlaq qoimastan, Pokrovski вūl soqьstь — sauda kapitalьnьң soqьsь etjp surettedj. Ol, patca saraiь çanьnda ekj kapitalizm: вjrj asa вeiвjt — өndjrjstj kəsjp—vitte kapitalizmj, al ekjncj—өte talaqьc—sauda kapitalizmj alьsqan siaqtь etjp, jstj myldem terjs surettedj.

Pokrovski «XX qasьrdaqь Reseidjң sьrtqь saiasatь» degen leksiasьnda tөzuge вolmaitьn өreskel sotsiologialьq sxemasьn keltjrdj. Onьң aituьnca, XX qasьrdaqь Reseidjң ekjncj saiasatь imperialistjk вolmaptь-mьs, өitkenj Resei imperialistjk dəujrge tek 1906 çьldan keijn, iaqni orьs-çapon soqьsьnan keijn qana kjrjptj.

Pokrovskidjң çapon imperializmjnjң talan-taraçdьq maqsatьn kөrsetpeuj, al jstj Çaponia tek patca ykmetjnjң zūlьmdьq өreketterjnen qorqandь dep suretteuj, sөz çoq, çapon interventterjnjң paidasьna js atqaradь. Bjz aqьrьnda, mūndai өreskel qatelerdj Pokrovskidjң 1914 — 1918 çьldardaqь imperialistjk soqьstardьң sebebjne вaqa berude de jstegenjn kөrjp otьrmьz.

Pokrovski leninдjk kөzqarasta tūrqan çoq, dəl sondьqtan da ol 1905 — 1907 çьldardaqь revolutsianьң sebepterjne analiz вerude jrj qateler çasadь. Aqьrьnda ol, вasqasьn вьlai qoiqanda, 1924 çьlqa deijn imperializmge вaqa вerude «ekj otьrqьctьң, Gilferding konsepsiasь men Lenin konsepsiasьnьң araльqьnda otьrdь.» (M. N. Pokrovski, «sьnnьn paidasь turalь, obsoliutizm, imperializm, muçik kapitalizmj çөnjnde çana вasqalar turalь» — «Pod Znamenem marksizma», 1924 ç., № 12, 254 вet) moinьna aldь.

Sondьqtan Pokrovskidjң imperializmge вergen sipattamasьnan imperialisterdjң dynienj qaita вөljsuge əreket etulerj siaqtь asa qaçettj вelgjlerdj taвa almaisьn.

Pokrovski sarizmnjң taptьq mənjn myldem terjs sipattadь. Bogdanovtьң jzjne tysjp Pokrovski, patca samoderçaviasь «kərj feodaldьq eskjljktjң tjptj de qaldьqь emes, sauda kapitalizmjnjң qūrьp-çasap ketkenj, iaqni kapitalistjk damudьn aldьnqь вolqan stadialarь» (M. N. Pokrovski, «XIX çana XX qasьrdaqь Reseidegj revolutsialьq qozqalьstar tarix çөnjnde ocerk». 2-basьluь, 1927 ç., 126 вet) dep qaitaladь.

Lenin, вərjnjzge məljm, sarizmdj вərjnen вūrьn krepostnikterdjң-pomeccikterdjң myddelerjnjn өkjldjgj dep sipattadь. Lenin, patcalьq monarxia — «cernosotencjl pomeccikterdjң (solardьң jcjnen eң aldьmen—Romanovtardьң)» (XV t., 247 вet) вarlьq tyrjnjң çinalqan ortalьqь dep sanadь. Al Pokrovski ycjn patca samoderçaviesj — вūl saiasi çaqьnan ūimdasqan sauda kapitalizmj» (Pokrovski, «XIX çana XX qasьrdaqь Reseideçj revolutsialьq qozqalьstьn tarixь çөnjnde ocerkj», 2-basьluь, 1927 ç., 10 вet). Pokrovski ycjn «pomeccik sauda kapitalьnьң agentj» (sonda 127 вet).

VIII.

Pokrovski negjzjnde reformistjk kөzqarasta вoldь. Reseidegj вurçuazia-

ıьq-demokratialьq revolutsia — krepostnoicьldьqtьıq qaldьqtarьn qūrtu ycjn çana Reseide tap kyresjne çol acьp beru ycjn kerek boldь dep dəlel-dep bergen Leninge qūlaq qoimastan, Pokrovski onьn ycjn revolutsia kerek bolqan çoq, өitkeni onьn ycjn ykmettjn reformalarь çetkjljktj bolatьn edj dep dəleldedj.

Pokrovski tjkelei, qoldan-qolqa өtucjljktj sauda kapitalь çoidь çana sol sauda kapitalь 1861 çьlь krepostnoilьq pravonь da çoiьptь-mьs, 1906 çьlь osь sauda kapitalь carua obcinasьn da çoiqan sьqьldь; çoiьptь-mьs: al būl çoiu çūmьsьn patca ykmetjnjn өzj çyrgjzgen bolsa, onda mūnьn ycjn. Pokrovskidjn oilauьnca, «revolutsia kerek bolqan çoq, reformalar çetkjljktj edj» («XIX çana XX qasьrdaqь Reseidegj revolutsialьq qozqalьstar tarixь cөnjnde ocerkter», 2-basьluь, 1927 ç., 126 bet).

Lenin, 1905 çьlqь burçuazialьq-demokratialьq revolutsia-būl, edəujr dəreçede, carualьq revolutsia ekenjn әldenece ret kөrsetken bolatьn. Al Pokrovski 1905 çьlqь revolutsiada kapitalizmnjn ekj formasьnьn qatan kyresj — sauda kapitalьnьn өndjrjs kapitalьna qarsь kyresj boldь dep sanadь.

Pokrovski 1905 çьlqь alqacqь burçuazialьq-demokratialьq revolutsianьn qozqaucь kycjn de myldem terjs surettedj. Lenin proletariattьn revolutsiadaqь, onьn pomeccikterge qarsь, sarizmge qarsь kyrestegj soiuznigj — barlьq carualar bolьp tabьladь; al sotsializm çolьndaqь kyreste proletariattьn soiuznigj — derevne kedeilerj bolьp tabьladь dep sanadь. Al Pokrovski bjr kezde kulaktь «derevnanьn bjrdenbjr saiasi çaqьnan çanasьmdь sloiь, asa demokratiacьl sloiь» dep sanadь. Pokrovskidjn — burçuazialьq-demokratialьq revolutsiadaqь caruanь menceviktjk-trotskistjk çete baqalamaucьlьqь osьdan.

Pokrovskidjn 1914—1918 çьldardaqь imperialistjk soqьstardьn tuu sebepterjne bergen sipattamasь da qauьptь çana ziandь sipattama boldь. Pokrovski 1915 çьlь Pariçdaqь «Internatsionalister klubьnda» «Soqьsqa aiьptьlar» degen temada referat oqьqь. Al referat bjrsьpьra өzgerjstermen 1919 çьlь basьlьp cьqtь. Pokrovski osь referatьnda: Germania «basьp alucьlьqtarqa өzjnjn әreket çasamauьmen qoiqan çoq, sonьmen qatar өzjnjn өte-mөte sotqar soiuznigj — Avstro-Vengrianьn da basьp alucьlьq әrekettj jsteujne kedergj çasadь» — deidj. (M.N. Pokrovski, «Imperialistjk soqьs», «Soqьsqa aiьptьlar» degen statiasь, 1928 çьlь basьlqan, 39 bet).

Pokrovski, «bjzge cabuьl çasamaqcь» dep oiladь Germania, ol tek sondьqtan qana soqьstь bastadь dep dəleldedj. Fransuz çana german ykmetterjnjn qolьnda basьp alucьlьq plandarь bar ekenjn Pokrovski moiьndamadь, Germania men Anglianьn myddelerjnjn bjrjne-bjrj qaicь ekendjgjn de moiьndamadь. Pokrovski, soqьstьn bastь aiьptьlarь orьs pomeccikterj dep eseptedj. Pomeccikter fransuz rostovcikterj men anglia konservatorlarьn egestjrgen sьqьldь, sondьqtan soqьs osьdan tuьptь.

Vilgelm imperiasь-çazьqsьz qūrban bolqan bolьp cьqadь. Mūndai terjs dəlel taratu būrьn Ceideman men Noskenjn qolьnda edj, al kəzjr facister ycjn js atqarqandьq.

Pokrovski, soqьstьn bastь aiьptьlarьnьn bjrj german imperializmnjn çabzdьq rөljn keijngj statialarьnda da kөrsetken çoq, qaita onь aqtadь — csьnьsьmen ol Lenin men Stalinnjn 1914 — 1918 çьldardaqь soqьsqa kөzqarasьn revizialadь.

IX

Pokrovski 1917 cьldьn febral-martьndaqь burçuazialьq-demokratialьq revolutsianь «çūmьscь» revolutsiasь dep sanadь. Būl sūmdьq-masqaralьq, bjraq būl faktь! «1917 çьldьn martьnda,—dep çazdь Pokrovski, — revolutsia çenjp cьqtь, sөz çoq, naqьz çūmьscь revolutsiasь». («XIX çana XX qasьrdaqь Reseidegj revolutsialьq qozqalьstar tarixь çөnjnde ocerkj», 2-basьluь, 1927 ç. III bet). Pokrovski burçuazialьq-demokratialьq revolutsia etapьnьn ystjnen trotskisce «attap өttj.» «Fevral revolutsiasь, — dep çazdь Pokrovski, — sa-

moderçavianь qūlatьp çana fakta çyzjnde өkmet basьna otьrqan būqaranьң әleumettjk sostavь çөnjnen tek proletarlьq revolutsia qana bolьp qoimai, sonьmen qatar tjptj obiektivtj sotsialistjk revolutsia bolqandьqь da sөzsjz» («XIX çana XX qasьrdaqь Reseidegj revolutsialьq qozqalьstar tarixь çөnjnde ocerkj», 2-basьlub, 1927 ç., 191 bet).

Sonьmen qatar, Leninnjң çana bolcevikter partiasьnьң pozitsiasьn da Pokrovski çalaqorlьqpen suretledj. Trotskidjң jzjne tysjp Pokrovski, bolcevikter 1917 çьlь qaita qarulandь. 1917 çьlь Lenin burçuazialьq-demokratialьq revolutsiadan әrj asqan çoq sьqьldь edj dep dәleldedj. Onьң berçaqьnda, bәrjmjzge mәljm, Lenin fevral-mart revolutsiasьn dәl sotsialistjk revolutsiaqa qarai bet alqandьq, oqan qarai bjr satь jlgerj basqandьq dep eseptedj. Lenin onь revolutsianьң tek qana alqacqь etapь, būqan ol toqtap qala almaidь dep sanadь. Bәrjmjzge mәljm, 1894 çьldьң өzjnde-aq Lenin burçuazialьq-demokratialьq revolutsianь kommunistjk revolutsiaqa tez ūlastьru turalь mәsele qoidь çana keijnjrek būl qьlьmdь sotsialistjk revolutsia turalь qьlьm esebjnde damьttь. Bәrjmjzge mәljm, Lenin aprel tezisterjnde, tjptj odan da būrьn, «Alьstan çazьlqan qattarьnda»-aq revolutsianьң kelesj etapьna, sotsialistjk revolutsiaqa kөcu mjndetjn alqa qoidь. Al Pokrovski 1924 çьlь, Lenin 1917 çьldьң apreljnde Reseide sotsialistjk revolutsia çasau mymkjn emestjgjne kөzj çetjp, Reseige çyrjp ketjptj»-mьs, dep çazdь. (M. N. Pokrovski. «Lenin orьs revolutsiasьnda», «Kommunistjk akademia vestnigi» çurnalь, kjtap №7,1924 ç., 18 bet).

Revolutsianьң bastь çana negjzgj mәselesj — өkmettj çenjp alu turalь mәsele bolьp tabьladь degen Leninnjң, Stalinnjn qьlьmьna qūlaq qoimastan, Pokrovski būl — өndjrjstjn bjrte-bjrte çūmьscьlar qolьna kөcu protsesj turalь mәsele dep dәleldedj.

Pokrovskidjң būl dәleldemelerj — liuksemburgianstvo ekenj sudai mөldjrep tūr. Roza liuksemburgtьң sotsialistjk revolutsianь — qūraldь kөterjljstjn — proletariattьn өkmettj basьp aluьnьn aktь retjnde emes, kapitalistjk өndjrjstjn bjrte-bjrte çūmьscьlar qolьna kөcu protsesj retjnde etjp naqьz mencevikterce suret-tegendjgj mәljm.

Pokrovski, «solcьl kommunizm» pozitsiasьnda tūrьp, bjr elde sotsialistjk revolutsianьң çenjuj mymkjn ekendjgjne senbedj. «Çūmьscь deputattarьnьң Mәskeu sovetj Izvestialarьnda» (№ 199, 1917 çьlqьsь) Pokrovski bьlai dep çazdь: «Al proletarlьq revolutsia bastalqan eken, — onda ol bykjl evropalьq masctapta өrjsteuj kerek, әitpese ol Reseidjң өzjnde-aq qūlap bjtedj. Imperialistjk «derçavalardьң» qorcauьnda tūrqanda orьstьң proletarlьq carua respublikasь өmjrsyre almaidь. «Evropa» mūndai keremettj bolqьzbaidь!».

Tjptj «Evropa», iaqni kapitalistjk dynie, mūndai keremettj bolqьzqьsь kelmesede, ol çenjp cьqtь, sovettj sotsialistjk memleket te, Pokrovskidjң trotskistjk dәleldemelerjne qaramastan, 21 çьl өmjrsyrjp otьr! Ol өrkendeidj çana nьqaiadь, eger sovet memleketjnjң өmjrsyruj «Evropaqa» cьnьnda da ūnamasa, onda onь qūrtu «Evropanьң» qolьnan kelmeidj: «būl onьn qolьnda emes» Sovet memleketj sondai berjk nьqaidь, ol kapitalistjk interventsiaqa qirata soqqь bere aladь.

* *
*

Өzjnjң tarixi enbekterjnde Pokrovskidjn marksistjkke qarsь osьncama soraqь būrmalaucьlьq pen qateler çjbergendjgjn nemen spattauqa boladь? Būl, Pokrovskidjң — onьң өzjde bjrnece ret moiьndaqan bolatьn — tūrlaulь marksis-leninclj boimaqandьqьmen spattaladь.

M.N. Pokrovski orьs burçuaziasьnьң kөrnektj tarixcьlarь — Kliucevskidjң, Platonovtьң, Vinogradovtьң cәkjrtj bolьp tabьladь. Өtken qasьrdьң 90-çьldarьnda Pokrovski «Legaldь marksisterge» qarai auьstь çana өzjnjң erterektegj enbekterjnde **ekonomikalьq materializmdj** çaqtap çazьp çyrdj. Ol kezde būl cьqarmalarьnьң belgjlj progressivtjk maңьzь da bol-

dь, өitkenj Pokrovski, geografialьq ortanь tarixtьң negjzgj qozqaucь kycj esebjnde, bjrese tarixtь qozqaucь, belgjsjz bjr «ruxtь», bjrese «ūlttьq idealdь» (mьsalь, slavənofilder) ūsьnьp çyrgen, burçuazialьq çana ūsaq burçuazialьq tarixcьlarqa qarsь kyrestj.

Alaida, Pokrovski Kliucevskidjң, Vinogradovtьң çana basqa burçuazialьq tarixcьlardьң aur çyktj qatelerjn aqьrьna deijn çeңjp cьqa almadь.

Pokrovskidjң 1905 çьlqa deijngj js dəujrjn «demokratialьq illuzialar men ekonomikalьq materializm dəujrj esebjnde sipattauqa bolatьndьqьn» («Pod znamenem marksizma» çurnal № 10 11, oktəbr-noiabr 1924 ç., 210 bet) onьң өzj de moiьndaqan bolatьn. Pokrovski, sol çьldarь өzjnjң neljkten osь çolqa tyskendjgjn, qalai-bolsa solai, myldem terjs tysjndjredj: «Tap kyresj bjzdjң maңьmьzda bolqan çoq, — al bjzder, akademikter, būqaramen az aralastьq. Sonьmen qatar tap kyresj ol kynderde keide asa sūmpaiь formada (zubatovccina) bolдь: olardь bjzdjң demokratialьq programmamьzqa siqьzu өte qiьn boldь. Tap kyresj teoria bolьp qala berdj çana ьңqai teoria bolqandьqtan, tarixi qūrьlьsta az kөrsetjldj . . .» (būda sonda).

Sonьmen, Pokrovski 1905 çьlqa deijngj tap kyresjnjң bykjl zor, asa bai mazmūnьn zubatovccinaqa əkeljp çinaqtadь. Ol ainalasьndaqь tap kyresjn kөrmedj, 900-çьldardьң bas kezjndegj өrcjgen carua qozqalьsьn da, çūmьscь qozqalьsьnьң ekonomikalьq stackadan saiasi stackalarqa, saiasi demonstratsialarqa kөckendjgjn de baiqamadь.

Tarixi faktalardь mūndai terjske būrmalaucьlьq Pokrovskidjң «mektebj» ycjn erekce sipattь nərse, — ol tarixtьң bykjl mazmūnьn aldьn ala oidan cьqarьlqan, tarixi faktalarqa çanaspaitьn, qūrqaq sotsiologialьq sxemaqa siqьzuqa tьrьstь.

M.N. Pokrovski — bjrsьpьra tarixi eңbekterdjң avtorь. Olardь atap көrejjk: «Erte zamandaqь orьs tarixь» (4 tom), «XIX qasьrdaqь Resei tarixьnda» çazьlqan maqalalarь (Granat basьp cьqarqan). Onьң «Orьs tarixьnьң naqьz qьsqaca ocerkj» sovet dəujrjnde soңqь kezge deijn orьs tarixь çөnjndegj bjrden-bjr oqu qūralь bolьp keldj.

M. N. Pokrovski Qьzьl professura institutьn basqardь; bytjn bjrsьpьra çьldar boiьnda onьң bascьlьqьmen tarix kadrlarь tərbielenjp cьqtь. M. N. Pokrovski GUS tь (Memlekettjk-qьiьm sovetj) basqardь, ol (GUS) barlьq programmalardь, oqu qūraldarьn çasap çana bekjttj, metodikalьq nūsqaular berdj çana sondailardь jstedj.

Pokrovskidjң tөңjregjnde çana onьn qanatьnьn astьnda qalq çaңlarьnьn bytjn gruppasь tarix maidanьnda tanbalarьn saldь.

Bjz Pokrovskidjң çana onьң mektebjnjң çasaqan soraqь qatelerjnjң bөlcegjn qana kөrsettjk.

«BK(b)P tarixьnьң qьsqaca kursь» Pokrovskidjң tarixi «mektebjnjң» lenindjkke qarsь mūndai nūsqaularьn əckereleuge kөmektesedj.

M.N. Pokrovskidjң tarixi «mektebjnjң» barlьq mūralarьnьn sьrьn typ negjzjnen aqtaru kerek, Pokrovskidjң cьqarmalarьnda orьn alqan өte soraqь qatelerjn acu kerek, çana ol qatelerge tijsjnce marksistjk-lenindjk sьnai baqa beru kerek.

Pokrovskidjң «mektebjn» osьlai etjp tolьq talqandamaiьnca obiektivtj marksistjk-lenindjk tarixi qьlьmdь өrkendetuge bolmaidь.

„Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege" degen Plexanovtьn kjtaвь turalь

Prof. G. Aleksandrov

Plexanov marksistjk әlde nece kөrnektj enвekter çazdь. «Sotsializm çana saiasi kyres», «Bjzdjn talastarьmьz», «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» siaqtь onьn cьqarmalarь marksisterdjn qalqcьlarqa qarsь çyrgjzgen kyresjnde asa zor rөl atqaradь. «Өzjnjn enвekterjnde Plexanov marksizmnjn negizgj mөselelerjn вaiandap вerdj. Onьn «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» degen, 1895 çьlь cьqqan kjtaвьnьn maңьzь airьqca zor вoldь».[1]

Lenin, вūl kjtaptan «orьs marksisterjnjn tūtas вjr вuьnь tөrвie aldь»[2]— dedj.

Plexanov өzjnjn ataqtь enвegjn qalqcьldarmen çana olardьn ideologiasьmen çyrgjzjlgen qarьsqan kyres kezjnde çazdь.

«Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» degen Plexanovtьn enвegi de qalqcьlardьn utopistjk, idealistjk kөzqarastarьn әckerleuge çana qoqam damuьnьn zaңdarь turalь marksistjk qьlьm propagandasьna, marksistjk dynie tanu propagandasьna arnalqan.

Būl kjtap 1895 çьlь cьqtь. Plexanov өzjnjn enвegjn patsa senzurasьnan өtkjzjp çjвeru ycjn әdeij ūnamsьz atpen atadь. Cьnьnda da «Tarixqa monistjk kөzqaras» өte kyngjrt aitьlqan. Monizm (grektjn «monos» degen sөzjnen cьqadь, onьn mәnjsj вjr, вjr qana) degen sөzden tarixtь materialistjk tyrde de, idealistjk tyrde de вjrdei ūqьnuqa вoladь. Barlьq өmjrsyrudjn negjzjne вūl ūqьmdardьn qaisьsь вolsьn вjrqana вastamanь aladь: Bjrjncjsj — materianь, çaratьlьstь, ekjncjsj — ruxtь, sananь. Plexanov marksistjk әlde nece kөrnektj enвekter çazdь. «Sotsializm çana saiasi kyres», «Bjzdjn talastarьmьz», «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» siaqtь onьn cьqarmalarь marksisterdjn qalqcьlarqa qarsь çyrgjzgen kyresjnde asa zor rөl atqaradь. «Өzjnjn enвekterjnde Plexanov marksizmnjn negizgj mөselelerjn вaiandap вerdj. Onьn «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» degen, 1895 çьlь cьqqan kjtaвьnьn maңьzь airьqca zor вoldь».[1]

Lenin, вūl kjtaptan «orьs marksisterjnjn tūtas вjr вuьnь tөrвie aldь»[2]— dedj.

Plexanov өzjnjn ataqtь enвegjn qalqcьldarmen çana olardьn ideologiasьmen çyrgjzjlgen qarьsqan kyres kezjnde çazdь.

«Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөselege» degen Plexanovtьn enвegi de qalqcьlardьn utopistjk, idealistjk kөzqarastarьn әckerleuge çana qoqam damuьnьn zaңdarь turalь marksistjk qьlьm propagandasьna, marksistjk dynie tanu propagandasьna arnalqan.

Būl kjtap 1895 çьlь cьqtь. Plexanov өzjnjn enвegjn patsa senzurasьnan өtkjzjp çjвeru ycjn әdeij ūnamsьz atpen atadь. Cьnьnda da «Tarixqa monistjk kөzqaras» өte kyngjrt aitьlqan. Monizm (grektjn «monos» degen sөzjnen cьqadь, onьn mәnjsj вjr, вjr qana) degen sөzden tarixtь materialistjk tyrde de, idealistjk tyrde de вjrdei ūqьnuqa вoladь. Barlьq өmjrsyrudjn negjzjne вūl ūqьmdardьn qaisьsь вolsьn вjrqana вastamanь aladь: Bjrjncjsj — materianь, çaratьlьstь, ekjncjsj — ruxtь, sananь. Plexanov **xanovke** patsa senzurasьnan өzjnjn enвegjn өtkjzjp çjвeruge tura keldj. Marksizmdj qorqau ycjn ol өzjnjn ataqtь enвegjn tūmandaqan zagolovkamen çazdь.

Plexanov өzjnjn kjtaвьnьn вjrjncj tarauьnda marksistjk filosofialьq materializmnjn. Marks pen Engels вergen klassikalьq opredeleniasьn tysjndjredj. Ol, **materializm-idealizmge tjkeden tjke qarama-qarsь** dep kөrsetedj. Materializm çaratьlьstьn barlьq qūвlьstarьn, sol qūвlьstьn өzjne syiene otьrьp tysjndjredj. Materializm вolmьs sananь carttandьradь dep yiretedj. Idealizm kerj tysjndjredj, sonьmen вjrge faktьmen, cьndьqpen, qьlьmnьn barlьq mәljnetterjmen tereң qaicьlьqqa tysedj.

Markske deijngj materializm de, atap aitqanda XVIII qasьrdaqь frantsuz materializmj çaratьlьstь materialistjk tyrde ūqьnu kyresj ycjn çana dyniege djncjldjk kөzqaraspen qarauqa qarsь kyresu ycjn sol kezdegj qьlьmnьn qortьndьsьna syiendj. Al, вūl materializmnjn tabandь emestjgjn Plexanov dūrьs kөre вjldj. Ol çaratьlьstьn damuda ekendjgine qaramadь, al qoqamdьq өmjrdj idealistjk tyrde tysjndjrdj.

XVIII qasьrdaqь fransuz materialisterj qoqam damuьnьn naqьz zaңdarьn acalmadь. Olar, adamnьn jsteitjn jsj ortaqa вailanьstь, al ortanьn өzj dynienj вasqarьp otьrqan pjkjrge tәueldj dep yirettj. Osь qoqamdьq tūrmьsqa terjs kөzqaras cecjlmeitjn qaicьlьqqa әkep soqtьrdь: «dynienj вasqarucь» pjkjr, өzjnjn kezegjnde, qoqamda ystemdjk etken pjkjrlerdjn вastamasь вolqan adamnьn aqьlqa siьmdь jsjn tuqьzdь. Fransuz materialisterjnjn qoqam turalь qьlьmьn qarap Plexanov: adam qoqamnьn damuьn qьlьmi tyrde tysjndjru ycjn, onь yirenude pjkjrlerden çana adamnьn aqьl-oiьnan emes, qoqamdaqь adam turmьsьnьn negjz-

[1] BK(в)P tarixьвьn qьsqaca kursь, 14 вetj.

[2] *Lenin*, XVI tom, 347 bet

derjnen, olardьn өndjrjs protsesjndegj qatьnastarьnan tysjndjru kerek bolady — dep çazdy.

Plexanov būdan keijn, bjrqana fransuz materialisterj emes, sonьmen bjrge burçuaziacyl tarixcylar men sotsialis-utopisterde qoqamdyq өmjrdj terjs tysjndjrdj dep taptы. Burçuazia tarixcylarnьn bjreulerj bjr eldjn çana bjr qalqtьn barlyq damuы, sol eldjn «ykmetjnjn» təueldeljgjnde boladы (Sismondi) dedj, keibjreulerj barlyq qūbblystardы «azamattyq pravomen» tysjndjrudj ūsьndы (Gizo, Tierri); ycjncjlerj, qoqam өmjrj ycjn zandьlyqtyn asa zor rөljn kөrsete otьrsada, ykmet өzgeceljgjn de, «azamattyq pravonы da» zandьlyqtyn өzjn de adam «çaratylysynyn» qasietjnen cyqarьp tastady. (Minil çana basqalarы). Aqьrьnda osylardьn bərjde adam balasynyn mədenietjnjn, caruacylyq өmjrdjn tarixyn adam çaratylysynda ynemj bolqan өzgerjlmeitjn qasietterden dep tysjndjruge əreket ettj.

Būl teorialardьn teren qatalyqy burçuaziacyl tarixcylardьn qoqamdyq өmjrdegj өzgerjsterdjn typkj sebepterjn өmjrdjn өzjnen jzdemei. onьn sьrtynan, oidan alqan abstraktы «adam çaratylysynan» jzdegendjginde boldы. Būl, olardы adam qoqamynyn damu protsesjn tysjndjrude өreskel būrmalauqa əkep soqtы. Keibjr burçuaziacyl reaksiacyl tarixcylar mədeniettjn damuyn adam rasalarynyn qasietterjmen tysjndjruge tьrysty. Plexanov būl «teorianyn» cjrjktjgjn çana çalqən qylym ekendjgjn aiqyn kөrsettj. «Apinnyn mauçyratatyndyqy onьn mauçyratatyndyq qasietjnjn barlyqynan (rasanyn artta qaluы onьn artta qalu qasietjnjn barlyqyn) dep teren oilap aitqan, Molierov doktrynyn kөzqarasynan өzjnjn qylymi terendjk çaqynan būl kөzqarastan asyp alysqa kete almaityndyqyn» çazdы ol. Germaniadaqy osы kezdegj facisterdjn auiandyq soraqylyqtarы būl teorianyn naqyz mazmūnyn acyq kөrsetjp otьr.

Өzgerjlmeitjn «adam çaratylysы» turaly qylymnyn xateljgj sonьmen bjrge, onьn qozqalysty, adam qoqamynyn damuyn tysjndjruge camasynyn kelmeitjndjgjnde de boldы. Eger «adamnyn çaratylysы» өzgerjlmeitjn, tūraqty bolsa, onda onьn kөmegjnjn arqasynda məngj өzgerjljp tūratyn, çanarьp otьratyn qoqamdyq өmjrdj qalai tysjnuge mymkjn bolar edj? Plexanov өzjnjn kjtabynda, qoqam turaly naqyz qylym, oqymystylar «adam çaratylysyn» kereksjz etjp qaldьrqan çerde, qylymnyn bjrden bjr predmetj bolqan cyn өmjrdj olar tekserjp bjlgen çerde çana osы cyn өmirdjn qozqalysyn qoqam өndjrjstjk kycterjnjn, өndjrjs qatynastarynyn, tap kyresjnjn damuynan tysjndjrgen çerde cyqady dep kөrsettj.

* * *

Plexanov kjtabynyn ycjncj tarauynda, «өzgerjlmeitjn adam çaratylysы» turaly qylymnan naqyz batыl qortyndylar çasaqanda da qylymi sotsializm emes, utopialyq sotsializmge əkep soqady dep çetkjljktj tyrde dəleldedj. XIX qasyrdyn bas kezjndegj utopialyq sotsialister — Furie, Ouen, Sen — Simon çana basqalarы — qoqamnyn damuы çaiynda danycpandyqpen aldyn ala bjldj. Olar adam qoqamynyn damuyndaqy zandylyqty acuqa tьrysty, bolacaqtaqyny bjlu ycjn, өtkendegjnj zerttep bjludjn qaçettjljgjn dəleldedj.

Utopister өndjrjstjk damudyn qalqtar men memleketterdjn өmjrjndegj ylken rөljn atap aitty, bailarmen kedeilerdin arasyndaqy en barьp tūrqan tensjzdjktj çana taqy basqalardы kөrsettj. Bjraq sotsialister — utopister de өzderjnjn plandarynyn js çyzjne asuynyn negjzgj qūraly adam çaratylysы, adamnyn aqyl-oiы dep sanady. Utopis sotsialister būqaranyn revolutsialyq jsjne mən bermedj, çūmysch tabynyn sotsializmdj js çyzjne asьru çolyndaqy kyrestegj rөljne tysjnbedj.

Filosofianyn damuyndaqy jrj orьn nemjstjn ideialistjk filosofiasynyn klassikterjne çana əsjrese, barlyq zattyn ynemj toqtausыz kyide, өzgerjste, өz ara bailanysta bolьp damuyn tekseruge tьrysqan Gegelge tijstj. Gegel dia-

[3] *G. V. Plexanov* (N. Beltov) «Tarixqa monistjk kөz qarastyn damuы turaly məselege». Memlekettjk saiasi baspa. 1938 çyly 87-bet.

sivj dep sanadь. Gegel barlьq qūbь-ьstь qaicьlьqta boladь, өitkenj būl qaicьlьq өzjnen өzj «qūbьlьstьn erte iakj kec өmjrsyrujn toqtatatьn element-terdj damьtadь, ol elementterdj qūbь-lьstьn өz basьndaqь qarama-qarsьlь qьna ainaldьrьp çjberedj»[1] dep bjldj.

Barlьq zattar ynemj өzgerjste bo-ladь, būl damudь toqtatuqa camasь kelerljk dyniede kyc çoq. Gegel ac-qan dialektika ideialistjk xarakterde bola tūrsada, iaqni onьn filosofiasь boiьnca dynienjn negjzj «absoluttjk ideia» bola tūrsada, dialektikanьn ar-qasьnda qoqamdьq өmjr çөnjnde Ge-gel progressivtj bjrnece qortьndьlar cьqara aldь.

Sonьmen qatar Gegel Fatalizmdjk qortьndьqa keldj. basqaca aitqanda adamnьn bostandьqqa çetuj ycjn qa-çettj bolqan, belsendj jsjnjn rөljn bekerge cьqarmaqcь boldь, barlьq oqiqalardьn kynj būrьn belgjlenjp qoiьlatьndьqьna sendj, daqdьrdьn jsj-njn bolmai qalmaitьndьqьn dөlelde-mekcj boldь.

Plexanovtьn būl çөnde: «Eger me-njn azamattastarьmnьn jsterjnde qa-çettj ecnөrse bolmasa, iaki azamat-tastarьm qaçettjlik çaqьnan menjn ūqьmьma qolaisьz bolsa, maqan qa-latьnь tek kөrjnbeitjn igjljktj kytjp otьra berude ... »[2] dep aitqanь өte dū-rьs edj.

Gegel ycjn qoqam өmjrjnjn tari-xь — tek ideia tarixьnьn sөulesj, өr-bjr qalq өzjnjn tūrmьsьmen çana jsjmen өzjnjn ideiasьn jske asьradь absoluttjk ideianьn bjr qana өzjnjn damudaqь belgjlj satьsьn bjldjredj. Osь ideianьn damuьnan qoqamdьq өmjrdjn sūraqtarьna çauap tabuqa өrekettenjp, ideialistjk filosofia tupik-ke keljp tjreledj.

Plexanov өzjnjn tamaca kjtabьnda qoqam turalь barlьq osь qьlьmdardьn berdj dep kөrsettj. Olar būrьnqь filo-sofianь tvorcestvolьq çaqьnan çөndj, dynie çyzjljk qьlьm men bykjl mөde-niet tarixьnьn qolailь çөnjsterjn paidalandь çana çaratьlьs pen adam qoqamь tarixьnьn naqьz qьlьmi tysj-njgjn, basqaca aitqanda materialistjk tysjnjgjn berdj. Olar osь kezdegj qьl-ьmi materializmdj çasadь.

Marks pen Engelstjn materializmj—qьlьmi çana qoqamdьq damudьn asa zor tөçribesjn sьn kөzjmen qarap kөneitudjn nөtiçesj, qalqaralьq çūmьs-cьlar qozqalьsьnьn tөçribesjn tvor-cestvolьq çaqьnan kөneitudjn nөtiçe-sj bolьp tabьladь. Gegeldjn teoriasьn çana onьn çaqtaucьlarьn sьnai kele Marks pen Engels «өulie semia» (1844 ç.) çana «Nemjs ideologiasь» (1845 ç.) degen өzderjnjn alqacqь enbekterjnde qoqamnьn damuьn ideiadan, bolmasa «çeke kөrnektj adamdardьn» jsjnen dep tysjndjrucj qьlьmnьn barьp tūrqan qateljgjn kөrsettj.

Nemjs ideialisterj—Brunonь, Edgar Bauerdь, Ctirnerdj çana basqalarьn sьnai kele, Marks pen Engels kjmde-kjm «sьnai oilaitьn adamdardь» «bū-qaraqa», qalqqa qarsь qoisa, ol qo-qam tarixьnda ec nөrsege tysjnbegen dep kөrsettj. Sondьqtan da tarixi da-mudьn faktьlarьn sьnai oilaitьn adam-dardьn fantastikalьq calaqai oilarь-men emes, qalqtardьn praktikalьq jsjmen, olardьn tūrmьsьmen, qo-qamdaqь taptardьn kyresjmen tysjndj-ru kerek boladь. Materializmdj qo-qamqa qoldanqanda, qoqam damuь-nьn en negjzgj sebepterjne moiьn-daudь, adam өmjrjnjn materialdьq çaqdailarьnьn damuьna moiьndaudь kөrsetedj. Materializm qoqam өmj-rjndegj qalq būqarasь jsjnjn cecucj rөljn tanudan cьqadь.

Lenin utopialьq sotsialisterdjn qo-qam damuьndaqь būqaranьn rөljne tysjnbeujndegj negjzgj kemcjljkterjn kөrdj. Stalin çoldas Markstjn, Engels-tjn, Leninnjn ideiasьn damьta kele: «Aiqai-ūiqaisьz, fabrik-zavodtardь, cax-tьlardь, temjr çoldardь, kolxoz, sov-xozdardь qūrьp çatqan tjrcjljktjn bar igjljgjn çasap, bykjl dynienj tamaq-

---

[1] *G. V. Plexanov* (N. Beltov) Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөse-lege» Memlekettik saiasi baspa. 1938 çьl 49 bet.

[2]) *G. V. Plexanov*, N. Beltov «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь mөse-lege» Memlekettjk saiasi baspa 1938 çьl 70 bet.

tandьrьp, kijndjrjp otьrqan çūmьscь-lar, carualar, — naqьz tūrmьstьn çasaucьlarь, naqьz batьrlarь osьlar»[1] — dedj. Kөmjr çana metal өndjrjs qьzmetcjlerjn Kremlde qabьldaqanda, Stalin çoldas: «bascьlar keledj, ketedj, al qalq qala beredj» — dedj.

Plexanov, «sьnai oilaitьn adamdardьn» kөmegjmen өzderjnce tarixtь tysjndjrmekcj bolqan orьs qalqcьldarьnьң Marks әlde qacan әckerelegen, nemjs, reaksionerlerjnen-gegeliantsterden js çyzjnde ecqandai өzgeceljgjnjn çoqtьqьn çaqsь kөrsettj. Plexanov, qalqcьldar өzderjnjn idealdarь ycjn qalqtьn bygjngj tandaqь en maңьzdь myddelerjn qūrban etedj, is çyzjnde būl adamdar «**kapitalizmnjn en topas, en cjrjk çana en ziandь tyrjndegj kөmekcjsj**»[2] ekendjgjn dәleldedj.

Plexanov Marks pen Engelstjn qьlьmdaqь acqanьn Koperniktjn qьlьm da jstegen tөңkerjsjmen salьstьrdь. Kopernikke deijngj astronomia çerortalьq, onьn ainalasьnda kyn çana barlьq planetter ainalьp çyrjp tūradь dep yirettj. Kopernik būqan qarama qarsь kөzqarasьn—çerdjn kyndj ainalьp çyretjndjgjn aittь. Markske deijngj oqьmьstьlar aqьl-oidьn çana adam «çaratьlьsьnьn» tөңregjnde çyruge çer çyzjn kyctedj. Markstjn qьlьmь jstj negjzjnen өzgerttj. Adam өz çeke basьnьn çaratьlьsь turaiь oilaudan bastamaidь. Ol өzjne tamaq, kijm өndjredj, yi, eңbek qūralьn çasaidь. Olardьn kөmegjnjn arqasьnda tabiqatqa belsendj tyrde әser etedj. Өz çeke basьnьn çaratьlьsьnda өzgertedj. Markstjn acqan būl çaңalьqь adam balasьnьn mədeniet tarixьndaqь asa ūlь çana çemjstj çaңalьqtarmen bjrdei bjr qatarda tūr.

Qoqamdaqь adamdardьn өndjrucj kycterjmen өndjrjstjk qatnastarьnьn damuь en aqьrьnda barlьq saiasi çana ruxanilьq qoqam өmjrjn carttandьradь, tarixtь zertteude bjrjncj orьnqa «adam çaratьlьsьn» qoiu emes, adamdardьn tәçribelj jsjn qoiu kerek boladь degen Markstjn qьlьmь qoqam turalь idealistjk tolьp çatqan qьlьmdardь çūrdai qьldь. Qoqamdьq tūrmьs, çaratьlьs siaqtь, aqьrьnda, zertteuge qolailь boldь: materializm idealizmdj tolьq çana sөzsjz çenjp, mereij ystem boldь.

Orьs qalqcьldarь tarixi protsestj marksce tysjndjrumen acьna kyrese otьrьp, çeke adamdardьn belsendj jsjne, tarixi protsestjn zaңdьlьqьn, qaçettjljgjn qarsь qoiudь oiladь. Tarixi kerektjljktj moiьndau adamdardьn belsendj jsjnjn mymkjncjljgjn cьqarьp tastaidь — mьs. Plexanov qьlьmi yiken materialqa syienjp, өte aiqьn, danalьq tyrde qalqcьldardьn osь dәleldemelerjnjn bicaralьqьn, naqьz orьnsьz ekendjgjn kөrsettj.

Plexanov Markstjn qoqam turalь qьlьmьna qarsь qalqcьldardьn būdan basqa da «aitqan dәleldemelerjn» әckereledj. Qalqcьldar egerde Markstjn qьlьmь boiьnca, qoqamdьq qozqalьstьn cьqatьn naqьz istocnigjn «ekonomikalьq sebepterden» jzdeu kerek bolsa, onda marksister ideianьn qoqamdaqь rөljn çoqqa cьqaradь, adamnьn aqьl-oilarьnьn maңьzьn tysjnbeidj dep daurьqtь. Marks pen Engelstjn dialektikalьq materializmj qandai ideializm bolsa da qarama qarsьlьqta ekendjgjn adamnьn aqьl-oilarьnьn pravosьna cek qoimaitьndьqьn Plexanov aiqьn tyrde kөrsettj. «Aqьldьn» kycj sьqьldь, pravonьn ūlan baitaq keңdjgjn çana onьn mөlcersjzdjgjn dialektikalьq materializm bjledj. Adamnьn basьnda aqьl-oiqa siarlьq nәrsenjn bәrj de, bьlaica aitqanda, bolmьstь cьn tanitьn, al illiuziaqa çatpaitьndardьn bәrj de toqtausьz osь cьndьqqa kөcedj, osь cьndьqqa toqtausьz өzjnjn aqьldьlьq ylesjn beredj deidj dialektikalьq materializm»[1] Çana maqsattьn өzj de çeke adamdardьn, sьnai oilaitьn adamdardьn «bolsa da», aqьl-oiьnьn әlemjn saqtauda emes, ol adam balasьnьn aqьl-oiьnьn tabьstarьn bykjl qalqqa tijmdj etude: «cьraqtь «intelligentsianьn» tar kabinetjne qaldьrudьn keregj çoq!».

[1] *I. Stalin*, «Leninizm məselelerj», qazaqcasьnьn 513 betj.

[2] *G. V. Plexanov* «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь məselege-, 166 betj.

[1] *G. V. Plexanov* «Tarixqa monistjk kөzqarastьn damuь turalь məselege», 147 betj.

Tek Marks pen Engelstjn dialektikalьq materializmj qoqam ɵmjrjndegj ideianьn oidan cьqarqan rɵljn emes, naqьz js çyzjndegj rɵljn actь. Marksizmnjn negjzjn salucьlar ideianьn rɵlj asa zor dep taptь. Egerde ideia progressivtj bolsa, egerde eŋbekcj bұqaranьŋ sanasьn kyngjrttendjrmei, qaita çaŋartatьn bolsa, eger qьlьmi damuqa bɵget bolmai oqan kɵmektesetjn bolsa, barlьq qoqamdьq ɵmjrge asa kyctj revolutsialьq әser etedj. Qalq bұqarasьnьŋ dәuletj bolqan kezde, ideia ylken maŋьz aladь. Onda ideia quattь materialdьq kycke ainaladь. Ideia eger reaksialьq bolsa, eger eŋbekcjlerdjŋ bostandьq çolьndaqь kyresjnde seвepcj bolmai, qaita olardьŋ sanasьn kyngjrttendjretjn bolsa qoqamdьq ɵmjrdjŋ damuьna bɵget boladь. Onь jlgerj bastьrmaidь.

Qoqamdьq tұrmьstьŋ çana çaratьlьstьŋ ɵte aiqьn qьlmi kartinasьn bere kele, dialektikalьq materializm dynienjŋ ɵzgerudegj çoldarьn kɵrsetedj. Ol çұmьscьlar tabь men, onьŋ partjiasьnьŋ js çyzjndegj filosofiasь bolьp tabьladь. «Osь zamandaqь dialektikalьq materializm taptь çoqaltuqa tьrьstь: ol, taptь osь çoqaltudьŋ tarixi kerektjgj bolqan kezde cьqtь. Sondьqtan dialektikalьq materializm çaqьn aradaqь tarixi dәujrdjŋ geroiь boluqa tijstj. Ɵndjrucjlerge betjn bұradь. Sondьqtan, dynie çaratьlqannan berj, çer kyndj ainalqannan berj, bjrjncj ret qьlьm qьzmetcjler men çaqьndasuda, qьlьm eŋbekcj qalqqa kɵmektesude: ɵzderjnjŋ sanalьq qozqalьstarьnda enвekcj qalq qьlьmnan cьqqan qortьndьqa syienjp keledj».—dep çazdь Plexanov.[1]

* *
*

Plexanovtьn «Tarixqa monistjk kɵzqarastьŋ damuь turalь mәselege» degen kjtabьndaqь çasaqan çeke qatelerj avtordьn çasaqan çalpь qortьndьsьna çana kjtaptьŋ negjzgj bet alьsьna әser etken çoq. Bұl eŋbek Plexanovtьŋ marksistjk eŋ çaqsь cьqarmalarьnьŋ qatarьna qosьla aladь.

Ɵzjnjŋ kjtabьmen Plexanov marksistjk ideianьŋ tarauьna çana nьqauьna kyctj kɵmektesij. Bjraq Plexanovtьŋ sol kezdegj jsj, onьŋ jsjnjŋ keijngj çұmьscьlar qozqalьsь ycjn çemjstjljgjne qaramastan, әljde marksizmdj çұmьscь tabьnьŋ revolutsialьq çalpь qozqalьsьna вjrlestjruge çetkjze almadь. Bұl mjndettj Lenin men Stalin orьndadь.

---

[1] G. V. Plexanov «Tarixqa monistjk kɵzqarastьŋ damuь turalь mәselege» Memlekettjk saiasi вaspa 1938 çьlь 147 вet.

60-70 çana 80-90 çьldardaqь qalqcьldar

Malьbaev A., Çysjpbekov S.

«Marksistjk gruppalar cьqqanqa dejn Reseide revolutsialьq çūmьstь qalqcьldar çyrgjzdj, olar marksizmge qarsь edj».

Reseide qalqcьldardьn qozqalьsь 1860 çьldardan çarьqqa cьqa bastadь.

1860 — 1870 çьldardaqь qalqcьldar sol kyndegj feodaldьq qoqamdь өzgertjp, carua obcinasь arqьlь sotsializm ornatuqa tьrьstь. Olar orьs obcinasьn — kommunanьn bastamasь, sotsialistjk qoqamnьn negjzj dep tanьdь. Sondьqtan olar sotsializmdj ornatatьn kyc tek osь obcinanьn ainalьsьna qūrьlьp otьrqan carualar qana dep tysjndj. Qalqcьldardьn būl pjkjrj Batьs Evropada bolqan sotsialist-utopisterdjn pjkjrj men tьqьz bailanьstь edj.

Qalqcьldar qoqamьnьn ekonomikalьq çana saiasi damu zaqdarьn tysjnbedj, sondьqtan da qalqcьldar qoqamьnьn jlgerj qarai yzdjksjz dami beretjndjgjn çeke adamdardьn bastarьna bailanьstь dep sanadь. Olar qoqam damuьnьn tetjgj taptьq kyres pen өndjrjs kycterjnde ekenjn bjlmedj. Resejdegj qalqcьldar soncalьqtь mygedek, teoria çөnjnde өte artta qalqandar edj. Olar, bolьp çatqan tap kyresterjn (proletariattьn burçuaziaqa qarsь kyresjn) kөrmedj. Olar kerek dese, әlemge daqqь çaiьlqan, ūlь oqiqa Pariç kommunasьnьn maqьzьna tysjnbedj. Olar çūmьscь tabьnьn sotsialistjk qoqam qūru çolьndaqь kyresterjn uqьnudan bas tarttь.

Qalqcьldar memleket mәselesjnde Bakuninnjn «teoriasьn» çaqtadь. Bakunin memlekettjk sotsializmnjn çauь dep sanadь. Ol, sotsialistjk qoqam çasau çolьndaqь kyrestj memlekettj çoiudan bastau kerek dedj. Bakunindj çaqtaucь qalqcьldar obcina tūrqanda ecqandai memlekettjn keregj çoq, memlekettjn rөljn obcina atqaratьndьqь ecbjr taq qalalarlьq nәrse emes dep tysjndjrdj. Būlai bolqan kynde olar өzderjnjn oilaqan «sotsializmjnde» ecqandai memleketsjz-aq ornatpaq boldь.

Qalqcьldar proletariattьn bastaucь rөljnjn barlьqьn, proletariattьn revolutsialьq qozqalьstaqь gegemoniasьn moiьndamadь, onь beker dedj.

Qalqcьldar alqacqь cьqьp, dami bastaqan kezderjnde bjrьnqai propaganda çūmьsьn çyrgjzetjn yijrmeler ūiьmdastьrьp, sol yijrmelerde çūmьs çyrgjzumen qana cekteldj. 70-çьldardьn orta cenjnde qalqcьldar yijrmelerde otьrьp talasudan gөrj kөrnektj ylken jske kөcuge tьrьstь, olar bastapqь kezde qalq arasьnda propaganda çūmьsьn ūiьmdastьrьp, qalqcьldar qozqalьsь kөsemjnjn bjrj P. L. Lavrovtьn yiretuj boiьnca, qalqqa sotsialistjk bjljm beruge, qaraqqь qalq būqarasьn sotsializm çarьqьna bastauqa tijs boldь. «Qalqcьldar әuelgj kezde caruалardь patca ykmetjne qarsь kyreske attandьruqa tьrьstь. Osь maqsattь kөzdep, revolutsiacьl intelligent çastar carualar kijmjn kijp, derevnege, ol kezdegjce aitqanda—«qalq jcjne» kettj» (BK(b)P tarixь, 12 bet).

Carualar arasьna barqan qalqcьidar ygjt çūmьsьmen cūqьldandь. Bjraq carualar qalqcьldardьn soqьnan ermedj, olardьn ygjtjnen ecqandai nәtiçe cьqpadь. Өitkenj olar sol kezdegj derevne pjcjnjnjn qandai ekenjn bjlmedj. Tjptj, өzderj bel kөretjn carualardь da çaqsь bjlmedj, carualardьn barqan saiьn burçuazia çana kedeiler (proletariat, çartьlai proletariat) bolьp ьdьrai beretjndjgjn tysjnbedj. «Carualar arasьndaqь taptьq antagonizmdj tysjnbeucjljktj» (1 tom, 157 bet) Lenin qalqcьldardьn bastь qatesj dep sanadь. Onьn ystjne carua verxuckalarь carua burçuaziasьnьn өsujne çol bergen, 1861 çьlqь carua reformasьna bjrsьpьra qanaqattanqandai boldь. Sөitjp, derevnedegj carualar, әsjrese kulaktar qalqcьldardьn propagandasьna qьrьn qarap, onь qabьldamaqanь bьlai tūrsьn, qaita propagandisterdj bas salьp ūstap, politsianьn qolьna berjp otьrdь. Al kedei-carualar çoqcьlьq cьqьna çetjp, qaraqqь bolьp artta qalqandьqtan өz

bastarьndaqь aur xaldjқ ne sebepten bolьp otьrqanьn acьq tysjne almadь.

Derevnede çyrjp çatqan revolutsialьq propagandaqa patca samoderçaviasь qolьn qusьrьp qarap otьra almadь. Ol өzjnjқ qolьndaqь bykjl politsialьq apparatьn olarqa qarsь çūmsadь. Sөitjp, çyzdegen propagandister abaqtьqa qamaldь. Mūnan keijn qalqcьldar būqara arasьnda çūmьs çyrgjzuden yzjldj-kesjldj bas tartьp, patca samoderçaviasьna qarsь kyrestj qalqsьz-aq, çalqьz өzderjnjқ kyresterjmen qana çyrgjzuge ūiqardь.

Reseidjқ kapitalistjk çolmen damuьn qalqcьldardьқ moiьndamaqandьqьna qaramastan Reseidegj caruacьlьq 1861 çьlqь reformadan keijn bjrsьpьra tezdjkpen kapitalistjk damu çolьmen jlgerj qarai өse berdj.

Al, būl çaqdaida derevne çjkke bөljnjp өsjp, proletariat sanь kynnen kynge өse berdj. «Rescide kapitalizmnjқ damuьmen bjrge çūmьscь tabь ūiьmdasqan revolutsiacьl kyres qolьnan keletjn aldьқqь qatarlь quattь kyc bola berdj, bjraq, çūmьscь tabьnьқ aldьқqь qatarlь rөljn qalqcьldar ūqpadь. Orьs qalqcьldarь, bastь revolutsiacьl kyc çūmьscь tabь emes, carualar, patca men pomeccikter өkmetjn çalqьz tek carualardьқ «bunttarь» arqьlь qana qūlatuqa boladь, dep qatelestj. Qalqcьldar çūmьscь tabьn bjlmedj, çūmьscь tabьmen soiuz çasamaiьnca, onьқ basclьqь bolmaiьnca carualar sarizm men pomeccikterdj çeқe almaitьnьn ūqьnbadь. Çūmьscь tabь qoqamьnьқ eқ revolutsiacьl, eқ aldьқqь qatarlь tabь ekendjgjn qalqcьldar ūqьnbadь» (BK(b)P tarixь, 12 bet).

Qalqcьl Lavrov, Mixailovski өz cьqarmalarьnda çeke adamdardьқ tarixtaqь rөlj turalь mөsele kөterdj. Olar tarixtь, qoqamdь tek erler qana çasaidь, ərbjr kyctj adam oiьna alqan ideialarьn jske asьra beredj, qoqam өmjrjnjқ daqdьrь çeke adamdardьқ qolьnda, al būqaranьқ tarixqa ecbjr qatьsь çoq deumen boldь.

Qalqcьl Lavrov, Mixailovski taqь da solardьқ çaqьndaqьlar «būqara ecnərsemen jsj çoq bjr «tobьr», tarixtь tek «sьn kөzjmen qarap oilaitьn adamdar» çasaidь destj. Sөitjp, qalqcьldar būqara «soqьr top», tarixtьқ tetjgj, qoqam tjrcjljgjnjқ taqdьrь çeke kөrnektj adamdardьқ qolьnda dep, tap kyresjnen, çūmьscь tabьnьқ derbes ūiьmьnan bas tarttь. Sөitjp, olar çūmьscь tabь qozqalьsьna barьp tūrqan çau bolьp cьqtь. Өitkenj çeke qalqcьldar çaqtaqan çeke terror taktikasь çūmьscьlardьқ өzjn qanap otьrqan pomeccikter tabьna ūiьmdasьp qarsь cьquьna bөget çasadь. Qalqcьldar bastapqь cьqqan kezjnen bastap, өz tarixьnьқ aqьrьna deijn būqaralьq partiaqa, būqara qozqalьsьna, milliondaqan eқbekcjlerdjқ өz bostandьqь ycjn ūiьmdasьp kyres çyrgjzujne qarsь boldь.

Marksizm-leninizm çeke kөrnektj adamdardьқ tarixtaqь rөljn bьlai baqalaidь: qoqamnьқ damuь «kөrnektj adamdardьқ tjlekterjmen çana ideialarьmen belgjlenbei, qoqamnьқ өmjrsyrujnjқ materialdьq çaqdailarь damuьmen, qoqamnьқ өmjrsyrujne qaçettj materialdьq igjljkterdjқ өndjru ədjsterj өzgerumen, materialdьq igjljkterdj өndjru çөnjnde taptardьқ өz ara qatnastarь өzgerumen, materialdьq igjljkterdj өndjru çana bөljsu çөnjnde atqaratьn rөlj, alatьn ornь ycjn taptardьқ kyresujmen belgjlenedj» (BK(b)P tarixь, 16 bet).

Marksizmnjқ danьcpandarь «marksciider çeke ūlь adamdardьқ rөljn çoqqa cьqaradь» **dep marksizmge-leninizm** ge çala çaptь. Lenin çeke adamnьқ tarixtaqь rөljn marksisterdjқ qalai cecetjndjgjn өte ceber kөrsettj. Lenin—tarixi zaқdar adamdardьқ mjnez-qūlqьn anьqtap otьratьnь bolqanьmen būl zaқdardьқ өzderj de adamdardьқ, būqaranьқ, taptardьқ jstegen jsterjmen qimьldarьnьқ nətiçesj bolьp tabьladь, sondьqtan qai tarixi protseste bolsa da adam belsene qatnasadь, dep yirettj.

Çeke adamdardьқ tarixi rөlj turalь Stalin çoldas bьlai deidj: «Marksizm erekce ūlь adamdardьқ rөljn nemese, tarixtь adamdar çasaitьnьn tjptj de çoqqa cьqarmaidь. Markstjқ» «filosofia beicaralьqь» degen kjtabьnan çana basqa cьqarmalarьnan tarixtь naq adamdar çasaitьnь turalь sөzderdj taba alasьz. Bjraq ərine, adamdar tarixtь çasaqanda qandai da bolsa bjr fantaziaqa erjp çasamaidь. Adamnьқ ərbjr

вuьnь, өzj tuqan əlde qacannan daiar tūrqan belgjlj çaqdailarqa tap boladь. Ūlь adamdardьn osь çaqdailardь dūrьs ūqa вjletjndjgjne, qalai өzgertudj ūqa вjletjndjgjne qarai qana qūnь bar. Eger ol adamdar вūl çaqdailardь ūqpasa, çana вūl çaqdailardь fantaziaqa erjp өzgertkjsj kelse, onda olar Don—Kixottьn kyijne tysedj».

Sөitjp, marksizm-leninizm tarixtьn damu zaŋdarьn adamdardьn, onьn jcjnde çeke kөrnektj adamdardьn eŋвektерjne ecuaqьtta da qarsь qoimaidь, çeke kөrnektj adamdardьn rəljn çoqqa da cьqarmaidь, tek çeke kөrnektj adamdardьn rəljne qьlьmi baqa beredj.

«Qalqcьldardьn qalq arasьnda propaganda çyrgjzjp», carualardь patca ykmetjne qarsь attandьru» saiasatьnan çeke terror saiasatьna kөcu 1879 çьlь «Zemlə i Volə» nьn Voroneçde bolqan siezjnen soŋ — «Narodnaia Volə» çana «Cornьi Peredel» bolьp ekjge вөljngen kezjnde вastaldь. Būl ekeujnjŋ ıibrmasь, — «Cornьi Peredel» ūiьmь çerdjŋ carualar arasьnda çalpьqa вjrdei вөlnjp berjlujn çaqtadь, çana derevnede, carualar arasьnda propaganda çyrgjze beru kerek degendj aittь, al narodovoltster qalq arasьnda saiasi çūmьs çyrgjzuden вas tartьp, çeke terror taktikasьna kөcudj kөksedj çana solai jstedj de. Qalqcьldar вelsendj «erlerdjŋ» qolьnan вərj de keledj, çana өzderjnjŋ вatьrlьq jsj arqьlь tarix çasaidь, al вūqaranьn, qalqtьŋ, taptьŋ—qalqcьl çazucьlardьn aitьsьnca — «toвьrdьŋ» ūiьmdasqan sanalь js çasau qolьnan kelmeidj, ol soqьr sezjmmen «erlerdjŋ» soŋьnan eruge qana qabjlettj dep oiladь. Bjraq qalqcьldardьn вūl soŋqь taŋdap alqan çolь da kөp ūzamai-aq apatqa ūcьradь. Narodovoltsjlerdjŋ 1881 çьlqь marttьŋ вjrj kynj вomвь tastap II Aleksandr patcanь өltjruj qalqqa inenjŋ çasuьndai da paida keltjrmedj. Onьŋ ystjne вūl өljm olardьn өz вastarьn da çoidь. «Narodnaia Volənьŋ» atqaru komitetjnjŋ mycelerj өljm çazasьna tartьldь, al вjrlj:çarьm çan sauqalap qalqandarь qalqtan kөmek ala almadь.

Qalqcьldardьn eŋ bastь kemcjljgj — olardьn revolutsialьq dūrьs teoriasь вol madь, olar proletariattьn вascьlьq rөljn çoqqa cьqardь, proletariattьn revolutsialьq qozqalьstaqь gegemoniasьn çoqqa cьqardь, sonьmen вjrge olardьn der kezjnde çərdem alьp, syienjc qьlatьn вūqaralьq ūiьm bolmadь. Olardьn çūmьscь tabьnьŋ rəljn terjs tysjnuj, kaptalizmnjŋ damuьn çoqqa cьqaruь çana revolutsia ycjn ziandь çeke terror taktikasьn qoldanuь, — mūnьŋ barlьqь revolutsialьq qozqalьstьn damuьna qattь вөget boldь çana çūmьscь partiasьnьŋ ūiьmdasuьna kedergj jstedj. Çūmьscь tabьnьŋ өz aldьna kyres çyrgjzu ycjn toptanьp вjrjgujne вөget çasadь.

Būrьnqь qalqcьldar revolutsialьq qozqalьstьŋ sətsjzdjkke ūcьrau saldarьnan çana patca ykmetjnjŋ aiausьz çaza qoldanuьnьŋ saldarьnan 90 çьldarqa qarsь ideialьq pjcjnjn өzgerttj. Būl kezdegj qalqcьldar, Lenin aitqandai, çalqan, meccandьq radikalizmge ainaldь. 90 çьldardaqь qalqcьldar — meccandardьn ideologtarь, derevne verxuckalarьnьŋ, kulaktardьn myddelerjn çoqtaucьlar. Būlar patca ykmetjne qarsь revolutsialьq kyrestjŋ вərjnen de alda qacan вas tartqan adamdar. Eger 60-70 çьldardaqь qalqcьldar krepostnoicьldьqqa çana patca ykmetjne qarsь kyresken bolsa, 90 çьldardaqь liberalcьl qalqcьldar patca ykmetj men keljsjm çasap, onьŋ вergen bolmacь çeŋjldjkterjmen qanaqattanuqa caqьrdь. Eger 60 — 70 çьldardaqь qalqcьldar ьdьrap çjkke вөljnвegen carualardьn өkjlderj bolqan bolsa, 90 çьldardaqь liberalcьl qalqcьldar kulaktardьn myddelerjn qorqaucьlar boldь.

Qalqcьldьq ideologia turalь aita keljp, Lenin вьlai dep çazdь: «Qalqcьldьq belgjlj вjr çaqьnan tūtas çana tianaqtь qьlьm boldь. Reseidjŋ kapitalizm ystemdjgj beker deljndj; fabrik-zavod çūmьscьlardьŋ вykjl proletariattьŋ aldьŋqь qatardaqь kyrescjsj retjndegj rəlj вeker deljndj; saiasi revolutsianьŋ çana вurçuazialьq saiasi вostandьqtьŋ maŋьzь вeker deljndj; ūsaq aul caruacьlьqь bar carualar овcinasьnan вjrden keljp cьqatьn sotsialistjk təŋkerjs uaqьzdalьndь.»... «Qalqcьldar, Reseidjŋ вolacaq adamь — muçik dep oiladь, вūl kөzqaras овcinanьŋ sotsialistjk ekendjgjne senjp, kapitalizmnjŋ daqdьrьna

senвeucjljkten sөzsjz keljp cьqqan edj» (Lenin, VIII tom, 361 вet).

Sөitjp, qalqcьldar proletariattьң вykjl çerçyzjljk tarixi rөljn çoqqa cьqaruqa, proletariat revolutsiasьn çana proletariattьң carualarqa вascьlьq etujn moiьndamauqa negjzdeldj. Qalqcьldar proletariat qozqalьsьnan qorьqtь, olar çūmьscьlardьң taptьq kyresjn «adamdь aiuandьqqa ainaldьratьn mektep» dep atadь, çūmьscьlardь — «proletariattьң merezj» dep atadь. Sotsializm carua oвcinasь arqьlь qūrьladь degen pjkjrdj çaqtadь. Al qalqcьldardьң çeke terror taktikasь proletariattьң вas qosьp ūiьmdasuьna tura kesel вoldь, onьң revolutsialьq partiasьnьң qūrьluьna myldem qaicь keledj.

Marksizm Reseide, artta qalqan, ūsaq вurçuazialьq «sotsializm» qьlьmь basьm tūrqan çaqdaida cьqtь. Proletariattьң tөuelsjz saiasi partiasьnьң cьquьna çana onьң өrkendeujne çaqdai tuqьzьp, çol acudьң eң вastь cartь osь ūsaq вurçuazialьq «sotsializmnjң» artta qalqan qьlьmьn өckerelep, вul qьlьmnьң өkjlj — qalqcьldardь ideia çyzjnde вjr çolata talqandau вoldь. Qalqcьldardь ideia çyzjnde вjr çolata talqandau çana olardьң cьn sьrьn acьp өckereleu — marksizmnjң Reseide anasьnьң qūrsaqьnda çatьp damьqan dөujrjn aiaqtap, çūmьscь — proletariat partiasьn qūrudьң вjrjncj çana eң qaçettj cartь вoldь.

Sondьqtan, Reseide marksizm qьlьmьn өrkendetu ycjn, çana proletariattьң revolutsiacьl partiasьn qūru ycjn, proletariattьң naqьz çauь вolqan qalqcьldardьң reaksiacьl teoriasьn typ-tamьrьmen qūrtu kerek вoldь. — «Reseide marksizm qalqcьldьqqa qarsь kyreste qana өsjp nьqaia aldь» (BK(в)P tarixь, 13 вet).

Qalqcьldьqqa qarsь kyreste Plexanov өte ylken eңвek sjңjrdj. Ol qalqcьldardьң qate kөzqarastarьn вөrjnen вūrьn acьq sьnadь. 1883 çьlь cet elde, Çenevada G. V. Plexanov ūiьmdastьrqan «Eңвektj azat etu» gruppasь qalqcьldьqqa qarsь kyrestj oidaqьdai kyceitjp, olardьң ideiasь men kyres өdjsterjnjң çūmьscь qozqalьsьna ziandь ekenjn anьqtap вerjp otьrdь. Plexanovtьң: «Bjzdjң talastarьmьz» (1884 çьl) çana «Tarixqa monistjk kөzqarastьң damuь turalь mөselege» (1895 çьl) degen eңвekterj Reseide marksisterdj tөrвielep, marksizmnjң çeңjp cьquьna çol actь.

Ol өzjnjң «Bjzdjң talastarьmьz» degen eңвegjnde sotsial-demokrattar men qalqcьldardьң arasьndaqь airmalardь acьq kөrsettj. Proletariat revolutsiasь ūsaq вurçuazialьq «sotsializmnen» cьqpaidь, onь proletariattьң өzj çasaidь, sөitjp çūmьscь tавь өz вostandьqьn өzj ornatuqa tijs degen pjkjrge keldj.

Plexanov вastaqan «Eңвektj azat etu» gruppasь qalqcьldarqa qarsь kyres acqan kezde, qalqcьldar da qarap çatqan çoq. Olar өzderjnjң marksizmge qarsь kyresulerjn вūrьnqьsьnan da вeter ydete tystj. Marksizmge qarsь өtjrjk өsek tarattь. Būl kezdegj liberalcьl qalqcьldardьң kөsemderj N. K. Mixailovski, Luçakov, Krivenko çana вasqalarь өzderjnjң, marksizmdj sьnap, mjneulerjn çeңjldetu ycjn «Russkoe вogatstvo» siaqtь acьq cьqьp tūratьn çurnaldarьnda marksizmnjң revolutsialьq mazmūnьn terjs būrmalap, marksisterdj kapitalizmnjң sөzsjz damitьndьqьn dөleldengendjkten kapitalizmnjң çaqtaucьsь etjp kөrsetuge tьrьstь. Sonьmen qatar өzderjn 60 — 70 çьldardaqь qalqcьldardьң çolьn quucьlar etjp kөrsetuge tьrьstь çana kapitalizmge qarsь kyresucj etjp kөrsetuge tьrьstь. Al marksister qalqcьldardьң tas-talqanьn cьqara otьrьp, 90 çьldardaqь liвeralcьl qalqcьldardьң patca ykmetjmen keljsjm çasap ьntьmaqtasu çolьna Reseidjң kapitalistjk çolьmen damitьnьn, oвcinanьң krepostnoicьldьqtьң qaldьqь вolьp tavьlatьnьn çana onьң sөzsjz ьdьraitьndьqьn faktь çyzjnde dөleldedj.

«Eңвektj azat etu» gruppasьnьң jrj qatelerj de вoldь. Gruppanьң çasaqan programmasьnьң alqacqь proektjsjnde qalqcьldьq kөzqarastar вoldь, proektjde çeke terror taktikasьn dūrьs dep taptь. Revolutsia çasauda proletariat carualardь өzjnjң soңьnan erte alatьndьqьn çana ertuge tijstj ekendjgjn, proletariat carualarьmen soiuz çasai otьrьp samoderçavia ykmetjn çeңe alatьndьqьn Plexanov eskermedj. «Bjz-

de oppozitsialьq nemese revolutsialьq kombinatsialar syiene alqandai, burçuazia men proletariattan bөten basqa qoqamdьq kycter çoq» — dedj Plexanov. (BK(в)P tarixь, qazaqcasь 17 bet).

«Mjndet — qoidь eckjden airьp, çat adamdardan jrgenj aulaq salu, çergjljktj orьndarda tәçribelj revolutsionerler kadrlarьn ūiьmdastьrьp, olarqa aiqьn programma, berjk taktika beru, sonsьn sol kadrlardь professional revolutsionerlerdjң bytjn bjr çauьnger ūiьmьna, çandarьmdardьң cabuьlьna qarsь tūra alarlьqtai çetkjljktj tyrde konspiratsialь ūiьmqa, sonьmen qatar būqaranь qaçettj minutjnde kyreske bastai alarlьqtai bolьp būqara menen çetgjljktj tyrde bailanьsqan ūiьmqa çinau bolqan edj».

(Stalin, Lenin turalь. BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң baspasь 1938 çyl, 13—14 betterj).

Būl mjndetterdj tolьqьnan orьndap cьqu tek Leninnjң qolьnan qana keldj. Lenin mūnь, revolutsiacyl marksizmnjң, proletariattьң qas dūspanь — qalqcyldarqa qarsь çyrgjzgen, keljsjmge kelmeitjn dokumentj bolьp tabьlqan «Qalq dostarь degen ne».. deitjn өmjrge өcpes eңbegjnde orьndap cьqtь. Lenin osь mjndetterdj orьndaudьң arqasьnda bolcevikter partiasьnьң kadrlarьn daiьndap, olardь kyreske cьnьqtьrdь çana bolcevikter partiasьn qūrьp bascylьq ettj.

Teorialьq konferensia turalь

Printsev

Partia, sovet, caruacьlьq çana basqa orьndarьndaqь kadrlarьmьzdьn ideialьq teorialьq dəreçesjn kəterudegj çūmьstьn maqьzdь bjr tyrj teorialьq konferensialar bolьp tabьladь. Bjraq, teorialьq konferensia ərqacan da kөnjildegjdei çoqarqь teorialьq dəreçede өtkjzjljp otьrqan çoq. Keibjr ūiьmdar būl çөnjnde ziandь asьqьstьq jstep çyr. Misalь respublikalьq avtockolь çanьndaqь partia ūiьmьnьn çinalьsьnda mьnadai qaulь alьnqan: «BK(b)P tarixь men kyndeljktj saiasat çөnjnde aiьna bjr ret teorialьq konferensia өtkjzjljp tūrsьn», — deljngen. Keibjr çerlerde, çoldastar, konferensiaqa adamdь ne qūrlьm kөp qatьstьru jsjne qьzьqadь. Misalь noiabr aiьnda Alma-atada bolqan teorialьq konferensiaqa mьn camalь adam qatьnastь. Onьn nətiçesjnde konferensia ekjge bөljndj: aktiv — baiandamacьlarqa, passiv — tьndaucьlarqa. Al, mūndai konferensianьn ədettegj çiьlьstan airmacьlьqь qandai degen sūraq tuadь. Onьn airmacьlьqь sol qana, eger de çiьlьsta bjr ekj kjsj qana baiandamacь bolsa, mūnda segjz baiandamacь çana oncaqtь qosьmca baiandamacьlardьn boluь.

Cьnьnda talqьlanatьn məseleler çoldastьq diskussia ədjsjmen өtjp, konferensiaqa qatьsucьlardьn kөpcjljgj būl məselege tartьlsa, sonda qana konferensia baqalь boladь.

Kəzjr Alma-atadaqь partia oqu yij jske dūrьs kjrjstj, ol teorialьq konferensianь bykjl qalalьq etjp ūiьmdastьrmai, BK(b)P tarixьn yirenjp çyrgen çoldastardan (zveno boiьnca) konferensiaqa 50 — 60 n caqьrьp, bastauьc ūiьmdardьn jcjnen ūiьmdastьrьp otьr.

Bjraq, būl konferensialar əlj məndj kemcjljkterden arьla almai otьr. Misalь, Qalq Aqartu Komissariatьnda konferensiaqa daiьndьq çūmьsь qalai çyrjp çatqanьn alsaq ta boladь. Būl konferensianь ūiьmdastьru initsiativj komsomoldarqa çatadь. Partkom «çol-çөnekei» bjrnece konsultanttar men baiandamacьlar berjp qana qoiqan. Mūnda, en bjrjncjden erjktjljk printsivj būzьlqan. Bjrsьpьra çoldastarqa baiandama çasauqa ьqtiarsьz tyrde tapsьrmalar berjlgen. Ekjncjden «BK(b)P tarixь qьsqaca kursьnьn» bjrjncj tarauьna arnalьp өtkjzjletjn konferensia sol taraudь əbden yirenjp bolqannan keijn өtkjzjlmei, onь yirenu protsesjnde өtkjzjp çyr. Būl rette konferensianьn maqsatь oqьqan materialdarmen tanьstьru bolьp cьqьp otьr.

Būdan basqa, konferensianь daiьndauda, onьn ūiьmdastьru çaqь da dūrьs çolqa qoiьlmaqan

Medinstitut çanьndaqь partia ūiьmьnьn өtkjzgen konferensiasь da kөnjildegjdei bolьp өtkjzjlgen çoq. En bjrjncjden būl konferensia ycjn alьnqan tema ete kenjnen alьnqan. Konferensiada mьnadai baiandamalar tьndaldь: Partia tarixь—qьlьm; Reseide krepostnoilьq pravonьn çoiьluь çana өndjrjs kəsjp kapitalizmjnjn da-

muь; Reseidegj qalqcьldьq çana marksizm; Plexanov çana onьn «Enвektj azat etu» gruppasь; Leninnjn revolutsialьq qьzmetjnjn вastaluь; Peterвurgtaqь «Çūmьscь tavьn azat etu çolьndaqь kyres soiuzь»; Leninnjn qalqcьldьqqa çana «legaldьq marksizmge» qarsь kyresj; çūmьscь tavь men carualar soiuzь çөnjndegj lenindjk ideia. RSDÇP nьn 1 siezj; Leninnjn «ekonomizmge» qarsь kyresj; lenindjk «Iskra» gazetjnjn çarьqqa cьquь. Stalin çoldastьn вolcevik partiasьn qūru ycjn zakavkaziadaqь kyresj.

Konferensia ekj kynge (dūrьsьnda ekj kecke) sozьlqanmen, oqan qatьnasucьlardьn вūl məselelerdjn вarlьqьn çete, taldap, tysjnujne qiьncьlьq keltjretjnj səzsiz. Konferensianьn alqan temasьnьn sapalь вolu ycjn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» вytjn вjr tarauьn emes, sol taraudan çeke məselelerdj alqan çaqsь. Misal ycjn, mьna tөmendegj məselelerdj ūiqaruqa вoladь: qalqcьldьq — marksizmnjn qas dūcpanь; Leninnjn «Reseide kapitalizmnjn damuь» degen kjtaвь; Leninnjn «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?».

Mūndai tərtjp, konferensianьn qatьnasucьlarьnьn, вjrjncjden,—cьqarmanьn kөrsetjlgenderjmen terең tanьsuqa ekjncjden, — I taraudьn negjzgj məselelerine: marksizmnjn qalqcьldarmen kyresjne, qalqcьldardьn qiratьluьna, kapitalizmnjn damuьna, çūmьscь tavьnьn өsujne, marksizmnjn taratьluьna çana qalqcьldьqqa qarsь kyrestegj Lenin men Plexanovtьn rөljne өzjnjn kөnjljn audaruqa mymkjncjljk вergen вolar edj.

Çoqarьda kөrsetjlgen ərвjr temanьn өzjn 2 — 3 temaqa вөlu kerek вoladь.

Konferensianь daiьndau ycjn srok вelgjleu maңьzsьz məsele emes. Konferensianь daiьndau ycjn, uaqьt temaqa вailanьstь, 1 — 2 aidan kem вolmauь kerek.

Konferensiaqa azdь-kөptj вolsьn вjrkelkj daiarlьqь вar çoldastardь — kruçoktardьn tьңdaucьlarьn iakj BK(в)P tarixьn çoqarqь çana tөmengj zvenoda өzdjgjnen yirenucjlerdj qatьnastьru kerek. Osьmen вjrge konferensiaqa tek вaiandamacьlardьn qana daiarlanuь emes, ol konferensiaqa caqьrьlqandardь da daiarlanьp keletjn etu kerek.

Teorialьq konferensiaqa daiarlanatьn çoldastarqa çərdem retjnde partia kaвinetterjnjn çana partia aqartu yilerjnjn çanьnda konsultatsialar ūiьmdastьru kerek. Tijstj uaqьtьnda konferensianьn вarlьq qatьnasucьlarь tanьsu ycjn вaiandamacьlar çazвa вaiandamalar iakj вaiandamanьn tezisterjn daiarlauqa tijstj.

Kalinin çoldas Məskeu oqьtucьlarьnьn çinalьsьnda вьlai dedj: «... вasqalarmen вjrge talqьlaqanda aitaiьn degen oiьn taramdanadь çana вaiьidь. Al eger sjz вaiandama çazatьn вolsaңьz, onda men məselenj вes ret yirenjnjz dep tura aitar edjm. Baiandama çazu ycjn ərвjr səzdj, aitaiьn degen ərвjr oidь əвden oitau kerek».

Baiandamacьlardь jrjktep alarda erjktjljk prinsiptj qataң saqtau kerek, вaiandamalardь çoldastardьn tjlegjne kerjsjnce ecqacanda вailanьstьrmau kerek.

Baiandamalardь talqьlau çoldastьq diskussia çaqdaiьnda өtuge tijstj. Konferensiada çoldastardьn yirenetjndjgjn ūmьtpau kerek, eger keiвjr çoldastar qate səzder aitьp qoisa, вūl ycjn oqan, ərtyrlj «iarlьktardь» çapsьru dūrьs emes.

Konferensianь daiarlauqa çana onь өtkjzuge вascьlьq etuge partia ūiьmь mjndettj. Būl çөnjnde samotөkke saiьnu, вasqa çūmьstarda qandai вolsa, вūqanda soncalьqtь ziandь, kecjrjmsjz js. QK(в)P Ortalьq Komitetjnjn II Plenumjnjn qaulьsьnda вьlai dep çazdь: «Audandarda teorialьq konferensialarqa вascьlьq etu ycjn oвlьstьq komitetter өzjnjn lektor gruppalarьnan ьsьlqan вascь qьzmetkerlerdjn çjвerjlujn qamsьz etuge mjndettj.

Mūnьmen kustarcьldьq çoqaladь çana teorialьq konferensialarqa вascьlьq вjr çerden вoladь.

Partia propagandasьn bolcevikce ūiьmdastьru kerek

Atalьqov M.

«BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң» oьquь, BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң partia propaganda çūmьssьn qaita qūru çөnjndegj qaulьsь partia, sovet, caruacьlьq çana basqa orьndardaqь kadrlarьmьzdьң marksistjk-lenindjk teoriaqa çetjlu tjlegjn çoqarь kөterjp, onь arttьra tystj.

Partiada bar çana partiada çoq bolcevikter marksizm-leninizm teoriasьna çetjlu ycjn marksizm-leninizm qьlьmdarьnьң entsiklopediasь — «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьn» yirenuge qьzu kjrjstj. Өzdjgjmen yirenucjlerdjң BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң taraularьna qosьmca saiasi kjtaptardь, konsultatsialьq materialdardь kerek etu tjlekterj de өstj, tjptj kөp çoldastar partia tarixьn terең yirenudj өzderjnjң daqdьlь jsjne ainaldьrьp aldь.

Qostanai oblьstьq potrebsoiuzь çanьndaqь partia ūiьmьndaqь Konkov çoldas «BK(в)P tarixь qьsqaca kursь» çarьqqa cьqa bastaqannan-aq, onьң әrbjr taraularьn oqьp, baisaldь tyrde yirenjp keledj. Partia tarixьn yirenudegj өz təçribesjn gazet betjnde çazьp pjkjr auьstьrdь. Ol partia aqartu yijnjң ūdaiь keljp tūratьn qatьsucьsь. Konkov çoldas qatьspaqan leksia өte kem. Saiasi bjljmjn kөteru çөnjnde ūdaiь çūmьs jsteujnjң arqasьnda Konkov çoldas saiasi bjljm alu çaqьnan өsjp keledj QK(в)P nьң Qostanai qalalьq komitetj Konkov çoldasqa soңqь kezde bjrnece baiandamalar tapsьrdь. Çuьqta bolatьn teorialьq konferensiaqa, bjr kyrdelj məsele çөnjnde qosьmca baiandama çasauqa daiьndalьp çatьr. Zatobol audanьndaqь Zatobol ortalau mektebjnjң direktorь Binogradov coldas «BK(в)P tarixь qьsqaca kursь» çarьqqa cьquьmen, onьң barlьq taraularьn ekj ret oqьp cьqtь. Kəzjr 1 taraudь terең yirenjp, konspektj çasap aldь. Partia tarixьn yirenudegj Qostanai oblьsьndaqь partiada bar çana partiada çoq kadrlarьmьzdьң mūndai çemjstj çūmьssьnan, bai təçribesjnen әlde nece faktьlar keltjruge boladь.

Mūnьmen bjrge Qostanai partia ūiьmdarь BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң partia propagandasьn qaita qūru çөnjndegj qaulьsьna səikes partia propagandasь çūmьsьn әlj tolьq qaita qūra almai otьrqanьn da aitpai ketuge bolmaidь. QK(в)P nьң Qostanai qalalьq komitetj BK(в)P Ortalьq Komitetjnjң tarixi qaulьsьn tysjndjrude çetkjljktj çūmьs jstei almai otьr, qaulьnь aktivterdjң, bastauьc ūiьmdardьң, intelligentsialardьң bjrlj-çarьmdь çiьlьstarьnda talqьlanumen tysjnjp çettj dep sanaqan, sonьmen ol tysjnjk çūmьsьnьң bastamasь qana ekendjgjn, tysjnjk, ūiьmdastьru çūmьstarь partia būqarasьnьң, intelligentsiasьnьң arasьnda ūdaiь çyrjp otьru kerektjgjn ūmьtьp otьr. Qostanai qalasьndaqь et kombinatь çanьndaqь partia ūiьmьnda (partorgj ç. Naumenko) Povstiuk, Çoltaev, Ten, Denicenko çoldastardь sьrtьnan kruçokke çazьp çjbergen. Rasьnda būl çoldastar өz betjmen oquqa tjlek bjldjrgender.

Bjr qatar ūiьmdarda keibjr kommunister kynj bygjnge deijn partia tarixьn terең yirenuge kjrjspei otьr. Qalalьq qatnas bөljmjnjң nacalnigj Mostovoi, qalalьq telegraf texnigj Gnilomedov çoldastar çana qalalьq sovet partia ūiьmьndaqь Borontsova çoldastar soңqь kezge deijn partia tarixьn terең yirenuge kjrjspedj. Partia tarixьn yirenuge Zatobol audanьndaqь Zatobol ortalau mektebjnjң 9 oqьtucьsьnan 3 aq adam, Qostanai, qalasьndaqь 40 caqtь densaulьq qьzmetcjlerjnen 5 aq adam kjrjsken.

Oblьstьq qatnas bөljmjnde jsteitjn Soskov çoldas partia tarixьn yirenuge basьnda çaqsь kjrjstj. «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьn» taqь bjrnece saiasi kjtaptar satьp alьp, өzjne kjtap qana

qûrьp aldь. «Pravda», «Stalinski put» gazetterjn, «Sputnik agitator», «Vpomoc partuceвe» çurnaldarьn çazdьrьp aldь. «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьn» вjr ret oqьp cьqьp, вjr tarauьn yirenumen tьndь. Ərine, вūl QK(в)P nьn Qostanai qalalьq komitetjmen bastauьc ūiьmьnьn partia tarixьn yirenucjlerjmjzge kөmek kөrsetuden qol yzgendjgjnjn nətiçesj dep aituqa tūrarlьq nərse.

Bastauьc ūiьmdar partia tarixьn yirenucjlerdjn partia aqartu yijne qatьsuьn, kerektj konsultatsialar aluьn, kjtaptan, taqь вasqa materialdardan paidalanuьn, leksialar tьndauьn çetkjljktj tyrde ūiьmdastьra almai otьr. Qalalьq partia aqartu yijnde qatьsucьlar өte az. Kynjne 7—8 kjsjden artьq qatьspaidь. Onьn da kөpcjljgj oqucьlar. Oblьstьq oqu вөljmjnjn partia ūiьmьnan partia aqartu yijne dekaвrde 2 kommunist, 3 komsomolets, partiada çoqtardan 3 adam qatьsqan, al qinuarda вjrde adam qatьspadь. Oblьstьq çer вөljmjnen dekaвrde: 1 kommunist, 2 komsomolets, partiada çoqtardan 3 adam, al qinuarda 4 kommunist, 3 komsomolets, qana qatьsqan. Oblьstьq potrevsoiuzdan dekaвrde 5 kommunist, qinuarda 1 kommunist, partiada çoqtardan 3 adarı qana qatьsqan. Oblьstьq densaulьq вөljmjnen вjrde kommunist qatьspaqan, tek feldcerljk mektevjnen dekaвrde 48, qinuarda 106 komsomolets qana qatьsqan.

Zatoвol audanьndaqь Qostanai coccqa sovxozьnьn partia ūiьmьnda jsteucj Kormilin, Kulikova çoldastar BK(в)P tarixьn terең yirene almai, kjtaptь tek oqьp cьqumen qana kele çatьr, kjtaptan qalai paidalanьp, qalai konspekt çasaudь вjlmeidj. Partia ūiьmь olarmen əngjmelesjp tijstj kөmek kөrsetken çoq. Būl sovxozdaqь komsomol ūiьmdarьndaqь jstjn çaiь da эsьndai. Audandьq partia çana komsomol komitetterj de, sovxoz saiasat вөljmj de partia tarixьn yirenucjlerge kөmek retjnde kjtap pen qalai paidalanu, konspektjnj qalai çasau turalь, konsultatsia çūmьsьn, ūiьmdastьru siaqtь caralar çөnjnde ec nərse jstemei otьr.

Kruçok çūmьsь da əlj çolqa qoiьlmai keledj. Qalalьq partia aqartu yij çanьndaqь BK(в)P tarixьn orta zveno вoiьnca oqucь kruçokte 30 adam oquqa tijstj вolqan. Osь kruçoktjn saвaqь oqucьlar tygel qatьspaqandьqtan qinuar aiьnda tygelj men fevral aiьnьn çartьsьna deijn вolmai keldj. QK(в)P nьn qalalьq komitetjnjn sekretarь Smirnov, qalalьq komitettjn partia propaganda вөljmj вastьqь Perevalov çoldastar saвaqtьn ne seвeptj вolmai çatqanьna zer salqan emes. Tek qoldarьndaqь tjzjmge qana məz. 7 fevraldaqь saвaqqa sol 30 adamnan 6 qana adam qatnastь. Būlardьn da вjrde-вjrj saвaqqa daiьndalmai keldj. Partia tarixьn өzdjgjnen yirenjp çyrgen Povstiuk, Ten, Çoltaev, Deinicenko, Çetjqara audanьnda (100 caqьrьmnan artıq çerde) tūratьn Gовoc çoldastar çana oвltorg çanьndaqь partia ūiьmьn daqь saiasat tanu kruçogjnde oqitьnAlçanov çoldasta osь 30 kjsjnjn esevjnde Qalalьq partia aqartu yij çanьndaqь temengj zveno вoiьnca oqitьn kruçok saвaqьda propagandist Ulanov çoldastьn komandirovkege ketjp qalqandьqьnan 3 ret вolmai qaldь. Syitjp, keivjr çerlerde kruçokte oqudьn вolmai qaluьna qalalьq komitet өzj sevөpcj вolьp otьr.

Mūndai xal Qostanai oвlьsьnьn keivjr audandarьnda da bar. Zatoвol audandьq komitetjnjn sekretarь çoldas Kasianov soŋqь kezge deijn, kruçokte oqudь tjlegender bar вola tūrsada, kruçok ūiьmdastьrqan çoq. Propagandisterdj jrjktep ərвjr kruçokke вekjtpedj.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn propaganda çūmьsь turalь qaulьsь lektorlar gruppasь tek qalalьq, oblьstьq, respublikalьq, ortalьq partia komitetterj çanьnda qana ūiьmdastьrьlatьn вolsьn dep acьq kөrsetsede, keivjr audandьq komitetter terjsjnce tysjnjp otьr. QK(в)P Zatoвol audandьq komitetj BK(в)P tarixьnьn I tarauьnan bastauьc ūiьmdar men auldьq intelligentsia arasьnda leksia oqu ycjn 24 lektor çjвerdj, вūlardьn kөpcjljgj өzderj saiasi çaqьnan cala sauattь adamdar. Mьsalь: osь lektorlardьn вjrj, QK(в)P nьn audandьq komitetjnjn nūsqaucьsь Mixailov çoldas «Donвas» kolxozьnda leksia oqьdь. Tьndaucьlardьn kөp sūraqtarьna («Liвeraldьq вurçuazia de-

Qaz. memleket. ... Puckin
Kaз. Гос. Пуб. библиотека

gen kjm»? monistjk kөzqaras degen ne? «Iskra» gazetjnjң bjrjncj sanь qai elde, qai qalada cьqtь?») çauapta bere almadь. QK(B)P Meңdjqara çana Fedorov audandьq komitetterj de өz aldьna lektorlar gruppasьn qūrqan. Audandьq komitetterdjң BK(B)P Ortalьq Komitetjnjң partia propagandasьn qaita qūru çөnjndegj qaulьsьna tysjnbei qata jstegen jsterjn Qostanaidьң oblьstьq gazetj «Bolceviktjk çol» būl audandardь lektor gruppasьn qūrqanь ycjn өte çaqsь çetjstjk dep maqtap çazdь.

QK(B)P Ortalьq Komitetj II Plenumьnьң rezolutsiasьna sәikes oblьs ortalьqьnan leksialar oqitьn bjr zal (partia auditoriasь) ūiьmdastьrьlqan; bjraq osь partia auditoriasь dūrьs paidalanьlmai keledj. Onь çiьlьs, soveccania өtkjzetjn klubqa ainaldьrьp çjbergen. Mūndai çaqьdai partia aqartu yijnde de bar.

QK(B)P oblьstьq komitetj lektorlardьң kycjmen qalada, bjr qatar audandarda bjr nece leksialar өtkjzdjrjldj. Bjraq qalalьq komitet әzderj lektorlar tobьn әlj qūrqan çoq, tūraqtь konsultanttarь da çoq.

BK(B)P Ortalьq Komitetj өzjnjң 14/XI degj qaulьsьnda propaganda bөljmderjne qьzmetkerlerdj sūrьptap alu çūmьssьn 2 ailьq srok jcjnde bjtjru kerektjgjn mjndettedj. Odan berj 3 aidan artьq uaqьt өttj. Bjraq Qostanai oblьsьndaqь partia ūiьmdarь būl çūmьstьң orьndaluьn әlj qamtamasьz ete almai otьr.

QK(B)P Qostanai oblьstьq komitetj өzjnjң biurosьnda BK(B)P Ortalьq Komitetjnjң 14 noiabrdegj qaulьsь men QK(B)P Ortalьq Komitetj II Plenumьnьң rezolutsiasьnьң qalai orьndalьp çatqandьqь turalь bjrde-bjr audandьq komitet sekretarьnьң baiandamasьn tьңdamaqan. Audandьq komitetterde bastauьc ūiьmdar çөnjndegj jstjң çaiь da osьndai. Osьnьң nәtiçesjnde partia propagandasь çūmьsьnda jrj kemcjljkter kynj bygjn çoiьlmai otьr.

Mjne, osь kemcjljkterdj tezjnen çoimaiьnca, partia propaganda çūmьsьna bolcevikce bascьlьq etpeijnce, әljde bolsa BK(B)P Ortalьq Komitetj qaulьsьn partia būqarasь men intelligentsialarqa çete tysjndjrjlmeijnce būl çūmьstьң dūrьs jske asuь qiьn.

Marksizmdj-leninizmdj propaganda lau — partia ūiьmdarьnьң asa maңьzdь jsj. Partia propagandasьndaqь kemcjljkterdj çoiьp, oqan kyndeljktj bascьlьq etjp BK(B)P Ortalьq Komitetjnjң partia propagandasьn qaita qūru çөnjndegj qaulьsьn myltjksjz orьndau kerek.

Инв. № 187521-39
Вкл. лист

MAZMŮNЬ

BASMAQALA — BK(в)P nьn XVIII — siezj 1

BK(в)P TARIXЬN YIRENUCJLERGE KӨMEK

I. BAKULIN — VI. I. Leninnjn „Reseide kapitalizmnjn damuь" degen kjtaвь. . . . 5

EM. IARCSLAVSKI — Pokrovskidjn „mektevj" degennjn marksistjkke qarsь vūrma-

. 16

Balqalqan qatele.

вetj	kolon-kasь	çolь	вasьlqanь	dūrьsь
13	1	çoq: 25	qalqtardь	qalqtarь
17	1	tөm. 16	feadalizm	feodalizm
19	2	çoq. 23	coqьnuьnьn	coqьnuьmen
22	1	çoq. 14	çьl	çьlqь
31	1	tөm. 11	memlekettjk	memlekettj
33	2	tөm. 11	çūmьscьlardьn	çŭmьscьlarьnьn
37	2	tөm. 8	çazdь	çazьldь

Зак. № 686

Redkollegia

Технический редактор **N. Рулев** Корректор **Шатаков Д.**

Сдано в производство 3/III 1939 г. Объем 2,5 п. л.

Подписано к печати 21/IV 1939 г. Колич. зн. в п. л. 80,600

Казгосполитиздат № 332 Формат бумаги 72x110/16

Тип. Казглавлита № 619 Тираж 8220 экз.

Кн.-журн. тип. Казполиграфтреста. Алма-Ата, Узбекская, 11. Зак № 686

Basqasь 50 tiьi

1939

ÇьLQIA

„PROPAGANDA ÇANA YGJT“

ÇURNALьNA

ÇAZьLьNDAR!

ÇAZьLU BAQIASь

9 aiqa . . . . 4 s. 50 t.
6 „ . . . . . 3 s.
3 „ . . . . . 1 s. 50 t.
Çeke sanь . . 50 t.

„Propaganda çana ygit“ çurnalьna „Soiuzpecattьn“ barlьq audandьq biurolarь arqьlь, qaladaqь, selodaqь, auldaqь, kolxoz-sovxozdardaqь, MTS tardaqь barlьq pocta bөljmderj arqьlь, sondai-aq qat tasucьlar çana kөsjp orьndarь çanьndaqь baspasөz taratucьlar arqьlь çazьluqa boladь.

Mйnьmen qatar bйl çurnalqa Qazaq Memlekettjk Saiasi Ədebiөt baspasьnda (Alma-Ata, K. Marks kөcesj № 51) çazьluqa boladь.

Çurnaldьn qat, qabar alatьn adrөsj:
Alma-Ata, Ykmөt yij, QK(b)P Ortalьq Komitetjnjn „Propaganda çana ygjt“ bөljmj

„Propaganda çana ygjt“
çurnalьnьn redaksiasь.